

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Dcerou zapomenutého vlastence:
Sebereflexe ženy české národní elity v denících Zdeňky Šemberové

Bc. Veronika Tyrková

Diplomová práce

2013

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Veronika Tyrková**
Osobní číslo: **H10636**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Gender history**
Název tématu: **Deníky Zdeňky Šemberové**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem práce bude na konkrétním příkladu života Zdeňky Šemberové zjistit, v čem se její život vyjímal a v čem se shodoval s dosti přesně vymezeným dobovým názorem na roli ženy pokročilého 19. století ve společnosti. Východiskem budou jak vzpomínky zanesené v jejím deníku, tak i uchovaná korespondence. V práci budou zohledněna hlavní specifika, která ovlivňovala její život i úlohu v tehdejší společnosti. Je tím myšlen původ z vlastenecké rodiny univerzitního profesora, ve které probíhalo aktivní střetávání se s význačnými osobnostmi kulturního života, skutečnost, že zůstala neprovdanou ženou bez zaměstnání, nebo její nadstandardní rozhled a vzdělání. Bádání se zaměří na všechny fáze života Šemberové. Začne v dětství prožitém na Moravě, bude pokračovat dospíváním ve Vídni, během kterého nabývala své vzdělání, dospělostí, kdy žila čínorodým společenským životem střídavě v Rakousku a na Moravě, a konečně stářím, v kterém se navrátila ke svým kořenům a dožila ve Vysokém Mýtě. Díky vysoké míře subjektivity, která spočívá v povaze hlavního pramene, bude součástí práce i zkoumání toho, jak se vliv doby a prostředí otiskl do osobnosti Šemberové, i jak ovlivnil její život Zdenčin v dobovém nazírání do značné míry neobvyklý rodinný stav.

Příloha zadání diplomové práce

Seznam odborné literatury:

- ABRAMSOVÁ, Lynn. Zrození moderní ženy. Evropa 1789-1918. Brno, 2005. ISBN 80-7325-060-8. BUREŠOVÁ, Jana. T. G. Masaryk a emancipace žen. In VORÁČEK, Emil (ed.). T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství. I. díl. Praha, 2001. s. 261-274. ISBN 80-7007-144-3. ČAPEK, Karel. Hovory s T. G. Masarykem. Věk mladosti. Praha, 1933. ČAPEK, Karel. Hovory s T. G. Masarykem. Myšlení a život. Praha, 1935. HORSKÁ, Pavla (et al.). Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha, 1990. ISBN 807038011X. HORSKÁ, Pavla. Naše prababičky feministky. Praha, 1992. ISBN 80-7106-380-0. KARÁSEK, Josef. Vzpomínky na Zdenku Šemberovou. In Pokroková revue IX. 1913. s. 77-80 a 125-138. KRULICHOVÁ, Marie (ed.). Nechte mne zapomenouti na sny mé. Korespondence T. G. Masaryka se Zdenkou Šemberovou. Praha, 1996. ISBN 80-85611-97-X a 80-85281-15-5. LENDEROVÁ, Milena. A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století. Praha, 2008. ISBN 978-80-7254-956-6. LENDEROVÁ, Milena (ed.). Eva nejen v ráji. Praha, 2002. ISBN 80-246-0375-6. LENDEROVÁ, Milena. K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století. Praha, 1999. ISBN 80-204-0737-5. LENDEROVÁ, Milena et al. Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Praha, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1. LENDEROVÁ, Milena - JIRÁNEK, Tomáš - MACKOVÁ, Marie. Z dějin české každodennosti. Život v 19. století. Praha, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4. LENDEROVÁ, Milena - KUBEŠ, Jiří (edd.). Osobní deník a korespondence - snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření? Pardubice, 2004. ISBN 80-7194-650-8. LENDEROVÁ, Milena - RÝDL, Karel. Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století. Praha, 2006. ISBN 80-7185-647-9. PRAŽÁK, Albert. Neruda v dopisech. Praha, 1941. RADOŇOVÁ-ŠÁRECKÁ, Maryša. Ozářené krby. Vlastenecké rodiny české. Praha, 1945. RŮŽIČKA, Jindřich. TGM a rodina Šemberova. Edice přednášek sv. č. 5. Brno, 1992. ŠKORPIL, Emanuel. Alois Vojtěch Šembera. Přehled života a díla. Vysoké Mýto, 1946.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury: viz příloha

Vedoucí diplomové práce: prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce: 30. dubna 2011

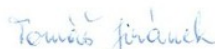
Termín odevzdání diplomové práce: 31. března 2013

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2012

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Žandově dne 26. 6. 2013

Veronika Tyrková

Mé poděkování patří prof. PhDr. Mileně Lenderové, CSc. za užitečné připomínky k práci a za její ochotný a milý přístup. Za vstřícnost rovněž děkuji pracovníkům Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě a zvláště pak panu archiváři Zdeňkovi Horákovi. V neposlední řadě děkuji i svým blízkým za jejich bezmeznou podporu.

ANOTACE

Předložená diplomová práce se věnuje deníkům Zdeňky Šemberové, dcery významného českého vědce a vlastence Aloise Vojtěcha Šembery, který si znepřátelil českou veřejnost za vyslovení názoru na nepravost rukopisů Královédvorského a Zelenohorského. Pozornost je věnována její rodině, která Zdeňce vštíplila lásku k Bohu a vlasti. Jádro práce tvoří kapitola o její neúspěšné cestě za šťastným manželstvím, v kterém viděla naplnění životní role ženy. Konec práce se zabývá nemocemi a stářím, které strávila osamoceně ve Vysokém Mýtě v permanentním pocitu ukřivdění, které pociťovala kvůli upadávání památky jejího otce v zapomnění.

KLÍČOVÁ SLOVA

Zdeňka Šemberová, 19. století, každodenní život, dějiny žen, národní obrození

TITLE

The daughter of a forgotten patriot. Self-reflection of the Czech-elite woman in the diaries of Zdeňka Šembera

KEYWORDS

Zdeňka Šembera, 19th Century, everyday life, women's history, national revival

ANNOTATION

The thesis is devoted to the diaries of Zdeňka Šembera, a woman who was a daughter of a prominent Czech patriot Alois Vojtech Šembera, who was very sceptical about genuineness of so-called Königinhofer and Grünberger manuscripts. Attention is devoted to her beloved family which instilled a love for God and country to her. The core of the thesis consists of a chapter on her unsuccessful quest for a happy marriage, in which she saw the fulfillment of woman's life role. At the end of the work I deal with the disease and old age, which she spent alone in Vysoké Mýto in East Bohemia.

OBSAH

1. Úvod	9
1.1. Život Zdeňky Šemberové v kontextu času a prostoru.....	13
2. Osobní deník jako historický pramen	18
3. Rodina	23
3.1. Alois Vojtěch Šembera.....	23
3.2. Františka Šemberová, rozená Ševčíková.....	27
3.3. Vratislav Kazimír Šembera – daleko padlé jablko.....	28
3.4. Vztahy v rodině.....	30
3.4.1. Milují manžel, starostlivá manželka.....	30
3.4.2. Vztah rodičů a dcery.....	32
3.4.3. Milovaný syn, trpěný bratr.....	42
4. Nevydařená cesta za manželstvím	48
4.1. Možnosti seznámení a výběr partnera.....	52
4.2. Námluvy.....	60
4.3. Milostná poezie.....	69
4.4. Projevy intimity.....	73
4.5. Partnerské spory.....	82
4.7. Nešťastné lásky.....	89
4.8. Neprovdané ženy.....	96
5. Vlastenectví	101
6. Tělo nemocné a stárnoucí	112
5.1. Nemoci.....	113
5.2. Víra jak opora.....	119
5.3. Stáří.....	122
7. Závěr	130
8. Použité prameny a literatura	134
9. Obrazové přílohy	138
10. Resumé	141

1. Úvod

Zdeňka Ludmila Šemberová byla v druhé polovině „dlouhého“ 19. století v širším povědomí známa jako dcera svého významného otce Aloise Vojtěcha Šembery, univerzitního profesora ve Vídni, poslance a vlasteneckého buditele, který svým postojem k pravosti rukopisů Zelenohorského a Královédvorského pobouřil proti sobě většinu české odborné i laické veřejnosti. Její deníky, které si psala s kratšími či delšími časovými odstupy od dětství po stáří, jsou cenným svědectvím nejen o její rodině, době, prostředí a poměrech, v kterých svůj život prožila, ale především o jejím vnitřním světě. Pocházela z měšťanské intelektuální vlastenecké rodiny, proto i tato práce bude mít toto sociální vymezení a časově bude zaobírat druhou polovinu 19. století, zejména pak 60. léta, které tvoří podstatnou část jejich deníkových záznamů.

Výběr právě tohoto tématu tkví v několika příčinách: ego-dokumenty, mezi které deník spolu s korespondencí, memoáry a štambuchy patří, jsou výjimečným pramenem, umožňující proniknout do každodennosti jejich pisatele na velmi niterní úrovni. Dle převládajících zápisků se pak čtenář stává svědkem plynutí života tvůrce deníku, mnohdy téměř „členem domácnosti“ a má možnost proniknout do pocitů člověka dávno minulého věku. V tomto ohledu deníky představují fascinující záležitost.

Druhá příčina se už více dotýká samotné pisatelky – životní osudy členů Šemberovy rodiny jsou velmi zajímavé a hodny soustavného bádání – ve středu pozornosti vždy stál profesor Alois Vojtěch Šembera a částečně také jeho syn Vratislav, nutno podotknout z pochopitelných příčin, pro oba byly charakteristické také nejspletitější osudy a Alois V. Šembera po sobě zanechal také hodnotný vědecký odkaz. Na okraji zájmu pak stály obě ženy rodu – Františka Šemberová a dcera Zdeňka Ludmila, z nichž obě dvě si psaly rozsáhlý deník.

Ego-dokumenty byly dlouhou dobu přehlíženým pramenem v historické vědě, vhodným leda k doplnění „objektivních“ informací o nějakou deníkovou „perličku.“ Jejich vydávání formou edic má přitom dlouhou tradici – sloužily ovšem coby literatura beletristické podstaty z per slavných osobností, později figurovaly jako badatelské pole pouze literárním historikům, případně psychoanalytikům. V souvislosti s „novým čtením pramene“ se dostávají do centra pozornosti na konci 60. let u francouzských autorů¹ - první výsledky

¹ Z francouzských autorů a autorek např. BARDET, Jean-Pierre – RUGGIU, François-Joseph (eds.). *Au plus près du secret des coeurs? Nouvelles lecture historiques des écrits du for privé*. Paris-Sorbonne, 2005. MONTANDON, Alain (ed.). *De soi à soi, l'écriture comme autohospitalité*. Clermont, Ferrand, 2004. A mnozí

bádání byly uveřejněny na vědeckých konferencích, na kterých se projevila možnost a také nutnost mezioborového přístupu. Krom francouzských badatelů se využití této příležitosti záhy chopili i jejich němečtí kolegové.² Osobní dokumenty tak začaly být chápány jako pramen, z něhož lze konstruovat nejen „malé dějiny“ každodennosti současníků, ale i proměny mentalit, historii genderu, reflexi dobového konstruktů feminity a maskulinity nebo sebereflexi vlastní.

Práce utřídit tyto vydané edice zejména anglosaské provenience a utvořit komentovanou bibliografii ženských ego-dokumentů, se chopila americká autorka Cheryl Clineová na konci 80. let minulého století.³ Bádání pokračovalo celá devadesátá léta, zlomovým počínem se ovšem stalo dílo⁴ profesorky Natalie-Zemon Davisové o ženské každodennosti v 17. století, vycházející z osobních svědectví tří středostavovských žen, pocházejících z různých náboženských a národnostních prostředí.

Vlna zájmu o ženský deník se přelila i do českého prostředí, první odborné studie, edice i monografie poznamenané tímto trendem začaly vznikat s počátkem nového tisíciletí.⁵ Již předtím bylo možno zaznamenat zájem o osobní deník, ovšem ten nejčastěji pramenil z potřeby doplňování informací do monografií, případně byl předmětem zájmu deník významné osobnosti.⁶ Z domácích děl, věnujících se ženským deníkům v období, které koresponduje s tématem této diplomové práce, musím jmenovat především knihu profesorky Mileny Lenderové: „*A ptáš se se, knížko má...*“⁷ Vychází z desítek objevených ženských a dívčích deníků, jejichž ukázky jsou součástí knihy. Výběrem několika nejfrekventovanějších témat, které pisatelky akcentovaly, dokládá, jakým způsobem je možné tento historický pramen těžit. Pro mou práci je důležitá rovněž část knihy, rozebírající fyzická a obsahová specifika deníků, která byla metodickým pokladem pro druhou kapitolu této diplomové práce. Zmíněné knize předchází sborník příspěvků, přednesených na „kulatém stole“ na Univerzitě Pardubice: „*Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární*

další, srov: LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má--: ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 33-4. ISBN 978-80-7254-956-6.

² Mezi německé badatele a badatelky zabývající se ženskými deníky patří např. NIETHAMMER, Ortrun. *Autobiographien von Frauen im 18. Jahrhundert*. Tübingen-Basel, 2000. WINKELBAUER, Thomas. *Vom Lebenslauf zur Biographie. Geschichte, Quellen und Probleme der historischen Biographik und Autobiographik*. Horn-Waidhofen/Thaya, 2000. A další, srov: Tamtéž, s. 34.

³ CLINE, Cheryl. *Women's Diaries, Journals, and Letters. An Annotated Bibliography*. New York, London, 1989.

⁴ DAVIS, Natalie-Zemon. *Women on the margins: three seventeenth-century lives*. Cambridge, London, 1997.

⁵ Z Českých autorů to jsou např. RATAJOVÁ, Jana (ed.). *Alžběta Lidmila z Lisova. Rodinné paměti*. Praha, 2002. WAGNEROVÁ, Alena. *Sidonie Nádherná a konec střední Evropy*. Praha, 2010. ŠÁMAL, Martin. *Cestovní deník Zdenky Braunerové (1883)*. Roztoky u Prahy, 2003. A další.

⁶ CIESLAR, Jiří. *Hlas deníku*. Praha, 2002.

⁷ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008. ISBN 978-80-7254-956-6.

vyjádření?⁸ Témata příspěvků byla pojata ve větší šíři, do centra pozornosti byl postaven deník mužský i ženský, zejména pak z prostředí horních vrstev a v širokém časovém rozmezí. Inspirující byly příspěvky o vnímání deníku z pohledu jeho pisatele na vědomé i podvědomé úrovni včetně vztahu deníku a paměti.

Další skupinou děl, nepostradatelných pro zvolené téma, jsou knihy věnující se dějinám žen. Ze zahraničních děl mi byl nápomocný čtvrtý díl rozsáhlého projektu francouzských autorů, pro účely mé práce v anglickém překladu „*A History of Women in the West*“,⁹ zejména v pasážích o rodinných vztazích a neprovdaných ženách. Z překladové literatury jsem čerpala především z britské práce „*Zrození moderní ženy*“.¹⁰ V českém prostředí pak k „women history“ vznikla syntéza, rozsáhlá svým časovým záběrem i obsaženými tématy, kterou je „*Žena v českých zemích od středověku do 20. století*“.¹¹ Představuje zdroj k čerpání informací, spojených jak s ženskou duší, tak tělem, ale i dobovými představami o ženském určení. Záběr podobných témat s podobným sociálním a časovým vymezením (s nezbytnými přesahy na obě strany na sociálním žebříčku i časové ose), ovšem vztažených na české prostředí, se všemi jeho specifiky, poskytla práce „*K hříchu a modlitbě*“.¹² Monografie, sborníky a studie, jejichž autorkou nebo spoluautorkou je profesorka Milena Lenderová,¹³ byly častým zdrojem k čerpání i dalších informací pro tuto diplomovou práci. Případnou specifickou každodenních prožitků získaných z pramenů jsem potom porovnávala s informacemi z knihy „*Z dějin české každodennosti*“,¹⁴ která se dotýká výhradě „dlouhého“ 19. století, a z které bylo možno čerpat obecně spojitosti do téměř každé kapitoly mé práce.

K rodině profesora Šembery už je k dispozici o poznání méně příhodné literatury. Ucelený přehled zejména o profesním životě otce Zdeňky Šemberové podala monografie „*Alois Vojtěch Šembera*“.¹⁵ Z jeho nejbližších je v knize věnováno hodně prostoru Šemberovu

⁸ LENDEROVÁ, Milena – KUBEŠ, Jiří (edd.). *Osobní deník a korespondence - snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Pardubice, 2004. ISBN 80-7194-650-8.

⁹ DUBY, Georges – PERROT, Martine (ed.). *A History of Women in The West. IV. Emerging Feminism from Revolution to World War*. Cambridge Mass., Londýn, 1997. Francouzský originál pochází z roku 1991 pod názvem *Storia delle donne in Occidente, vol. IV, L'Ottocento*.

¹⁰ ABRAMS, Lynn. *Zrození moderní ženy. Evropa 1789-1918*. Brno, 2005. ISBN 80-7325-060-8.

¹¹ LENDEROVÁ, Milena et al. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1.

¹² LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha, 1999. ISBN 80-204-0737-5.

¹³ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel (edd.). *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha, 2006. LENDEROVÁ, Milena. Reflexe identity v ženských denících 19. století. In. *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha, 2007. LENDEROVÁ, Milena. Normy ženského chování a jejich proměny v průběhu devatenáctého století. In *Studie k sociálním dějinám 19. století*. 7.1. Opava, 1997.

¹⁴ LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha, 2009. ISBN 978-802-4616-834.

¹⁵ ŠKORPIL, Emanuel. *Alois Vojtěch Šembera. Přehled života a díla*. Vysoké Mýto, 1946.

synovi Vratislavovi, manželka Františka tam má své místo pouze v krátkém nástinu a Zdeňka v knize figuruje hlavně jako glosátorka společenského dění rodiny, která ve svých deníkových zápiscích reflektuje styky s význačnými osobnostmi, a je tak pro autora monografie spíše užitečnou studnicí informací, než předmětem vážnějšího zájmu. Vzpomínky na Aloise Vojtěcha Šemberu v rámci Masarykova vídeňského univerzitního pobytu obsahuje Nejedlého práce „*T. G. Masaryk*.“¹⁶ Životní osudy tentokrát již všech členů Šemberovy rodiny (respektive té, kterou spoluzaložil) jsou pak zachyceny v edici „*Neruda v dopisech*“.¹⁷ Jan Neruda choval celou rodinu v úctě a vedl velmi rozsáhlou korespondenci zejména s Vratislavem Šemberou, proto i jemu je v edici věnován obzvláštní prostor. V současné době pak věnuje badatelské úsilí rodině vlasteneckého profesora Aloise V. Šembery Jana Stráníková.¹⁸

Souvislost s Šemberovou rodinou a samotným jeho působením ve „službách národa“ má také literatura, zabývající se českým národním obrozením – z autorů, kteří se tomuto tématu soustavně věnovali, mohu jmenovat například Otto Urbana.¹⁹ Šembera byl významně spjat s moravským vlasteneckým prostředím, o čemž pojednává i knižně upravená disertační práce „*Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě v 19. století*“.²⁰ Z použitých edic byla významnou také edice korespondence Tomáše G. Masaryka se Zdeňkou Šemberovou „*Nechte mne zapomenouti na sny mé*“,²¹ která vzhledem k probíraným tématům podává informace o myšlenkovém světě Zdeňky zejména v 70. letech 19. století, a to i přesto, že se tato korespondence zachovala v podstatě jen jako jednostranná – část Zdeňčiných dopisů byla zničena, část ztracena.

Poslední velkou kategorií základní sekundární literatury, kterou na tomto místě chci zmínit, jsou sborníky plzeňských symposií k problematice 19. století, mezioborových konferencí, pořádaných od počátku 80. let každý rok pod jiným zastřešujícím tématem. Z nich jsem čerpala hlavně informace pro kapitolu o rodině²² a milostných vztazích.²³

¹⁶ NEJEDLÝ, Z.: *T. G. Masaryk*. I/2. Praha, Melantrich 1931.

¹⁷ PRAŽÁK, Albert. *Neruda v dopisech*. 2. vyd. Praha, 1950

¹⁸ např. ČEVELOVÁ, Zuzana - STRÁNÍKOVÁ, Jana. Přítel příteli, bratr bratru, muž muži. Jan, František, Josef a Alois Vojtěch Šemberovi ve své vzájemné korespondenci. In: *Theatrum historiae* 5. Pardubice, 2009. s. 245-261.

¹⁹ URBAN, Otto. *Česká společnost 1848-1918*. Praha, 1982.

²⁰ ŘEPA, Milan. *Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě v 19. století*. Brno, 2001. ISBN 80-7239-084-8.

²¹ KRULICHOVÁ, Marie (ed.). *Nechte mne zapomenouti na sny mé. Korespondence T.G. Masaryka se Zdeňkou Šemberovou*. Praha, 1996. ISBN 80-85281-15-5 a 80-85611-97-X.

²² *Biedermeier v českých zemích*. Praha, 2004. ISBN 80-86791-08-4.

²³ *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha, 1999. ISBN 80-200-0685-0. *Tělo a tělesnost v české kultuře 19. století*. Praha, 2010. ISBN 978-80-200-1833-5.

Primární pro tuto práci byly ovšem archiválie uložené v Regionálním muzeu ve Vysokém Mýtě, kde je krom fondu Zdeňky uložena celá rozsáhlá pozůstalost po Aloisovi V. Šemberovi a torza osobních fondů ostatních členů rodiny.²⁴ Osobní fond Zdeňky Šemberové je rozdělen do čtyř kartonů, přičemž mě zajímal zejména karton druhý – „*Vzpomínky, poznámky, Deník*“, doplněný o informace z ostatních kartonů, především kartonu třetího, kde je uložena Zdeňčina korespondence. Korespondence s otcem je pak předmětem fondu Aloise V. Šembery, konkrétně kartonu číslo 11., jehož součástí je i deník Františky Šemberové. Podrobnějšímu rozboru Zdeňčina deníku po formální i obsahové stránce je věnována následující kapitola diplomové práce.

Výsledkem této práce bude příspěvek k dějinám žen, dějinám každodennosti a dějinám mentalit, se zaměřením na ženu, žijící v druhé polovině „dlouhého“ devatenáctého století, vyrůstající v rodině univerzitního profesora, vzdělanou, uvyklou na živé společenské dění, současně také neprovdanou a bez zaměstnání. Užitou metodou bude analýza deníků a jejich porovnání s údaji zjištěnými v sekundární literatuře. Cílem bude zhodnotit výpovědní hodnotu deníků a podat odpověď na otázku, nakolik podléhala jejich autorka dobovému konstruktivnímu žensství.

Tyto poznatky by měly prosvítat z pěti kapitol práce, jejich obsah zároveň představuje výběr nejfrekventovanějších témat v denících Zdeňky Šemberové. Milostné vztahy symbolizují období jejího mládí a vzhledem k významu, jaký hledání partnera připisovala, i prostoru, který v denících zaujímá, jsem kapitolu o Zdeňčině neúspěšné cestě za manželstvím učinila jádrem práce. Kapitola o nemocech a stáří pak zastupuje období její zralosti i postupného vytráčení sil vlivem narůstajícího věku. Spojujícím prvkem jsou pak témata rodina a vlastenectví, které hrály významnou roli ve všech fázích Zdeňčina života, a jsou jim proto věnovány samostatné kapitoly. V závěru jsou shrnuty výsledky bádání a vysloven názor na míru Zdeňčiny emancipace.

1.1. Život Zdeňky Šemberové v kontextu času a prostoru

Zdeňka Ludmila Šemberová se narodila v Olomouci dne 19. května 1841, pouhých sedm let před vypuknutím národních revolucí nejen v hranicích rakouského impéria. Protože

²⁴ Nachází se tam torza fondů Františka a Doroty Šemberových - rodičů Aloise Vojtěcha Šembery, Františky Šemberové - manželky, Vratislava Kazimíra Šembery - syna, a bratrů Jana, Josefa a Františka Šembery.

její otec byl již v této době společensky aktivní²⁵ a jeho žena jej bezmezně podporovala, musela již tato okolnost působit na Zdeňčinu dětskou mysl. Výchova v duchu národního vlastenectví jí poskytla základy pro její celoživotní vlastenecké smýšlení. Do Vídně se rodina odstěhovala kvůli profesorské a redakční práci profesora Šembery dne 12. ledna 1850. Výročí dne příjezdu Zdeňka v denících nikdy nezapomněla zmínit a mnohokrát bylo i předmětem oslav. Navštěvovala ve Vídni nejprve soukromý ústav paní Elsterové a ve třinácti letech nastoupila do kláštera uršulinek, kde získala znalosti praktické, jako bylo šití, ale naučila se i francouzštině. Ani nátlak klášterních sester ji nepřesvědčil zůstat po dokončení vzdělávání v klášteře natrvalo jako jedna z nich a Zdeňka nastoupila do vzdělávacího ústavu slečny Cuinaiové.²⁶ Vlivem vzdělání, četby a díky debatám s přáteli, získala Zdeňka postupně vědomosti a rozhled, který byl v tehdejší době u ženy nevšední a zaujal také mladého Tomáše Masaryka, s kterým si dlouhá léta dopisovala.

Předtím však Zdeňka s rodinou prožila ve Vídni období tzv. bachova absolutismu v 50. letech, obnovení ústavnosti v 60. letech, přeměnu rakouského soustátí na konstituční monarchii i zavedení občanských práv. Přelomové historické události však nebyly tím, co na stránkách svých deníků bedlivě sledovala – mnohem větší pozornost upínala ke světu bezprostředně souvisejícímu s jejím životem. S angažováním jejího otce do politiky, kdy byl jako poslanec zvolen do zemského sněmu, se jí přitom dostávaly informace z parlamentních zasedání přímo „z první ruky“ – tyto informace bývaly ovšem hodně nacionálně podbarvené a měly povahu spíše „parlamentních perliček“ než opravdového sdílení správních záležitostí.²⁷

Politický život ovšem neměl být ve středu zájmu středostavovské dívky, byť dcery politika, vlastence a profesora češtiny. Ve Vídni byl rytmus jejího společenského života určován plesy, divadly, domácími zábavami a návštěvami slavných hostů, docházejících za profesorem Šemberou. V létě a na podzim se pak životní styl přizpůsoboval pobytům ve Vysokém Mýtě, v rodném domě Šembery, který i částečně pronajímali. Zde se ve větší míře zajímala o veřejné dění, o kterém byla také díky otci dobře informovaná, protože mnoho ze správních záležitostí svého rodiště s dcerou v dopisech rozebíral. Z velkých událostí, které se

²⁵ ŘEPA, Milan. *Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě v 19. století*. Brno, 2001. s. 46.

²⁶ KRULICHOVÁ, Marie (ed.). *Nechte mne zapomenouti na sny mé. Korespondence T.G. Masaryka se Zdenkou Šemberovou*. Praha, 1996, s. 154. ISBN 80-85281-15-5 a 80-85611-97-X.

²⁷ Šembera v dopise Zdeňce píše: „*V pátek šlo to ve sněmu [z]ostra; presid. Waidele, jeden z urputných Němců, vyjel si skrz zajíce v ústech liberálnosti, a když něco nejde podle jejich chuti, že volají policajty na pomoc, že Němci mají pořád v ústech liberálnost, a když něco nejde podle jejich chuti, že volají policajty na pomoc, načez povstal mezi Němci hrozný hlomoz, že se podobalo, že budeme provozovati na sebe první myslivost dle nového zákona; pro štěstí nebylo pušek při ruce, včera pak, když jsme měli míti sezení na večer, Němci nám utekli, tak že jsme nemohli dokončiti zákona, jak jsme chtěli.*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; dopis z 11. 2. 1866.

v průběhu 60. let 19. století staly, reflektuje nejvíce prusko-rakouskou válku v roce 1866. Ostatní záležitosti nezasáhly významně do jejího každodenního života a neměla tedy důvod se jim na stránkách deníků zvláště věnovat.

Větší pozornost než politika Rakouska si vysloužil u Zdeňky český kulturní život. Se skupinkou vrstevníků, kteří se scházeli v „zeleném domě“ – jak byl nazýván dům Aloise V. Šembery, se věnovaly psaní a předčítání vlasteneckých básní a hraní divadelních her.

V 60. a částečně také v 70. letech, prodělala několik pokusů o rozvinutí milostného vztahu, který by přerostl ve sňatek, žádný z nich ovšem neskončil úspěchem a Zdeňka tak neměla nikdy příležitost založit vlastní rodinu, což považovala za své neštěstí. 70. léta jsou v jejím deníku jen slabě reflektována, objevují se v něm záznamy, se že účastnila kolegií – univerzitních přednášek.²⁸ Není vyloučeno, že na této skutečnosti nemělo přímý vliv podnětné dopisování si s mladým Tomášem Masarykem, který byl ve věcech ženského vzdělávání a ženské emancipace vůbec velmi pokrokový.²⁹

S koncem 70. let pak její otec vstupuje do debaty o pravosti rukopisů Zelenohorského a Královédvorského a svým postojem proti sobě popouzí podstatnou část české veřejnosti, přesvědčené o nedotknutelnosti těchto zdánlivě pravých, starých písemností. Zdeňka se s rodinou staví za otce a citlivě s ním prožívá všechna písemná napadání jeho osoby a znehodnocování jeho díla.

Po smrti Šembery se s matkou začátkem 80. let přestěhovala do Vysokého Mýta, kde stála stranou všemu veřejnému dění, starala se o svou nemocnou matku, vyvíjela charitativní činnost navštěvováním místního sirotčince a kláštera, a kontakt s městem jí zajišťovala pouze korespondence s přáteli, zejména pak Janem Nerudou. Slavnostní událostí, která narušila ubíjející jednotvárnost dní, během kterých mohla jen sledovat zhoršující se zdravotní stav matky, se stala na podzim roku 1884 oslava výročí svěcení praporu vysokomýtského zpěváckého spolku, kterému byla Františka Šemberová 19. července 1863 kmotrou. Po smrti matky v roce 1888 žila Zdeňka v rodném domě svého otce pouze se svou společnicí Marií, za občasných návštěv bratra Vratislava, který však následoval matku na věčnost již tři roky po jejím odchodu ze světa.

²⁸ Např.: „Slovo dalo slovo a já rychle vstala od stolu a utekla do kolegium, v kterém jsem ovšem seděla jako [?] – co přednášel nevím“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis ze 17. 1. 1878.

²⁹ Vysokoškolské vzdělání ženy propagovala už Eliška Krásnohorská na stránkách časopisu Ženské listy, které od roku 1874 vedla, viz: LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století: život v 19. století*. Praha, 2009. ISBN 978-807-1069-881. s. 451.

Také z doby 80. let jsou deníkové záznamy velmi kusé – dvakrát navštívila v Praze Jana Nerudu,³⁰ a po jeho smrti občas navštívila jeho hrob na Vyšehradě. Ve svém stáří bojovala s nepříznivou finanční situací, kterou dědictví po rodičích a bratrovi řešilo jen v nevelké míře. Emanuel Škorpil v monografii o Aloisovi V. Šemberovi charakterizoval Zdeňčin život ve stáří jako osamělý a podivínský, vyplněný vzpomínkami na rušnou minulost a uchováváním památky rodičů a bratra, což povýšila na svůj smysl života. Její osamocení jen zřídka narušil příjezd návštěvy – do jejího domu občas zavítala Otýlie Sklenářová-Malá, Teréza Nováková nebo Jaroslav Vrchlický.³¹

Ve stáří se Zdeňka Šemberová zaměřila na uchování otcovy památky, pečlivě archivovala jeho dokumenty, opatrovala jeho knihovnu i pracovnu. Celý dům i rozsáhlou otcovu pozůstalost odkázala Vysokomýtskému muzeu, kterému už v roce 1907 umožnila využívat pro své účely celé přízemí domu.³² V ten rok měla možnost zažít i jisté zadostiučinění – toho se jí dostalo při příležitosti zorganizování oslav stého výročí narození Aloise Vojtěcha Šembery, které uspořádalo Vysoké Mýto, k němuž se posléze připojila i Olomouc a Kolín.

V českých zemích byla doba přelomu století ve znamení neúspěšných snah o úpravu jazykových poměrů, pokusů o reformu volebního systému i napjatých vztahů mezi českým a německým živlem. Není jasné, nakolik tyto události Zdeňka ve svém vysokomýtském útočišti reflektovala, a zda vůbec. „Velké války“ se již nedožila. Zemřela 30. července 1912 v již zjištěné politické situaci v Evropě, předznamenávající brzký kolaps.

Za více než sedmdesát let, které uplynuly od okamžiku jejího narození do chvíle jejího úmrtí, prošel svět obrovskou proměnou – zrodila se občanská společnost, vznikaly moderní politické strany a spolky, bylo dovršeno české národní obrození, překotně se rozvíjela urbanizace a modernizace ve všech odvětvích služeb, světlo světla spatřily nové vynálezy, rozvíjelo se vzdělání, zdokonalovalo lékařství a rostla životní úroveň. Mílové kroky urazila také emancipace žen, a to jak v ohledu vzdělávacím, tak profesním či společenském – během druhé poloviny „dlouhého“ 19. století bylo dívkám umožněno studovat na gymnáziu, získat maturitu i pokračovat ve studiu na vysoké škole. Objevily se první ženy živící se svým intelektem, jako vystudované učitelky, lékařky či právničky. Cesta byla umetena i prvním političkám – rok úmrtí Zdeňky byl zároveň rokem prvního zvolení poslankyně Boženy

³⁰ K třetí návštěvě už nedošlo, Neruda skonal několik dní před jejím plánovaným uskutečněním, viz: ŠKORPIL, Emanuel. *Alois Vojtěch Šembera: přehled života a díla*. Vysoké Mýto, 1946, s. 90.

³¹ Tamtéž.

³² Historie muzea. *Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě* [online]. [cit. 2013-16-11]. Dostupné z: <http://muzeum-myto.cz/3-souvisly.php?menu=historie-muzea&stranka=historie-muzea>.

Vikové-Kunětické do zemského sněmu, ačkoliv výkon funkce jí byl prozatím odepřen. To vše již bylo ale na hony vzdáleno tomu důvěrně známému světu, jak si ho pamatovala Zdeňka z dob šťastných mladých let, strávených ve Vídni.

2. Osobní deník jako historický pramen

Než přistoupím k detailnějšímu rozboru základního pramene této práce, je třeba si ujasnit, co je pojmem „deník“ myšleno. O osobním deníku mluvíme, pokud je text psán nejčastěji z vlastní motivace (nejde-li o deník dětský psaný pod dohledem dospělého), skládá se ze záznamů, které lze chronologicky identifikovat díky vlastní dataci v záhlaví či podle jiného časového určení, zápisy jsou zaznamenány bez většího časového odstupe a obsahují především informace z osobního života autora deníku. Vlivem poslední zmíněné skutečnosti jsou osobní deníky mnohem více subjektivní, než ostatní prameny osobní povahy, kam kromě deníků patří také korespondence, památníky (štambuchy), memoáry (paměti), jsou tak jedinečným pramenem pro dějiny každodennosti nebo dějiny mentalit.³³

Deníky³⁴ Zdeňky Šemberové jsou výjimečné tím, že s menšími či spíše většími časovými výpadky pokrývají její život od dětství až po stáří. Část jich je zachována ve formě úhledných sešitů, část se jich nalézá na samostatných arších papíru, pro několik zápisů použila také rub titulní stránky knihy, některé jsou zachovány pouze na titěrných papírových útržcích, část si zaznamenala i na útržky kalendáře. S datací nebývá větší problém, protože většina zápisů, a to i těch na samostatných listech, je datována. Zápisy jsou psány perem a místy také obyčejnou tužkou, ty mají tendenci k ztracení čitelnosti.

Zdeňčiny deníky jsou deníky otevřenými, psanými bez úmyslu je časem zveřejnit, ačkoliv mohla vědomě či podvědomě předpokládat, že z nich bude čerpáno při sepisování pozdějšího otceva životopisu, k čemuž nakonec i došlo. Tomuto vysvětlení by odpovídalo i její důsledné zaznamenávání osobností, které navštěvovaly otce. Pokud byla na programu dne větší cesta, mění se plynule její deník z osobního na cestovní – zkrátka zapisovala si svůj program dne i vše, co považovala za důležité si zaznamenat, aniž by se zdržovala rozlišením žánru, což ostatně bylo u ženských deníků 19. století poměrně běžnou záležitostí.³⁵

Impuls k psaní deníčku poskytla malé Zdeňce pravděpodobně její matka, která si v mládí také zapisovala svůj denní sled událostí. Ostatně svůj deník si v 19. století vedlo mnoho mužů a žen ze středních a horních vrstev společnosti, proto by se toto období dalo

³³ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 16. ISBN 978-80-7254-956-6.

³⁴ Mluvím o denících v plurálu, protože nejde o jeden souvislý deník – zápisy z první poloviny 50. let tvořila retrospektivně, někdy psaní ukončila a navázala až po uplynutí mnoha let. To však není překážkou v jejich označení za osobní deníky - jejich smyslem není postihnout naprosto každý den v životě jejich autora, intervaly mezi zápisy mohou být i několikadenní až několikaleté, viz: Tamtéž, s. 89. V jejím fondu se deníkové záznamy různě mísí s její pozůstalostí, která krom deníků obsahuje také korespondenci, výstřižky z novin, citáty, útržky z kázání, domácí účty, recepty na léčivé prostředky a jiné upomínky.

³⁵ Tamtéž, s. 23.

nazvat také érou moderního deníku.³⁶ Devatenáctiletou Františku tehdy ještě Ševčíkovou dovedly k psaní deníku rozvíjející se city k mladému Šemberovi, který docházel do rodiny jejího otce na stravu ještě coby úředník brněnského magistrátu.³⁷ Deníky si vydržela vést následujících 24 let, do roku 1858, nicméně po svatbě se Šemberou na začátku roku 1840 ztrácí její zapisování na důslednosti, délce i sdílnosti a spíše než o deníky jde v době jejího manželství o pravidelně zaznamenávané, jednověté shrnutí dne. Obecně se ale její deníky týkaly informací, kdy odešla do kostela, kdo přišel na návštěvu nebo jaký měla program dne, před svatbou navíc pečlivě eviduje, zda za ní přišel Šembera.³⁸ Tento styl zápisů je velmi podobný také stylu Zdeňčiných deníků.

Zápis s nejstarším datem ve Zdeňčině pozůstalosti se týká zlomového přelomu v životě celé rodiny – přestěhování se z Olomouce do Vídně, kam přijela matkou a bratrem za otcem 12. ledna 1850, nelze to ovšem považovat za začátek vedení deníku. Zápisy v celé první polovině 50. let jsou pouhým sledem nejdůležitějších událostí příslušného roku,³⁹ a evidentně nebyly zapsány v příslušný den. Pokud nebyly přímo retrospektivně doplněny v pozdějších letech, pak byly minimálně přepsány a opatřeny doplňujícími informacemi.⁴⁰ Od roku 1856 už zápisy začínají více připomínat deník, opravdu svědomité zaznamenávání průběhu dne však začíná až od narození roku 1861. V té době se totiž objevují už více než pouze jednověté holé záznamy. V podobném stylu pokračuje i po celé 60. léta a zejména jejich druhá polovina patří k těm téměř kompletním, navzdory tomu, že běžnou praxí mezi ostatními autorkami deníků bývalo projevovat větší důslednost v samých počátcích rozhodnutí vést si deník.⁴¹ Zápisy ze 70. let až na pár záznamů zcela chybí a nedůsledně je deník veden už do zbytku života. Výjimkou je rok 1884, který se zachoval ze svých dvou třetin na kalendářních útržcích. Z devadesátých let je zachováno jen několik dnů a v novém století se chopila pera k zapsání denních událostí jen dvanáctkrát, přičemž poslední záznam je již z 14. června 1902. V diplomové práci jsem informace z deníků doplňovala informacemi z korespondence, která je hlavně od 70. let hlavní studnicí informací o jejím životě.

Rozsah deníku se obtížně eviduje. Jak už bylo zmíněno, deník není veden v jednotné formě – zápisy v sešitech se mísí se zápisy na arších papíru i na titěrných útržcích. Nejpresnější obrázek o jeho rozsahu proto podá počet normostran, vzniklých přepisem

³⁶ Tamtéž, s. 38.

³⁷ Tamtéž, s. 47.

³⁸ Městské muzeum Vysoké Mýto, fond Rodina Šemberova, kart. č. 11. Deníky Františky Šemberové.

³⁹ Bývala to úmrtí lidí z blízkého okolí nebo významné životní předěly – birmování nebo nastoupení do školy.

⁴⁰ Jediný zápis z roku 1851 informuje o nastoupení do ústavu paní Elsterové s dovětkem, že byla v ústavu téměř čtyři roky, a informací o tragické smrti představené.

⁴¹ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 91. ISBN 978-80-7254-956-6.

deníku, který tvoří přes 400 normostran textu. Z toho zápisy z let 1861 až 1868 tvoří celých 70% obsahu deníku. Zůstává otázkou, nakolik je obsah deníků umenšen o poztrácené zápisy, zápisy zničené buď úmyslně vlastní rukou, nebo nešetrným nakládáním s nimi v průběhu času. Pravděpodobně i připuštění možnosti, že část zápisů se nedochovala, nic nezmění na skutečnosti, že v pozdějších letech se deníku věnovala s menší pečlivostí a s větším časovým odstupem.⁴²

Deník pro Zdeňku nepředstavovat prostor, kde nechat promluvit svůj literární potenciál, byl veden účelově k uchování paměti věcí minulých. Srovnáme-li totiž její dopisy a její deník, je patrný rozdíl – na stylistice dopisů si dala záležet, u deníku volila často jednoduché věty bez uměleckého vyjádření, ostatně to nebylo u pisatelek deníků ojedinělé.⁴³ Na formu svých zápisků příliš nehleděla, především proto, že dopis byl posuzován adresátem, deník sloužil jen pro vlastní potřebu a nebylo třeba v něm přesvědčovat o vlastní dovednosti tvořit psaný text. Pokud to některé pisatelky tak dělaly, činily to z vlastní tvořivé podstaty, z radosti ze psaní – to zřejmě ve Zdeňce nebylo.⁴⁴ Čas od času se objevuje pokus o umělecké zachycení přírodního jevu, který jí zaujal, vhodnou příležitostí k rozepsání se byl i konec starého a začátek nového roku nebo měsíce.⁴⁵

Zdeňčiny deníky jsou psány v češtině, která však nepostrádá mnoho gramatických chyb. Je pravděpodobné, že deník si psala také z důvodu cvičení se v českém jazyce ve vídeňském prostředí, ačkoliv v jejich domácnosti čeština zaznívala ve velké míře, německy se mluvilo pouze s návštěvami, které český jazyk neovládali.

Samotný obsah Zdeňčiných zápisů je pak velkou měrou ovlivněn ročním obdobím. Zimní a jarní měsíce, strávené ve Vídni, bývají bohatší na společenské a kulturní události – stránky deníku plní informace o plesech, divadlech, operách, domácích zábavách a také rodinných oslavách⁴⁶ i s výčtem slavných hostů. V létě se odjíždělo na pravidelné pobyty „na venkov“ do Vysokého Mýta. Tam se zase přihlásila o slovo maloměstská sociabilita, hodně času trávila Zdeňka společně se známými a příbuznými, často navštěvovala děkanství. Zábava ve Vysokém Mýtě se vyznačovala menší formalitou než ve Vídni a krom toho také častějším pobytem v přírodě – ať prostým sezením na zahradě, či procházkami do blízkého okolí nebo

⁴² Jediný zápis z roku 1899 začíná větou „*Dnešní den musím zaznamenati.*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 31. 12. 1899.

⁴³ To byl případ zejména šlechtičen ze schwarzenberského rodu, viz: LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 93. ISBN 978-80-7254-956-6.

⁴⁴ Tamtéž, s. 95-6.

⁴⁵ „*Vítej mi překrásný květobohatý máji – buď pamětliv i mně a daruj mi jen několik nepatrných kvítek blažených ba jen spokojených hodin a vděčná Ti budu.*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 1. 5. 1862.

⁴⁶ V období od března do května slavili narozeniny oba rodiče i sourozenci Šemberovi.

výlety do okolí vzdálenějšího. Již bez ohledu na roční období Zdeňka v denících rovněž ve velké míře reflektuje denní náplň rodičů i vztahy v rodině. Její záznamy se však pouze v omezené míře týkají jejího vnitřního světa – soustřeďuje se hlavně na zaznamenávání viděného než rozbor svých pocitů nebo myšlenek.

Deník byl pro Zdeňku sice místem, kde se mohla vypsát ze svých trápení, ovšem zcela bezvýhradně mu nedůvěřovala – dokonce se zdá, že v některých událostech spoléhá spíš na vlastní paměť a tak některé zápisy odbude odkazem jen zběžným náznakem situace, aniž by ji rozepsala – jakoby se spoléhala na to, že silné vjemy z její paměti nezmizí a je potřeba zaznamenat jen méně významné souvislosti. To může svědčit jak tom, že prostřednictvím deníku se jeho autor obracel především sám k sobě a nepotřeboval žádných vysvětlujících nápověd, i o skutečnosti, že autorky se tím připravovaly na možnost, že by se deník dostal do nepovolaných rukou.

Zdeňka se většinou uchyluje k zaznamenání toho, co dělala, kam šla, kdo přišel na návštěvu nebo koho byla navštívit ona, občas se však objeví i emotivněji zbarvené záznamy. Skutečnostmi, které v ní vyvolávaly emoce, pak byly křivda (zejména od rodičů související s protěžováním jejího bratra), hádky s bratrem a s nápadníky, obavy o zdraví (zejména matky a prvního ctitele), ale i některé příjemné prožitky, jako záznamy z veselé zábavy a společnosti nebo přírodní výjevy. Jisté odbočení od popisů dne, tvořící podstatnou část deníku, představují i zápisy výroční, například na konci a začátku jednotlivých let, někdy i měsíců, kdy vede polemiku sama se sebou, co jí nový rok přinese a občas se pokusí i o umělecké líčení přírody.

Deníkové záznamy, stejně jako její plán dne, měly určité schéma⁴⁷ – postup za sebou jdoucích úkonů, které si zvykla vykonávat v určitém pořadí. U Zdeňky tyto pravidelně se objevující informace v deníku byly ranní mše, pochůzky ve městě, oběd, přijetí návštěv, případně procházka a od jisté doby také zdřímnutí si po obědě. Od konce 60. let deníkové zápisy začínají větou „na ranní“ a od 90. let se začíná pravidelně objevovat informace o tom, v kolik hodin ráno vstávala.

Zdeňka se nevyhýbá ani případným „kompromitujícím hodnocením“ svého okolí.⁴⁸ Zvláštností v jejích denících je bezpochyby kvantum zaznamenaného času - nutno říci, že

⁴⁷ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 61-2. ISBN 978-80-7254-956-6.

⁴⁸ „Dle přání mam[inky] zašla jsem k p. R[ybičkové] opět – byli se již vrátili. Klobouček plstěný sluší Toničkovi dobře, škoda jen, že jest tak zstrašený, ba skoro blbý. Velmi jsem byla překvapena spatřiti nové skvostné piano v saloně, na kterém Katinka po delším tajném nám cvičení několik kusů mi zahrála - divná to rodina! Přirozenou upřímnost neznají - celé jednání odměřené - vysoustruhované i u těch dětí.“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 13. 6. 1862.

opojení přesným zaznamenáním hodin události zachází někdy až do veliké detailnosti.⁴⁹ Hodně také ctí nejrůznější výročí, připomíná si den narození a zvláště pak úmrtí členů rodiny nebo přátel, výročí svatby rodičů, příjezdu do Vídně. V pozdějších letech pravděpodobně pod vlivem toho, že si své starší deníky zpětně pročítala,⁵⁰ zaznamenává výročí i jiných, méně významných událostí, například uplynutí roku od divadelního představení nebo výletu.

Pro deníky nejen ženské je typická určitá míra autostylizace – pisatel již výběrem zaznamenaných událostí utváří svůj obraz, který dále dokresluje volbou vyjadřovacích prostředků i vědomou či podvědomou snahou o vylepšení své image.⁵¹ Deník se ve větší míře stává tvůrcem lidské paměti než jejím zdrojem.⁵² Deníky Zdeňky Šemberové tak poskytují informaci nejen o jejím okolí, ale především o tom, jak své okolí ona sama vnímala.

⁴⁹ „[...] šla [jsem] ze hřbitova k sl. Veselým a zdržela se až po ½ 1. Odp[oledne] vysvitilo slunce, vyšla jsem s m[aminkou] v ¾ 3 jednou jsme obešly celé náměstí a již bolely nohy. O ½ 4 jsme byly doma po ½ 5 došla Cat. nudila. V ½ 6 přinesli noviny a psaní z č. 3. M. hned odepsala s myslí pokojnou a já malíři Witkovi – m. ulehla v ½ 9 četla jsem do ¼ 10 a ráda dnes ulehnu.“ Tamtéž, nedatováno, asi kolem poloviny 80. let.

⁵⁰ „[...] četla jsem jen Tagbuch, abych vzpomněla na minulé 18 ledny.“ Tamtéž, zápis z 18. 1. 1888.

⁵¹ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 259-60. ISBN 978-80-7254-956-6.

⁵² SLABÁKOVÁ, Radmila. Osobní deník – zdroj nebo tvůrce paměti? In: *Osobní deník a korespondence - snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Pardubice, 2004, s. 41-48. ISBN 80-7194-650-8.

3. Rodina

3. 1. Alois Vojtěch Šembera

Význam Aloise Vojtěcha Šembery⁵³ spočívá v mnoha ohledech – žil pro národní myšlenku a snažil se probudit Moravu z jisté vlastenecké letargie, ve Vídni pak stál za třiceti svazky českých překladů k říšským zákonům, je spoluvůrcem českého právnícko-politického názvosloví,⁵⁴ mohl se pyšnit množstvím historických, filologických a statistických prací,⁵⁵ zabýval se moravskými nářečím a je tak tvůrcem české dialektologie, ve výčtu jeho zájmů nesmí chybět ani topografie – sepsal v té době nejucelenější a nejpřesnější mapu Moravy. Krom vši vědecké práce byl rovněž mezi posluchači oblíbeným profesorem.⁵⁶ Přesto zemřel v neuznání a jeho jméno se postupně vytrácelo z povědomí.

Jeho cesta životem započala ve Vysokém Mýtě, kde se 21. března 1807 narodil do zámožné měšťanské rodiny Františka a Doroty Šemberových. Rodina byla početná, krom Aloise Vojtěcha se manželům narodilo ještě dalších čtrnáct dětí, z nichž ale deset zemřelo v dětském věku, většina z nich jen několik dní po porodu. Dva synové, Jan a František, se stali duchovními, syn Josef výtvarníkem.⁵⁷ Jejich otec, povoláním řemenář, byl i český vlastenec a horlivý vypravěč národních příběhů a probudil v synovi touhu po vědění a odhodlání zabývat se českou historií. Po ukončení docházky do školy normální, kterou absolvoval v rodném městě, a osvojení si němčiny v hlavní škole v Moravské Třebové nastoupil na piaristické gymnázium v Litomyšli. Zde se jeho zájem více profiluje, seznamuje se s Jungmannovou „Slovesností“ i Kollárovou „Slávy dcerou,“ píše své první básně a překlady. V Litomyšli má původ i přátelství, které pak na celý život spojilo Šemberu s Františkem Augustem Braunerem a Františkem Matoušem Klácelem. Svá studia filozofie

⁵³ V poslední době se jeho život a dílo i jeho rodině z badatelského hlediska věnuje Jana Stráníková, např.: ČEVELOVÁ, Zuzana – STRÁNÍKOVÁ, Jana. Přítel příteli, bratr bratru, muž muži. Jan, František, Josef a Alois Vojtěch Šemberovi ve své vzájemné korespondenci. In: *Theatrum historiae* 5. Pardubice, 2009. s. 245-261; STRÁNÍKOVÁ, Jana. Vzdělání jako možnost sociálního vzestupu dětí z maloměstské rodiny – na příkladu rodiny Šemberů z Vysokého Mýta. In *Folia Ethnographica* 41. Brno, 2007, s. 99-106; STRÁNÍKOVÁ, Jana. Komunikace sociálních vrstev. Korespondence Aloise Vojtěcha Šembery se sestrou Františkou Brychtovou. In *Konfliktní situace v dějinách. Sborník z doktorandské konference 5. října 2007*. Pardubice, 2007, s. 67-74.

⁵⁴ Společně s P. J. Šafaříkem, J. Rybičkou, K. J. Erbenem a J. Kollárem, viz: ŠKORPIL, Emanuel. *Alois Vojtěch Šembera. Přehled života a díla*. Vysoké Mýto, 1946, s. 56.

⁵⁵ K jeho nejvýznamnějším dílům patří „Dějiny řeči a literatury české“, „Základy dialektologie československé“, statistická práce „Obyvatelstvo české a německé na Moravě“, a spisy o nepravosti rukopisů, viz: Tamtéž, s. 157-164.

⁵⁶ Tamtéž, s. 56.

⁵⁷ ČEVELOVÁ, Zuzana - STRÁNÍKOVÁ, Jana. Přítel příteli, bratr bratru, muž muži. Jan, František, Josef a Alois Vojtěch Šemberovi ve své vzájemné korespondenci. *Theatrum historiae* 5. Pardubice, 2009. s. 245-261.

zakončil v Praze, kde také nastoupil roku 1827 na práva – tyto zkušenosti využil v pozdějších letech pro překládání zákonů a sestavování právnícké terminologie. Praha mu však poskytla i jiné zkušenosti – získal kontakty na významné osobnosti českého vlasteneckého života, jako byli František Palacký, František Ladislav Čelakovský nebo Jososef Jungmann, a publikoval zde své první práce. První otištěnou prací byly „Nápisy“, vyšlé v Časopise českého museum, v té době redigovaném Palackým. Brzy za tím následovaly i jeho práce historické a statistické a dialektologické. Pod pseudonymem Mudromil Mýtský zveřejňoval své básně například v časopise Jindy a nyní (pozdější Květy) nebo v České Včele. Ještě za doby pražského pobytu pak založil s vlasteneckými literáty časopis Čechoslav.⁵⁸ Šembera již záhy přišel na to, že o své ideály je spíše třeba aktivně bojovat, než o nich jen planě mluvit – byla tedy pouze otázka času, kdy jeho úsilí bude viditelné i v širších kruzích.

Svůj profesní život započal Šembera roku 1830 v Brně coby praktikant na magistrátu, kde budoval kariéru právníka. Jeho představy o pozvednutí českého národa začaly brzy získávat jasnou podobu – přilnul k Moravě, odkud i pocházela jeho rodina a brzy se ocitl v čele moravského národního života. Návrhem jazykové reformy usiloval o vnesení moravských jazykových prvků do češtiny, čímž by podnítil národní cítění, které bylo na Moravě v poněkud vlahé podobě. Byl spoluzakladatelem soukromého vydavatelského fondu *Matička moravská*, šířící české knihy a zviditelňující jejich autory, a tak se podílel na přetváření moravského prostředí, aby více vyhovovalo snahám o národní působení. Jeho zájem o všeobecnou osvětu a národní uvědomění byl zaměřen i na lidové, často analfabetické, vrstvy společnosti – primárně pro ně byly určeny kalendáře.⁵⁹ Na řadu přišly i jeho první monografie, vedle toho se během moravského pobytu zasloužil o zařazení českých her do repertoáru brněnského divadla, nebo o české označení názvů ulic či vývěsních štítů vedle německých.

Budoucnost spatřoval v kvalitní výchově, probouzející už v mládí vědomí národní příslušnosti. Svého úsilí o působení na mládež dosáhl v roce 1839, formou profesury české řeči a literatury na stavovské akademii v Olomouci. Jeho oblíbenost coby učitele a autority strmě stoupala a Šemberovy přednášky se posléze rozšířily i pro studenty jiných ústavů.⁶⁰ Pro zájemce pořádal ve svém bytě i studentské pěvecké zábavy s vlasteneckým podtextem. Při tom všem nezanedbával ani úsilí vydavatelské - prostřednictvím soukromého fondu i sítě distributorů se tak mohly šířit české knihy - a ani vlastní autorskou práci.

⁵⁸ ŠKORPIL, Emanuel. *Alois Vojtěch Šembera. Přehled života a díla*. Vysoké Mýto, 1946, s. 21.

⁵⁹ Poučné články ze všech odvětví lidské činnosti se v nich mísily se zábavným čtením, viz: Tamtéž, s. 27.

⁶⁰ ŘEPA, Milan. *Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě v 19. století*. Brno, 2001, s. 56-9. ISBN 80-7239-084-8.

Olomouc byla také místem, kde 18. ledna 1840 pojal za svou Františku Ševčíkovou. Manželům se v několika následujících letech narodily v Olomouci čtyři děti, z nichž se dospělosti dožila pouze dcera Zdeňka narozená roku 1841 a syn Vratislav narozený tři roky po sestře. Prvorozený syn Rostislav Bedřich, narozený předčasně v červnu roku 1840, zemřel po čtrnácti dnech života a nejmladší syn Přemysl Otakar Methud, narozený v létě roku 1846, zemřel ve svých třech letech v Brně.⁶¹

Během krátkého návratu zpět do Brna pokračoval ve své kulturně obroditelské činnosti - působil jako přednášející, archivář, člen komise pro právnícko-politickou terminologii, redigoval první česká periodika v Brně, vedl spolky pro studenty a kulturně politický spolek Moravská jednota, zasazoval se o prosazení češtiny do škol, při bohoslužbách i na úřadech v knize „O rovnosti jazyka českého a německého na Moravě“.⁶² Aktivně se zapojil do dění během revolučního roku 1848 a rok poté přijal nabídnuté místo redaktora české části říšského zákoníku ve Vídni s podmínkou, že bude přednášek na vídeňské univerzitě o české řeči a literatuře. To mu bylo schváleno a 29. října 1849 byl potvrzen císařem za profesora.⁶³ Jeho posluchači si ho opravdu oblíbili – také Masaryk vzpomínal na to, jak si zápallem svého projevu dokázal získat pozornost všech přítomných a probudit v nich nadšení pro látku.⁶⁴ Roku 1862 vyučoval i prince Bádenského, plukovníka, který k němu docházel na hodinu češtiny.⁶⁵

Vídeňské působení bylo prosyceno jeho intenzivní prací, vydal zde několik děl, vyučoval a vedl čilý společenský život, do kterého patřily i kulturní akce v zeleném domě, jak byl běžně nazýván dům, kde Šembera se svou rodinou bydlel v okrese Alsergrund na Berggase číslo 20.⁶⁶ Tam ho navštěvovali studenti⁶⁷ a mnoho politických i kulturních postav soudobého národního života.⁶⁸ Podobné sešlosti si zaznamenávala i dcera Zdeňka v denících: „[...] *odpoledne přišla zde provdána sestřenice [služky] Toni [služebná u Šemberů, pozn. V. T.] s mužem svým – hned po ní po dlouhém čase dok. Žatecký, za chvíli p. dok. Purkyně,*

⁶¹ Rostislav Bedřich (17. června 1840 – 2. července 1840), Přemysl Otakar Methud (8. srpna 1846 – 12. prosince 1849), viz: Tamtéž, s. 34.

⁶² Tamtéž, s. 42-9.

⁶³ Tamtéž, s. 53.

⁶⁴ NEJEDLÝ, Zdeněk. *T. G. Masaryk*. Praha, 1931, s. 57.

⁶⁵ Zaznamenala to i Zdeňka ve svých denících: „*Dnes měl princ 1. hodinu, výřečnost má velmi dobrou jak tat[ínek] pravil – cizozemec se učí česky a naši šlechtici?*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis ze 4. 2. 1862.

⁶⁶ ŠKORPIL, Emanuel. *Alois Vojtěch Šembera: přehled života a díla*. Vysoké Mýto, 1946, s. 101.

⁶⁷ Mezi jeho žáky patřili např. profesoři František Bartoš, František Josef Studnička, archivář Josef Emler, poslanec Ignát Wurm a Alois Pražák, právník František Alois Šrom a mnozí další, viz: Tamtéž, s. 54.

⁶⁸ V době zasedání říšské rady bývaly častěji u Šemberů v zeleném domě „poslanecké“ večírky (účastnili se Rieger, Brauner, Zelený, Havelka, Grünwald, Müllner, Řezáč, Macháček, Helcelet, Dvořák, dr. Dostál, Práchenký) se zpěvním a hudebním programem, který připravoval pěvecký studentský kvartet a Zdeňka Šemberová se svými přítelkyněmi, viz: Tamtéž, s. 101.

*Albert – divná to byla společnost, pak konečně přišel tatínek, P[ěšek] se též dostavil, ale teprve kolem 8h. zjevil se d[o]k[tor] Palacký a Rieger, po nich p. sekr[etář] Rybička a co závěrek p. řed[idel] Bilka. Zábava byla živá, a když konečně Žatecký odešel, úplně svobodná až po 10h., pak se najednou rozešli. Byl to krásný večer – na sta by nám závidělo, kdyby věděli, že oslavení muži u nás tak dlouho dleli.*⁶⁹ Ve Vídni také pokračovala jeho snaha o zrovnoprávnění češtiny s němčinou, v letech 1862-67 získal poslanecký mandát do českého zemského sněmu.

Zásadní zlom v jeho kariéře i životě přišel spolu s diskuzí o pravosti rukopisů královédvorského a zelenohorského, údajně pravých písemností z 10. a 14. století, jejichž význam měl být v prokázání skutečnosti, že vyspělý český jazyk a kultura existovaly již v tomto období. V roce 1879 vydal spisek „Libušin soud, domnělá nejstarší památka řeči české, jest podvržen, též Zlomek evangelium sv. Jana“,⁷⁰ kde obviňuje ze sepsání rukopisu Zelenohorského Josefa Lindu a Václava Hanku. Na to navazuje v roce 1880 sepsaná brožura „Kdo sepsal Rukopis Královédvorský roku 1817?“⁷¹ kde autorství přisuzuje Václavovi Hankovi a Václavovi Aloisovi Svobodovi.⁷² V rámci obvyklého dělení rukopisných bojů na pět období,⁷³ vystoupil Šembera spolu s Antonínem Vaškem proti Vincencovi Brandlovi, Janovi Gebauerovi v období třetím, byl tedy jedním z prvních kritiků rukopisů. Mezi Šemberovy protivníky patřili bratři Jirečkové,⁷⁴ s nimiž dříve udržoval přátelské vztahy. I z tohoto jeho postoje plyne, že pravda pro něj byla nejvyšší hodnotou, která stála nad jakoukoliv národní záležitostí. Následkem jeho vystoupení se od něj odvrátila značná část české veřejnosti a dřívější čilý společenský život pomalu nahradilo tiché uzavírání se před světem.⁷⁵

Nebyl ovšem napadán jen z tohoto důvodu – byl kritizován také za přílišné lpění na podobě češtiny podle vzoru Bible kralické, přičemž nerespektoval vývoj jazyka ani nebyl ochoten tolerovat zaváděné novoty.

⁶⁹ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 29. 5. 1862.

⁷⁰ ŠEMBERA, Alois V. *Libušin soud, domnělá nejstarší památka řeči české, jest podvržen, též Zlomek evangelium sv. Jana*. Vídeň, 1879.

⁷¹ ŠEMBERA, Alois V. *Kdo sepsal Rukopis Královédvorský roku 1817?* Vídeň, 1880.

⁷² ŠKORPIL, Emanuel. *Alois Vojtěch Šembera. Přehled života a díla*. Vysoké Mýto, 1946, s. 65-6.

⁷³ První pochybnosti ohledně pravosti vyjádřil Josef Dobrovský roku 1824, v 50. letech se objevují další pochybnosti. Po výstupu Šembery a Vaška pokračovaly spory přes 80. léta až po celou polovinu 20. století. Konečný verdikt o nepravosti rukopisů byl vyneseno r. 1969, viz: OTRUBA, Mojmír. *Hledání národní literatury*. Praha, 2012. ISBN 978-80-200-2179-3.

⁷⁴ Hermenegild a Josef Jirečkové, pocházeli jako Šembera z Vysokého Mýta, spolupracovali a korespondovali s ním spolu již od mladých let.

⁷⁵ ŠKORPIL, Emanuel. *Alois Vojtěch Šembera. Přehled života a díla*. Vysoké Mýto, 1946, s. 126.

Šembera byl aktivní také v záležitostech svého rodného města. Jeho zásluhou byla založena česká knihovna ve Vysokém Mýtě, která byla první veřejnou českou knihovnou v celých východních Čechách. Zasloužil se o zachování bran a věží, tvořící dodnes dominantu Vysokého Mýta, které měly být strženy,⁷⁶ a písemně zpracoval historii svého města.⁷⁷

Zemřel 23. března 1882 ve Vídni, následkem zápalu plic, pochován byl ve Vysokém Mýtě. Dle své závěti z roku 1879 učinil svou plnomocnou dědičkou Zdeňku, v jejíž prospěch se vzdal její bratr Vratislav své části. Ovšem rodina i příznivci viděli za jeho sešlostí v posledních letech před smrtí i vliv vytrvalého osočování jeho nepřátel a odpůrců, na jejichž stranu se přiklonila téměř celá česká veřejnost. Otevřené nepřátelství proti Šemberovi mělo vliv na Vratislavovo rozhodnutí přejít na stranu německého tábora, Zdeňka se pak díky rukopisným bojům rozváděla a navždy ve zlém rozešla s Tomášem Garriguem Masarykem.

Během života se stal Alois Vojtěch Šembera členem mnoha vědeckých organizací nejen v hranicích rakouské monarchie, byl držitelem několika ocenění a řádů, roku 1873 byl povýšen na vládního radu a ocenění získal i jako pedagog.⁷⁸ Oslavy jeho 70. narozenin v roce 1877, kterých se zúčastnilo mnoho významných osobností soudobé české scény, se staly velkolepým holdem jeho životu a dílu.⁷⁹

3. 2. Františka Šemberová, rozená Ševčíková

Františka Ševčíková přišla na svět 2. dubna 1815 ve Znojmě do rodiny Bedřicha Šebčíka a Terezie Ševčíkové, rozené hraběnky Heislerové. Otec pracoval jako úředník v Brně, kde poznala Františka i svého muže, který si na brněnském magistrátu odbyval svou praxi. Trvalo šest dlouhých let, než si Alois Vojtěch vybudoval kýžené postavení a jejich známost mohla přerůst v manželský svazek.⁸⁰

Františka pocházela z německé rodiny a její bratr, který se stal ředitelem gymnázia v Uherském Hradišti, Němcem i zůstal, ne však jeho sestra – ta mluvila česky, psala si český deník a po sňatku s moravským národním buditelem i plně přijala jeho úsilí za své,

⁷⁶ ŠKORPIL, Emanuel. *Alois Vojtěch Šembera. Přehled života a díla*. Vysoké Mýto, 1946, s. 133-5.

⁷⁷ ŠEMBERA, Alois V. *Vysoké Mýto, královské věnné město v Čechách*. Olomouc, 1845.

⁷⁸ Tamtéž, s. 56 a 125-7.

⁷⁹ Večer pořádal vídeňský Akademický spolek, přítomno bylo na tisíc osob a četné deputace až z Petrohradu. Během večera recitovala paní Otýlie Sklenářová-Malá, zazpíval pěvec Lev. Dostavili se zástupci vídeňské univerzity a českých vídeňských spolků všech slovanských národností, přijel i Julius Grégr, Jan Neruda či Tomáš Masaryk z Lipska, viz: Tamtéž, s. 124.

⁸⁰ Tamtéž, s. 33.

podporovala jej v jeho snažení a aktivně se ho také účastnila - podporovala české projekty a ve své domácnosti, v Olomouci, Brně i Vídni, vytvořila příjemné zázemí ke střetávání se elity českého kulturního a politického života. Pamětníci o ní mluvili jako o statné energické dámě, vždy přívětivé a ochotné pohostit návštěvu.⁸¹ Srdečný vztah ji pojil zejména k Janu Nerudovi, který čilou korespondenci vedl se všemi členy rodiny Šemberů, a po smrti profesora Šembery jeho pozůstalé podporoval a vypomáhal jim.⁸²

Po smrti manžela se s dcerou Zdeňkou přestěhovaly do jeho rodného domu ve Vysokém Mýtě. Tam ji zastihly smutné roky se silícími projevy jejího onemocnění. Nemoci a stáří nakonec podlehl 9. června 1888.⁸³

3. 3. Vratislav Kazimír Šembera – daleko padlé jablko

Vratislav Bedřich Kazimír Šembera se narodil 4. března 1844 v Olomouci jako třetí potomek a druhý syn svých rodičů, nedlouho na to se stal synem jediným. Z Moravy do Vídně odjel již jako pětiletý chlapec, navštěvoval tam nejprve hlavní školu u sv. Rocha, po vystudování gymnázia se rozhodl pro právnicko-politickou fakultu na vídeňské univerzitě. Jeho zájmy byly široké – dobře se orientoval v české i německé beletrii, oblíbil si přírodovědu a navštěvoval i filosofické a estetické přednášky, znalost cizích jazyků si prohloubil na českých zahraničních cestách. Do svých dvaceti let stihl vydat dvě sbírky svých básní.⁸⁴

Byl velmi prudké a vznětlivé povahy, jeho blízcí ho pokládali za bouřliváka a radikála. Mnoho jeho současníků však na Vratislava Kazimíra Šemberu vzpomínalo také jinak – je jimi charakterizován jako elegán podmanivého vzhledu, sebevědomého chování a neobyčejné duchaplnosti. Emanuel Škorpil, který napsal monografii o jeho otci, ho nazval „jednou z nejzáhadnějších postav našich literárních dějin.“⁸⁵ Ona záhadnost je pak dána hlavně tím, že jako syn mezi českými vlastenci jedné z nejuznávanější osobností své doby, se zřekl jeho odkazu a přešel do tábora proněmeckých sympatizantů. To jeho rodina, a především otec,

⁸¹ Tamtéž, s. 33-4.

⁸² „Po smrti profesora se staral o odprodej knih a památek a sledoval ji s pozornou účastí i do jejího vdovského sídla Vysokého Mýta. Neopominul se nikdy k ní přihlásit v památné rodinné dny dopisem a o svátcích dary, květinami nebo jemným pražským pečivem. Zásoboval ji i českými a zahraničními časopisy a knihami,“ viz: PRAŽÁK, Albert. *Neruda v dopisech*. 2. vyd. Praha, 1950, s. 256.

⁸³ ŠKORPIL, Emanuel. *Alois Vojtěch Šembera. Přehled života a díla*. Vysoké Mýto, 1946, s. 94.

⁸⁴ Sbírkou „Drobné listí“ a sbírku „Z mladých nader“, která je věnovaná Janu Nerudovi, viz: ŠEMBERA, Vratislav K.. *Z mladých nader*. Vídeň, 1863.

⁸⁵ ŠKORPIL, Emanuel. *Alois Vojtěch Šembera: přehled života a díla*. Vysoké Mýto, 1946, s. 79.

nesla špatně,⁸⁶ české prostředí toho pak pouze využilo jako doklad opodstatněnosti veškerých útoků, namířených na Aloise Vojtěcha Šemberu. Ke svému rozhodnutí změnit strany však dospěl vlivem jistých záležitostí až v průběhu času.⁸⁷

Zpočátku krácel Vratislav ve šlépějích svého otce, účastnil se vlasteneckého života a promlouval k národním otázkám ve svých novinových člancích. Rodiče na něj byli pyšní a v nadaného, bystrého hochu vkládali veliké naděje, ačkoliv se trochu obávaly jeho prudké povahy a tvrdohlavosti. Po vystudování práv pohrdl zaměstnáním ve státní službě, kde by se díky svému zvučnému jménu snadno uchytil, a rozhodl se pro povolání žurnalisty, umožňující mu více promlouvat do dění ve společnosti.⁸⁸ Měl mnoho přátel a vlivných známostí, znal se s velkou částí soudobých českých spisovatelů a s mnohými z nich si také dopisoval. Stal se nejlepším přítelem Jana Nerudy, který mu byl velikou inspirací. Albert Pražák za jejich symbiózou viděl ten důvod, že „*mladý Šembera byl ironik, posměvovač, pochybovač a škarohlíd jako Neruda.*“⁸⁹ Roku 1870 se oženil s divadelní herečkou vídeňského Carltheater v Leopoldstadtu Pavlinou Schäfrovou, vdovcem se však stal již po třech letech manželství.⁹⁰

Definitivní Vratislavův příklon k německví se odehrál až na počátku let osmdesátých, v době, kdy probíhaly boje o pravost rukopisů a v jejich rámci i ostré útoky na jeho otce. Ty Emanuel Škorpil ovšem vidí jen jako vedlejší příčiny – za hlavní důvod považuje pocit kulturní méněcennosti, který zakoušel příslušník malého národa v porovnání s kulturním bohatstvím národa velkého. Tuto znepokojivou skutečnost měl pak Vratislav díky vídeňskému prostředí, kde trvale pobýval, neustále na očích. Ostatně podobou duševní krizi byl nucen řešit také Tomáš G. Masaryk, ten jí ovšem potlačil, zatímco nad Šemberou zvítězila. Vídeňské prostředí pak bylo některými považováno za hlavní spouštěč jeho národního přerodu.⁹¹

„*Jak se podobá, chce Vratislav, posud velmi zasmušilý, v novém bytu vést život osamělý,*“⁹² napsal profesor Šembera v dopisu Zdeňce několik týdnů po smrti Schäfrové. Čas vyplňoval Vratislav cestováním a prací, po smrti otce a přesídlení matky a sestry do Vysokého Mýta je občas přijel navštívit. Zemřel 4. prosince 1891 ve Vídni, jen několik měsíců po Nerudovi.

⁸⁶ „*Ty že jsi Němec? Do 40. roku má každý tatínek právo, dávatí důtky a pohroziti metlou.*“ dopis z 12. 1. 1880, viz: Tamtéž, s. 97.

⁸⁷ Tamtéž, s. 82.

⁸⁸ Za politické články byl také souzen a v roce 1869 na dva měsíce uvězněn, viz: Tamtéž, s. 82.

⁸⁹ PRAŽÁK, Albert. *Neruda v dopisech*. 2. vyd. Praha, 1950, s. 585.

⁹⁰ ŠKORPIL, Emanuel. *Alois Vojtěch Šembera: přehled života a díla*. Vysoké Mýto, 1946, s. 98.

⁹¹ Tak na něj vzpomíná Antal Stašek, viz: Tamtéž.

⁹² Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; dopis z 27. 10. 1873.

Zajímavostí je, že po sobě zanechal obsáhlou pozůstalost, obsahující korespondenci s přáteli i milenkami, včetně mnoha fotografií hereček a dcer vídeňských umělců. Mnoho z toho však bylo na jeho přání zničeno hned po smrti, pověřil tím svého přítele, profesora Blumeho, někdejšího ctitele Zdeňky, jemuž pomáhali členové Concordie.⁹³ Pořádání trvalo tehdy celé tři měsíce, zbytek si přivezla Zdeňka domů, ale nakonec se rozhodla spálit i mnoho ze zbylého torza.⁹⁴ To, co přestálo dvojí cenzuru, je uchováno v rodinném fondu jeho otce v Regionálním muzeu ve Vysokém Mýtě.

3. 4. Vztahy v rodině

Vztahy se členy rodiny můžeme prostřednictvím Zdeňčiných deníků sledovat jen v omezeném časovém rozpětí – v podstatě takové, jaké byly v 60. letech 19. století, o kterých její zápisy podávají největší objem informací. Situaci ze 70. let pak přibližuje zejména korespondence, frekvence deníkových zápisů pak opět mírně stoupá po smrti otce v 80. letech, ty jsou však už jen dokladem zhoršujícího se zdravotního stavu matky a tím pádem i prohlubujícího se psychického vyčerpání její „ošetřovatelky“ Zdeňky. Toto desetiletí, v kterém budu sledovat vztahy v domácnosti Šemberů, bylo dobou, kdy rodina žila ještě pod jednou střechou, kdy Zdeňka s Vratislavem odrostli dětskému věku a začali si hledat svou životní cestu, každý podle svých představ a možností.

3. 4. 1. Milující manžel, starostlivá manželka

Šemberovi vstupovali do manželství v době, kdy se ve středoevropském prostoru zakořenil měšťanský *biedermeier*, tedy „svět důvěrnosti, familiárnosti a každodennosti.“⁹⁵ A rodina byla skutečně pro Šemberu místem, kde mohl po náročných pracovních povinnostech celého dne spočinout a nabrat síly ve společnosti nejbližších. S manželkou ho ostatně pojil láskyplný vztah.⁹⁶ Projevovat svůj cit přímo nebyvalo zvykem, jak znační i komentář v deníku

⁹³ Concordie, vídeňský spolek spisovatelů. V 50. letech 19. století působil také v Praze, ale ustoupil později Umělecké besedě, viz: PRAŽÁK, Albert. *Neruda v dopisech*. 2. vyd. Praha, 1950, s. 682.

⁹⁴ ŠKORPIL, Emanuel. *Alois Vojtěch Šembera. Přehled života a díla*. Vysoké Mýto, 1946, s. 97.

⁹⁵ SOCHOROVÁ, Ludmila. Muž a žena v české vlastenecké společnosti doby *biedermeieru*. In: *Biedermeier v českých zemích*. Praha, 2004, s. 92-103. ISBN 80-86791-08-4. Zde s. 97.

⁹⁶ Ten dokazuje i vzájemná korespondence mezi manželi, kterou se zabývala Jana Stráňáková. Týkala se informací o jejich dětech, obsahovala instrukce a vzkazy rodině, byla vedena kolem chodu domácnosti, cenách potravin, či dojmy z Šemberova cestování ve 30. a 40. letech 19. století. V dopisech se jeví Šembera jako

opatřený vykřičníkem, že dal otec matce k narozeninám „hubičku.“⁹⁷ Nepřímým dokladem lásky pak může být to, že v denících nejsou prakticky žádné vážnější konfrontace mezi rodiči Zdeňkou zaznamenány. Pokud si Zdeňce otec v korespondenci stěžuje na „domácí spory“, myslí tím neochotu Šemberové dělat mu společnost na výletě. Nejvýznamnější zaznamenaná situace, připomínající konflikt, se pak také týká pouze banální záležitosti: „*Tat[ínek] se hněval, že bez jeho vědomí mam[inka] vyměnila Vr[atislavovy] šle za jeho – mam. plakala.*“⁹⁸

Ovšem v mnohem větší míře jsou Zdeňčiny deníky dokladem jejich harmonického vztahu. Svůj velký podíl na tom mělo, že Františka byla ochotná plnit úlohu vzorné manželky – možná nebyla natolik zdrženlivá, stydlivá a tichá, jak předepisovaly normy,⁹⁹ nicméně o to víc se snažila zajistit svému muži útulné prostředí domova bez stěžování si na svůj úděl. Byla na svého vzdělaného a věhlasného muže hrdá, ale také uznávala jeho společenskou nadřazenost i skutečnost, že má díky tomu poslední slovo v záležitostech soukromého života členů rodiny. Pokud byl otec rozzloben na jedno ze svých dětí, drží matka většinou při něm, což jí i Zdeňka nejednou vyčítá.¹⁰⁰ Na druhou stranu se matka snažila eliminovat případy, na které by otec mohl reagovat nesouhlasně – tak před ním například zatajovala návštěvy opačného pohlaví docházející za Zdeňkou nebo Vratislavem,¹⁰¹ asistovala Zdeňce v její utajené korespondenci s nemocným ctitelem Kubíčkem, nebo jí do Vysokého Mýta psala na zapřenou před otcem.

Velký vliv na harmonickém svazku Šemberových mělo to, že byl postaven na kvalitních základech. Ačkoliv jejich námluvy trvaly šest let, brali se zamilovaní, což nebylo v jejich době, která přála „sňatkům z rozumu“, rozhodně běžné. Dlouhá léta také slavili výročí svého sňatku, zejména pak v první polovině 60. let, kdy oslavy přerostly ve společenskou událost pro přátele a známé, včetně taneční zábavy a divadelní hry, kterou sepsal Vratislav a sehrála Zdeňka s ostatními přáteli.¹⁰² Přípravy na 18. leden tak mnohdy zabraly i několik dní. Příležitostí k oslavě ve velkém a se vši pompou byla stříbrná svatba. Oslavy uplynutí

milující manžel, který svou ženu ctí a podporuje. Stojí při ní i v bolestných okamžicích, jako byla nemoc a smrt dítěte, viz: ČEVELOVÁ, Zuzana - STRÁNÍKOVÁ, Jana. Přítel příteli, bratr bratru, muž muži. Jan, František, Josef a Alois Vojtěch Šemberovi ve své vzájemné korespondenci. In: *Theatrum historiae* 5. Pardubice, 2009. s. 259.

⁹⁷ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 2. 4. 1863.

⁹⁸ Tamtéž, zápis z 18. 10. 1865.

⁹⁹ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 99. ISBN 80-204-0737-5.

¹⁰⁰ „[...] mam[inka] se chtěla jíti dívat na byt a pak terpva do L. zahrady – nesvolila jsem v to a ona odešla s tat[ínkem]! Vůbec jest nyní ohlas tatínkův.“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 10. 5. 1866.

¹⁰¹ Zatajila před otcem návštěvu milé Vratislava - Louisy Fellnerové i nápadníka Zdeňka - L. Blumeho.

¹⁰² V deníku se zachovalo jedenáct zápisů z 18. ledna – dne, kdy její rodiče uzavřeli sňatek. Krom posledního případu z roku 1897, tedy už po smrti obou rodičů, Zdeňka nikdy neopomene zmínit významnost data.

pětadvaceti let od vstupu do svazku manželského udělaly skutečně čest přízvisku svatby – stříbrné bylo kde co, od postříbřeného papíru s básní pro oslavence, přes postříbřeného drátku košíčku na žemličky, po stříbrný koflík. Byli pozváni rodinní přátelé i zpěvácký spolek chtěl jubilantům vzdát čest písní, tančilo se, pouštěly se rakety a připíjelo „šampaňským.“¹⁰³ Lze však vysledovat, že postupem času ztrácelo výročí poněkud na významu a tam, kde se dříve pořádal bujarý večírek, se spokojili už jen s obědem v nejužším rodinném kruhu. Od roku 1867 se charakter měnící „oslav“ výročí na jeho „připomenutí si“ památného dne. Květiny od Zdeňky, případně i drobné dárky pro matku byly ovšem samozřejmostí pokaždé. Tyto oslavy dokládají, jak si manželů Šemberových a jejich společného jubilea vážili lidé z jejich blízkého okolí.¹⁰⁴ Prostřednictvím toho byla i vyjadřována úcta k institutu manželství.

Hloubka citů, které chovala Františka ke svému muži, dokazuje i vzpomínka Zdeňky, kdy matce, již v pokročilém věku a špatném zdravotním i duševním stavu, raději nepřipomínala den výročí jejího sňatku, aby se nerozčílila, že za ní otec, tou dobou už šest let po smrti, nepřišel.¹⁰⁵

3. 4. 2. Vztah rodičů a dcery

Vztah rodičů a dětí byl v dlouhém 19. století poznamenán oddělenými sférami, tedy oddělením soukromého života, který byl doménou ženy, a veřejného, který opanoval muž. Otec byl velkou část dne mimo domov, zatímco matka byla součástí dětského života mnohem „hmatatelněji.“ Jak vnímali sourozenci Šemberovi své rodiče za útlého mládí, není známo. Nepovažují ale za pravděpodobné, že si pro děti nenajali v jejich prvních letech života kojnou nebo chůvu,¹⁰⁶ s výjimkou malé Zdeňky, kterou matka kvůli svým zdravotním problémům

¹⁰³ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník, zápis z 18. 1. 1865.

¹⁰⁴ Tato úcta se vztahovala nejen na blízké přátele samotných jubilantů. V pozůstalosti je uchována báseň od Jana Ladislava Peška, přítele sourozenců Šemberových: „Zavítal k nám den, den památný! / Kolikrát již času proud ho schvátil, / kdykoliv se do roka zas vrátil, / vždycky byl a je nám posvátný. [...] Tenkrát drahý Otec, drahá máti / nerozlučně spoutali svůj osud, / a on spoután trvá ještě dosud / blažen otec, blažena je máti. / Co matčinyh tužeb cílem bylo, / a čím otec dávno již se kojil / tenkrát oběma se vyjevilo, / onen den je oba v lásce spojil. / Tenkrát první položen je kámen / k zbudování šťastné domácnosti, / obou hruď se chvěla blažeností, / a Bůh Otec pravil: „Staň se! Amen!“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 1, Ctitelé, přátelé, básně; složka Ctitelé Lipovec, Pešek apod. Datace není uvedena, ale bude to někdy z počátku 60. let.

¹⁰⁵ „Zcela zapoměla na památný den a já si netroufala naň upozorniti, aby se nerozčílila, že tatínek k ní dnes nepřišel.“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 18. 1. 1888.

¹⁰⁶ To bylo běžnou prací zejména od středních vyšších vrstev výše, v zámožnějších rodinách se pak odrostlejších dětí ujímali vychovatelé a guvernanky, viz: LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel (edd.). *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha, 2006, s. 152. ISBN 8071856479.

nebyla schopná kojit sama.¹⁰⁷ Také vřelý vztah, který pojil Františku k oběma svým dětem, a který nežádka scházel v rodinách, využívajících služeb chůvy, napovídá, že tento vztah se utvořil už za jejich raného dětství.

Ostatně lásky, kterou zahrnovala Františka Šemberová oba své potomky, si povšimli už starší literární historici. Albert Pražák o ní napsal, že „ve výchově dětí [byla] spíše kamarádská a svobodomyšlná. V její rodině pohybovaly se i děti volně a byly zahrnovány až hýřivou láskou.“¹⁰⁸ „Hýření“ city ovšem zdaleka nebylo běžným atributem rodičovské výchovy – „mlkování“ s dětmi i přílišný láskyplný fyzický kontakt byly dokonce považovány za nežádoucí způsob projevení citů, které děti rozmazluje a špatně je tak připravuje na obstání ve světě.¹⁰⁹ Přes svědectví A. Pražáka pravděpodobně u Šemberů stále převládal starší model projevení si citů nepřímou cestou – mohlo se tak dít například prostřednictvím drobných i větších dáreků – snad nikým jiným nebyla Zdeňka obdarována tolika pozornostmi, jako svou matkou, které její počínání oplácela.¹¹⁰ Pokud už rodiče fyzicky projeví svou lásku, neopomíná si Zdeňka jejich jednání poznamenat, což vypovídá o tom, že takové chování nebylo běžné.¹¹¹ Je příznačné, že u otce se podobné projevy objevovaly pouze v případě, když domů přicházel „společensky unaven“: „Po 7h. přišel tat[ínek] velmi rozjařen. Ptal se mně[!], pojedou-li do Prahy a kdy, že budu pak bydlet u pí. Englové, a mám-li chuť si zajet do Weimaru neb Berlína? Objímal mně silně! V 9h. šli jsme spát, tat[ínek] měl spaní zapotřebí.“¹¹²

Ideál výchovy předepisoval tvrdou rodičovskou ruku s využitím výchovného bití, ačkoliv se mezi vyššími vrstvami v průběhu 19. století bylo od této metody postupně upouštěno.¹¹³ Zdeňky citlivé reakce na každé napomenutí ostatně dokazují, jak moc se jí dotýkalo rodičovské pokárání, byť jen formou slovní výtky. Fyzické zakročení k uklidnění situace se v denících objevují, avšak pouze ojediněle s tím, že bývají spjaty s křivdou, kterou Zdeňka následkem toho pociťovala: „U oběda mam[ínka] z[!] oklikami řekla výrok lékařův [o

¹⁰⁷ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Alois Vojtěch Šembera, kart. č. 11, Deníky Františky Šemberové, zápis z 25. a 30. 4. 1841, srov: LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 144 a 157. ISBN 978-80-7254-956-6.

¹⁰⁸ PRAŽÁK, Albert. *Neruda v dopisech*. 2. vyd. Praha, 1950, s. 255.

¹⁰⁹ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel (edd.). *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha, 2006, s. 147. ISBN 8071856479.

¹¹⁰ „Dobrá maminka mi dnes koupila na nové liliové letní šaty, abych si dala ještě jeden tak pěkný zuávský kabátek ušít.“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 6. 7. 1861.

¹¹¹ „M[aminka] ulehla v ¼ 10 a řekla v ¼ 11 ke mně, abych ji dala hubičku !!!“ Tamtéž, zápis z 6.12.1884.

¹¹² Tamtéž, zápis z 1.1.1866.

¹¹³ Bití dokonce platilo jako blahodárny prostředek proti případné mravní zhoubě dítěte, úsloví Metla vyhání děti z pekla, se v praxi objevovalo až do poloviny 20. století, viz: LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel (edd.). *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha, 2006, s. 150. ISBN 8071856479.

nutnosti jejího zdravotního pobytu, pozn. V. T.] *a já čistou pravdu, a jedině proto jsem musela z pokoje a tat[ínek] se i za mnou hnal a neostýchal se mně i dotknouti – mam. tomu nebránila a jedině jí kvůli jsem se přimlouvala! Nyní budu pevně mlčeti, ať se stane cokoliv. Na dnešní výstup do smrti nezapomenu.*¹¹⁴ Na podobné případy, které by se týkaly bratra, se Zdeňka nezaměřuje. Trestajícím subjektem ovšem nebyl pouze Šembera, ani matka neváhala využít své „trestní pravomoci“ k usměrnění potomka.¹¹⁵

Jedním z deseti základních předpisů, kterým se má řídit křesťan, je „ctít otce svého a matkou svou.“ Šembera tento respekt zažíval nejen z pozice božího přikázání a hlavy rodiny, ale také díky významnému postavení, kterému se těšil mezi českou vlasteneckou elitou. Zdeňka si vážila nejen svého otce, ale také jeho práce a odkazu¹¹⁶ – návštěvy významných osobností na ni nesporně musely působit důležitě, z mnoha stran o něm slyšela slova uznání,¹¹⁷ a celkově se Šemberův odkaz ztotožňoval s její výchovou k vlastenectví.

Není tedy pochyb o tom, že Zdeňka na svého otce byla hrdá – ovšem spíše si ho vážila, než, že by ho milovala – tomuto citu scházela v jejich vztahu určitá důvěrnost a neformálnost, která se naproti tomu objevovala v jejím vztahu s matkou. To bylo dáno tím, že s matkou trávila nepoměrně více času. Šembera byl velmi zaměstnaný a zaneprázdněný muž, což se s kvalitním plněním otcovské úlohy nikdy moc neslučovalo. Ostatně o děti se dle dobového přesvědčení měla dostatečně postarat a vychovat matka (s případnou pomocí chůvy). Šembera se tím pádem stal jakousi autoritou v pozadí – v denících je zmiňován často, ale zápisy se týkají převážně toho, u koho obědval (doma to zvládl jen ojedinele), v kolik hodin přišel domů, kam následně poté odešel a kdy se zase vrátil. V případě, že pobýval zrovna doma, musel pohostit spoustu hostů, kteří za ním přišli – to byla stinná stránka jeho věhlasu.

S matkou měla Zdeňka možnost rozvinout důvěrnější vztah, ačkoliv to již z výše zmíněného důvodu využívání kojných a chův, nebyla realita všech rodin. Zdeňka ostatně trávila převážnou část dne v matčině společnosti – začínalo to většinou společnou ranní návštěvou kostela, pokračovalo domácími pracemi, nákupy ve městě, případně procházkou, a

¹¹⁴ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 15. 6. 1867.

¹¹⁵ „[...] v poledne tat[ínek] bez příčiny řekl, že jsem jedovatá a že škaredím, vyšla jsem na to z pokoje a mam[inka] se tak pro to rozčílila, že mě udeřila v tvář.“ Tamtéž, zápis z 11. 7. 1867.

¹¹⁶ V měšťanských rodinách byl často pěstován jak kult otce, tak kult jeho práce, viz: LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel (edd.). *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha, 2006, s. 153. ISBN 8071856479.

¹¹⁷ „O vyznamenání pana otce Vašeho dočetl jsem se v novinách: nejste šťastnou, jsouc dcerou takého otce?“ Dopis z 31. 8. 1875, viz: KRULICHOVÁ, Marie (ed.). *Nechte mne zapomenouti na sny mé. Korespondence T.G. Masaryka se Zdenkou Šemberovou*. Praha, 1996, s. 20. ISBN 80-85281-15-5 a 80-85611-97-X.

končilo opět společně stráveným večerem. S matkou trávila hodně času také v rámci své výchovy za osvojením si poznatků o vedení domácnosti – přestože hodně práce zastala služebná, i žena v domácnosti byla zaměstnána dohledem na domácí personál a na správnost všech postupů. Odpovědnější práce měly zůstat zcela v její režii.¹¹⁸ V denících je pak zaznamenáno, že byla Zdeňka pochválena za nákup potravin, nebo jakou práci byla nucena zastat, když matka ulehla zeslabena nemocí: „*Mam[ince] se vede lépe! Vynasnažila jsem se dnes všemožně ji zastoupiti, aby se nenamáhala. Pomáhala jsem uklízet pokoje – vařila jsem a urovnala jsem prádlo. Bolí mně od rána již v krku – ale na tom nezáleží.*“¹¹⁹

Zatímco s matkou si Zdeňka navykla trávit každodenní život, s otcem ji pojily naopak zážitky cestovní – bral ji s sebou na cesty, hlavně pak do Prahy a Brna, občas se mu ji podařilo vylákat i na dobrodružnější „výpravu“ – roku 1878 mu dělala společnost při cestě na Slovensko. Šembera se snažil tímto způsobem Zdeňku pravděpodobně částečně zabavit, ale hlavně jí tak poskytnout zkušenosti poznáním jiných zemí.¹²⁰ Dle deníku se však zdá, že toto cestování považovala téměř za svou povinnost, kterou otec určí, a ona jeho rozhodnutí již nemůže ovlivnit. Pravděpodobně to mělo souvislost i s jejím přílišným návykem na společnost matky, jak sama v deníku zmiňuje během plánovaného odjezdu do Vysokého Mýta: „*Kdybych s tatínkem snad v tomto týdnu asi na 3 dni odjela do Mýta na návštěvu – tat[ínek] neodporuje – ale přes svátky velikonoční bych nezůstala v Mýtě, kdyby se měl svět zbořiti! – Uvidím, zdali z cesty naši něco bude – počasí jest překrásné a na krátký čas se odhodlám opustiti Vídeň – bez mam[inky] bych však dlouho nevydržela, znám se.*“¹²¹

Otec měl v rodině pravomoc rozhodovat o všem – jeho rozhodnutí se podřizovala například i záležitost, zda půjde dcera a s matkou večer do společnosti, či zůstanou doma. To vycházelo i z důvodu, že to byl otec, kdo disponoval prostředky, které mohly jejich přípravy na večerní zábavu financovat. Jeho „rozhodovací pravomoc“ ovšem z velké části závisela právě na názoru matky, která dokázala svým vlivem pozměnit rozhodnutí hlavy rodiny, například v případě, kdy otec nejprve nechtěl povolit Zdeňce taneční věneček: „*Po koupeli*

¹¹⁸ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 119. ISBN 80-204-0737-5.

¹¹⁹ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 14. 9. 1866.

¹²⁰ V dopise, kde Zdeňku informuje o jeho plánu odjet do Pešti a Bělehradu: „*Kdybys byla ve Vídni, byl bych Tě vzal s sebou.*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; dopis z 27. 6. 1869. Šembera cestoval mnoho, zejm. po Čechách, ale vyjížděl i do ciziny - navštívil Krakov, Drážďany, Král. Bělehrad, Salcburk, Mnichov, Brixen, Veronu, Slovensko, během cest sbíral podklady pro své vlastivědné práce, viz: ŠKORPIL, Emanuel. *Alois Vojtěch Šembera. Přehled života a díla*. Vysoké Mýto, 1946, s. 116-7.

¹²¹ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis ze 7. 4. 1862.

jsem si vyprala staré atlasové střevíce a rukavičky, jen na zdař bůh. Mam[inka] mně pokoušela, že se chystám na bál. U oběda ve 2h. mam. prohodila, že bych předci ráda šla do věnečku, a že není zapotřebí velkých příprav, ani, aby nás tam doprovodil tat[ínek]. Kromě očekávání přivolil bez oklik tat. ke všemu a já rychle jako ve snu o tom zpravila písemně M. [Blume, ctitel Zdeňky, pozn. V. T.]¹²² Jeho slovo však nebylo vždy přijímáno s naprostou poníženou odevzdaností, jak mělo být samozřejmostí – že projevy nesouhlasu bývaly běžné, dokládá i úryvek, zachycující situaci po otcově zákazu jít večer do společnosti: „Ani jsem slova nepromluvila, a když přišel [tatínek] z kolegium, pletla jsem mlčky s mam[inkou] punčochy. Patrno toho od nás neočekával, neb sotva byl Vr[atislav] odešel, přišel k nám, aby jsme se upravily rychle. Učinily jsme tak.“ Ovšem v záležitostech, kterým Šembera přikládal větší význam, byla patrně neodvolatelná platnost otcova rozhodnutí uplatňována bez výjimek. Otcova neposkojenost s dostatečností nápadníka, třeba po stránce budoucího finančního zabezpečení, mohla být důvodem k rozchodu partnerů i v takové rodině jako byli Šemberovi, kde se bezohledně neprosazovat patriarchální model. Takové situace se v polovině roku 1861 obávala i Zdeňka, přestože se celá situace nakonec vysvětlila ve prospěch partnerů, ze zápisů je znát respekt k otcovu stanovisku.¹²³ Otec rovněž figuroval v době nemoci prvního nápadníka Zdeňky, kdy byl již obezáměn s jeho vážným stavem od lékaře p. Polanského: “[...] psal p. Polanský, že zdraví jeho toho požaduje, aby se vzdal všeliké myšlenky na ženění, a aby dbal jedině o sebe, a zprostil se vši péče o jiné. Mám za to, že s tím budeš srozuměna. K čemu by bylo to blouznění další a šálení sama sebe!”¹²⁴

Dle deníků byl Šembera přísným otcem, před kterým bylo třeba ledascos tajit, aby z toho nebyly potíže. Zdeňka tak na začátku svého vztahu s druhým nápadníkem velmi nechávala záležet na tom, aby jej Šembera nezastihl u nich doma. Informace o tom, zda se nápadník sešel či nesešel s otcem, se objevuje v denících velmi často,¹²⁵ stejně jako vyslovená přání, aby jejich schůzky nemusely být takto zatajovány před otcem.¹²⁶ Vysvětlení této „hry na schovávanou“ chybí. Ani když občas načasování úprku nevyšlo, nenastala žádná velká

¹²² Tamtéž, zápis z 27. 2. 1865.

¹²³ Tamtéž, zápis z 28. 7. 1861.

¹²⁴ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; dopis z 27. 9. 1862.

¹²⁵ Všechny jsou typu: „M. přišel v 6 ½ h. jen na ¼ h. proto, že se tat[ínek] jen na chvíli podíval do kanceláře. Musel upláchnouti tajně salonem.“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 30. 1. 1865. Do plánu bývala dokonce zapojena i služka: „Poslaly jsme Tonku na číhání, nesešla však dolů a tat[ínek] s p. Ryb[íčkou] po 7 h. potkal M. právě na schodech! Mrzelo mně to velmi.“ Tamtéž, zápis z 1. 3. 1865. Občas bylo potřeba projevít i trochu vypočítavosti: „V ½ 7 překvapil L., mluvil tajně se mnou a já několikrát musela jít do pokoje, aby tat[ínek] nevěděl, že s někým venku mluvím. L. šťastně upláchl.“ Tamtéž, zápis z 26. 12. 1864.

¹²⁶ Viz např.: „Teprve po 8h. došel tat[ínek]. M. ho neviděl. Kýž by jsme nemusely[!] tak tajně vše konati!“ Tamtéž, zápis z 5. 5. 1865.

konfrontace – otec si ctitele nejčastěji „zabavil“ pro sebe a vedl s ním, coby profesor se žákem, debaty o politice a kultuře. Dlužno říct, že Zdeňce toto „politisoání“ nebývalo příliš po chuti.¹²⁷ Otázkou je, zda toto zakončení bylo jen kvůli společenské etiketě, velící zachovávat k hostovi slušnost, nebo za tím vězely jiné záležitosti. Nicméně začátkem jejich vztahu se opravdu zdálo, že otec by rád jejich setkávání viděl co nejméně: „*Tat[ínek] přišel po kolegium domů a řekl, že se nám p. Bl[ume] poroučí – že ho pro bláto nechtěl vzít až k nám! Jistě se těšil, že spolu dnes budeme mluvit a tat. všechno zmařil. Kýž by šel [tatínek] denně večer k Michalům!*“¹²⁸

Rovněž se zdá, že v jeho přítomnosti utichala zábava a uvolněná atmosféra: „*Hrály jsme sonátu od Mozarta, pily čaj v tom přišel již v 1/2 10 tat[ínek] a bylo po zábavě nenucené.*“¹²⁹ Tím byl ve vztahu Šembery a Zdeňky udržován neustálý uctivý odstup, který zabraňoval chovat se v jeho společnosti zcela uvolněně. Ne vždy však byl tím, kdo narušoval nenucenou atmosféru - pakliže si udělal čas na rodinu a na chvíli zaplašil myšlenky na práci, dokázal si užít například i rodinný výlet a být zdrojem zábavy.¹³⁰

Otce však uznávala jako „nejvyšší instanci“ v rodině, autoritu, z jehož prosté přítomnosti plynou určitá omezení v chování. V denících si často stěžuje na konflikty s rodiči, s otcem zvláště, týkající se jejího mluvení v nevhodný čas nebo nevhodným způsobem: „*Při obědě z čista jasna se strhla bouře hlučná – mlčím-li, není to vhod, promluví-li nahlas, mám mlčet nebo tiše mluvit, a pak se O[tec] ptá, co povídám.*“¹³¹ Obě strany konfliktu si pravděpodobně míru úcty, prokazované rodičům, představovaly jinde. Zdeňka tak patrně nesplňovala jeden z hlavních rysů povahy, kterým měla dívka oplývat – tichost a poddajnost.¹³² Na drobný projev protirodičovské „rebelie,“ byla dokonce hrdá: „*Mam[inka] na mně[!] žalovala, že jsem se hněvala při svačině, upozorujíc, že tat[ínek] má mou [podtrhla Z. Š.] lžičku – nechtěla jsem jinou jísti – a při ‚kázání‘ jsem mlčela! – M. [Blume, Zdeňky ctitel, pozn. V. T.] mně[!] za to pochválil a potěšil zároveň.*“¹³³ Největší přímý záznam neúcty k rodičům zaznamenaný v denících byl ovšem dílem Vratislavovým, když se odvážil hrubě

¹²⁷ Např. „*Jen chvilku jsme se ještě bavili, pak přišel tat[ínek] z Heiligenstadtu a politisoval s M. až hrůza.*“ Tamtéž, zápis z 15. 6. 1865.

¹²⁸ Tamtéž, zápis z 27. 1. 1865.

¹²⁹ Tamtéž, zápis z 26. 3. 1867.

¹³⁰ Například během rodinného výletu na Klosterneuburg: „*Tat[ínek] byl veselý a schovával se nám do křoví.*“ Tamtéž, zápis z 31. 8. 1866.

¹³¹ Tamtéž, zápis ze 17. 2. 1878 Podobně i ohledně matky: „*Večer se z čista jasna mam[inka] tak rozčilila, že se třásla jako prut a málem by byla zklela.[!] Nevím opravdu, jak se mám chovati, mlčím-li, jest zle, promluví-li, ale také se nezachovám.*“ Tamtéž, zápis ze 7. 10. 1867.

¹³² ČEVELOVÁ, Zuzana. *Gender, víra a manželství v „dlouhém“ 19. století. Možnosti interpretace katolických normativních pramenů.* Pardubice, 2009, s. 103. Disertační práce. Univerzita pardubice.

¹³³ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 12. 7. 1865.

odmítnout dar od matky: „*Dnes jsou Vr[atislavovy] 21. narozeniny – nesměly jsme mu přát, mam[ince] hodil k nohoun[!] knoflíčky, které mu byla s přáním dala.*“¹³⁴

Vratislav byl ostatně zdrojem častých svárů u Šemberů, proto jsem mu vyhradila samostatnou podkapitulu. Spory s Vratislavem však Zdeňce narušovaly také její vztah s rodiči, kterým vytýkala nespravedlivý přístup k oběma dětem – zdá se, že tato skutečnost jí vadila více, než samotné roztržky s bratrem. V denících se staví do pozice oběti, které je bratrem bezdůvodně ubližováno, aniž by se jí otec či matka zastali – v tomto ohledu jí nejvíce podpory bylo poskytováno od jejích ctitelů.¹³⁵ Často se v denících objevuje ukřivděný záznam, že se rodiče postavili na stranu agresora: „[...] *podívala jsem se ještě na odchodu do našeho album – mam[inke] podobizna byla přič[!]. Ptala jsem se hned po ní, Vr[atislav] zapíral, že ji má – mam. zuřila a křičela – strhla mi až klobouk krepový z hlavy! To vše jen proto, že jsem se ptala po fotografii!*“¹³⁶ „*Než jsem se vrátila z kostela v 8h., věděl již tat[ínek], že fotografie zmizela – Vr[atislava] nechal – mně vyhuboval. Sama T[onka] plakala nad tou nespravedlivostí a řekla Vr. několik slov – na to mi dal fotografie a dostal jinou od tatínka.*“¹³⁷

Z deníků a korespondence je rovněž patrné, že se otec snažil Zdeňku zaměstnávat, využívat jejího vzdělání a zároveň si částečně ulevit od vlastních pracovních povinností tím, že jí zadával drobnou práci. Zdeňka tak pro něho vypracovávala korektury, opisy, překlady, nebo jen nadepisovala štítky. Ovšem za ocenění svých dovedností to nepovažovala a nijak ji to nenaplnovalo, jak vypovídá její stížnost, následující za zákazem jít večer do divadla na veselohru: „*Vždyť má dobře – nač se mám bavit? vždyť jsem pouze [?] mašina, která se hodí k opisování, víc nic.*“¹³⁸ Šembera se však nebránil svěřit Zdeňce ani odpovědnější úkol – nabídl jí, že by za něj mohla vést korespondenci s pařížským výborem pro světovou výstavu, kam Šembera posílal své etnografické práce a mapu Moravy.¹³⁹

Celkově vzato vystupuje Šembera v denících jako poněkud nepřítomný otec, s nímž vede Zdeňka časté potyčky, které jsou vykompenzované pouze několika příjemnými zážitky. V korespondenci má však jinou – příznivější – tvář. V ní vystupuje jako otec sice stále stejně

¹³⁴ Tamtéž, zápis ze 4. 3. 1865.

¹³⁵ Například: „*M. [Blume, Zdeňčin ctitel, pozn. V. T.] přiběhl jen na několik okamžení tajně v ljavci – svěřila jsem mu, jak hrozně se Vr[atislav] včera večer proti tat[ínkovi] choval – litoval nás. Došlo to již daleko s Vr.!*“ Tamtéž, zápis z 26. 5. 1865.

¹³⁶ Tamtéž, zápis z 22. 10. 1865.

¹³⁷ Tamtéž, zápis z 23. 10. 1865.

¹³⁸ Tamtéž, zápis z 6. 2. 1862.

¹³⁹ „*Z Paříže došlo mě psaní od výboru pro světovou výstavu, abych tam zase poslal mapu Moravskou a jiné práce etnografické. Odepišu co nejdříve. Kdybys byla ve Vídni, mohla bys Ty psát francouzsky.*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; dopis ze 4. 7. 1877.

zanepřázdňený, avšak podporující ji,¹⁴⁰ starostlivý,¹⁴¹ který s ní probírá poměry v Mýtě, dělí se s ní o novinky ze svého zaměstnání a při tom všem ji zásobuje vytrvale penězi. Rovněž nepůsobí tak nepřístupně, jako ze Zdeňčiných deníků – žádá si na Zdeňce například radu i v tak všední záležitosti, jako je úprava vousů: *“K tomu tlačí [maminka] na to, abych dal volný vzrůst vousům plným, že prý budu vypadati jako nebožtík císař k jejímu potěšení, ale Vratislav chce míti jen sám v rodině plné vousy. Jsou tedy spory domácí. Já odkládám s tou věcí, až se s Tebou v Mýtě poradím, co Ty řekneš podle svého rozumu.”*¹⁴² Co se týče zevnějšku, neváhal také přispět svou radou, týkající se doporučení ohledně zvolení nejvhodnějšího oděvu.¹⁴³ Charakteristickým znakem jejich korespondence je také fakt, že se Zdeňkou občas i vtipkoval.¹⁴⁴

Dá se přepokládat, že i přes veškerou svou zaneprázdňenost a přes všechny spory, udržoval Šembera se svými dětmi relativně dobré vztahy – Zdeňka se o něm v denících zmiňuje jako o „tatínkovi“¹⁴⁵ (pakliže to není pouhé klišé), až od roku 1876 se v denících objevuje formálnější O., zkratka pro „otce.“ Důvěrnější vztah pojil Šemberu pravděpodobně k synovi, s nímž mohl probírat otázky českého společenského života do větší hloubky. Intimní vztahy uvnitř rodiny dokládají také důvěrná oslovení, objevující se v korespondenci – pro rodiče byla Zdeňka „špalíček“ (zlobí se, když jí otec nazve „špalkem“), jiný dopis do Vysokého Mýta, kde tou dobou pobývala Zdeňka s matkou, Šembera adresoval „Škovitýmu a Tantulimu“.¹⁴⁶

Nicméně byl to jeho syn, v němž viděl potenciál, který ho zajímal. Aby dcera naplnila očekávání svých rodičů, stačilo pouze vdát se, porodila děti a dobře je vychovat. K synovi, do kterého mohl projektovat své ambice, měl Šembera z podstaty blíže. Zdeňku

¹⁴⁰ Dodává Zdeňce např. klid před deklamací při oslavě narozenin mýtského děkana: *“K večeru přeji Ti, abys dobře obstála a došla pochvaly. O nebázlivosti Tvé jsem přesvědčen, přednášelas již od mladosti gratulace a řeči ve škole vždy zdařile. Tu chvíli jen, když vystoupíš, ohleďni se a oddechni si trošku, než počneš mluvit, neboť tu minutu se každý přednášející trochu zarazí.”* Tamtéž, dopis z 5. 11. 1866.

¹⁴¹ *“Toliko, co se dotýče práce nazahradě, buď opatrná, aby ses nepřehnal, Ty býváš velmi horlivá a mohla by sis na zdraví uškoditi. Tedy zachovávej míru.”* Tamtéž, dopis z 19. 6. 1869.

¹⁴² Tamtéž, dopis z 27. 7. 1875.

¹⁴³ *„Ritmistr Česaný je tázán z mnoha stran, dojede-li Zdeňka na bál do Prahy, ale neví, zda by se k tomu odhodlala, aby ale nejela v červeném kabátku, ten je na léto a v zimě moc křičí.“* Tamtéž, dopis z 9. 1. 1863. Dále také: *„K tomu tanci v neděli máš si vzít růžové šaty, radí Ti maminka, a já Ti radím, abys vzala žluté.“* Tamtéž, dopis z 11. 7. 1877.

¹⁴⁴ Ačkoliv to někdy mohla Zdeňka považovat jen za jízlivost: *“Na Tvůj ponížený dopis posílám Ti tu troje rukavičky, jak jsis jich žádala, knížku p. Rettigové a Strašáka. Rukavičky jsou z první fabriky Pražské p. Budanovy vedle hostince u Hvězdy, na čež Ti pošlu svědectví od tří hodnověrných svědků pod přísahu vzatých a od sl. Musilovy, která je kupovala. Dal jsem ta vysvědčení k notáři, aby je legalisoval a pečeti potvrdil.”* Tamtéž, dopis z 3. 3. 1864.

¹⁴⁵ Už v dopise z 27. 9. 1862 však Zdeňku nabádá: *„Na místo Tatínku! mohla bys mi snad psáti ‚Otče.‘“* Jako „upřímný otec A. V. Šembera“ se ostatně podepisuje v dopisech, zatímco matka se podepisovala stále jako „maminka.“

¹⁴⁶ Tamtéž, dopis z 1. 10. 1874.

pravděpodobně viděl jako tvrdohlavou,¹⁴⁷ zřejmě i prostořekou, občas přecitlivělou,¹⁴⁸ nicméně také jako osobu pečlivou a schopnou zařídit mnoho věcí, když je potřeba.

Matka potom byla Zdeňce v denících až do posledních dnů „maminkou,“ k níž měla také z obou rodičů blíže, měla v ní zároveň vzor energické a samostatné ženy (spravovala domácnost, zařizovala shánění bytu). Už v prvním milostném vztahu Zdeňky se matka projevuje jako její důvěrnice, spojenkyně a prostřednice – to bylo dáno tím, že znala do podrobností dceřiny milostné vztahy, její obavy i sny. Měla ostatně plněním své povinnosti dohlížet na dceru také příležitost do jejích pocitů proniknout. Zatímco s prvním nápadníkem pojil matku vřelý vztah, druhý byl ve znamení konfrontací mezi potencionální tchýní a zetěm. Po nějaké době, kdy vztah plynul, aniž by svatba byla v dohledu, se matka snažila svou najevo dávanou nespokojeností s průběhem vztahu nápadníka dotlačit k jistějšímu vystoupení ohledně zájmu o její dceru. Krom toho se Šemberová snažila udílet Zdeňce také rady, které by mohla v partnerství využít ve svůj prospěch. Radí jí například příliš se nápadníkovi nepodbízet,¹⁴⁹ vyvádět v dotyčném zdravou dávku žárlivosti, aby nepolevil ve svém snažení o Zdeňku¹⁵⁰ nebo jí udílí rady obecnějšího rázu: „[S]Krže B[lumeho] ze nedělej ti[!] ne[j]menší starosti, je mu[ž]sky jako jini, mnoho slov a malo potom [...]”¹⁵¹ Jako důvěrnice se matka projevovala zvláště v letních měsících, kdy Zdeňka odjížděla na prázdninové pobyty do Vysokého Mýta, a uvítala tedy informace z Vídně o svém ctiteli. Matka se tak stává spolehlivou informátorkou, kdy do dopisů krom zprávy o ostatních návštěvách, zahrnuje i to, zda ji ctitel případně jeho rodina přišla navštívit: “Včera večer byla p. Blumova u mě, ale sama, Poldinka měla trest a nesměla sebou, maleho [Blumeho] sem od čtvrtka neviděla, tak Tvůj list esče mám, nechtěla sem ho paní dát, byla u nás až do ½ 10 při čaji. [...] Paní Tebe nechá srdečně líbat, byla jako cuker, řekla, že mladi každý den před 10 je doma, že bez pochyby s Litr[achem] sou [v] nějaky hospodě.”¹⁵² Občas se takové zprávy neobešly bez

¹⁴⁷ „Když nechcete před posvícením přijeti, exekuce na Vás nepošlu, neb málo by to prospělo, ježto máš svou hlavičku, a maminka Ti dává sluchu.” Tamtéž, dopis z 12. 10. 1868.

¹⁴⁸ “Tebe to mrzelo, že jsem Ti připomenul, že bys byla lépe učinila, kdybys byla dala ten překlad nazpět. Nebud’ jen tak citlivá, podotknul jsem to jen, mají na zřeteli zrychlení tisku.” Tamtéž, dopis z 13. 4. 1867.

¹⁴⁹ „M. přišel v ½ 8., ukázala jsem mu š[k]atuly – nepodíval se skoro ani na ní a pravil, že ji nevezme – rozčililo mně to velmi [podtrhla Z. Š.], v tom volal tat[ínek] pro mě – musela jsem odběhnouti – trásla jsem se, mam[inka] se hněvala – vyšla ke mně do kuchyně – radila se hlasitě se mnou, proč nejsem pišnější [!] k M. atd., tat. se přišel optati, proč pláču – málem by se bylo vše vyzvědilo. M. vyšel ke mně tišit mně – mam. látí na den, v kterém jsem M. poznala.“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 3. 10. 1865.

¹⁵⁰ Tamtéž, zápis ze 17. 2. 1865.

¹⁵¹ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; dopis z 6. 11. 1866.

¹⁵² Tamtéž, dopis z 19. 10. 1866.

instrukcí Zdeňce: *“děle[j] jak chceš, ale psát mu nebudeš, ani kdy přijedeš, on nemá docela žádný pravo k Tobje[!] [...]”*¹⁵³

I přes jisté rozpory se mezi nimi vyvinul vřelý¹⁵⁴ a na svou dobu velice důvěrný vztah.¹⁵⁵ Ostatně mít dobré vztahy s matkou bylo pro Zdeňku i užitečné – od ochoty matky chodit s ní do zábav se odvíjel i Zdeňky společenský život.

Šedesátá léta však zachycují Františku Šemberovou také v poněkud nepříznivém obraze - jako „popudlivou,“ hádavou (na což doplatila nejčastěji služka Tonka), a „nevrlou.“¹⁵⁶ Sama Zdeňka se diví této proměně chování a v denících z tohoto období se objevují často zápisy, zaznamenávající vypjaté situace: *„Mam[inka] se pro maličkost s Toni velmi rozčílila tak, že chtěla odejít, a když to nešlo dveřmi tedy – oknem. Konečně se trochu obě utišily.”*¹⁵⁷ Naopak projevy starého jednání byly hodnoceny příznivě a za hodny záznamu: *„M. [Blume, Zdeňčin ctitel, pozn. V. T.] nepřišel, ale večer mi ušel příjemně s mam[inkou], měla právě šťastnou chvíli a starou srdečnost na okamžik.”*¹⁵⁸ Toto chování bylo pravděpodobně zapříčiněno několika různými důvody – jak Zdeňčiným nevyhovujícím rodinným stavem a po většinu 60. let i neperspektivním milostným vztahem, tak problémy se synem Vratislavem (matka si často stěžuje na jeho chování). Rovněž není vyloučeno, že část jejího chování měly na svědomí i hormonální a biologické změny, zapříčiněné nastupujícím stářím, které se projevily i na psychice. Obraz je však částečně pozměněn i snahou o autostylizaci, občas byly matčiny projevy nespokojenosti nesporně i oprávněné, leccos může napovědět záznam z 24. narozenin Zdeňky: *„Dala mi nejdříve ‚dutky‘ k vyhánění prý vrtoch mých, pak mi srdečně přála a obdarovala mně kukátkem, náramkem, sucharem.”*¹⁵⁹ Tato přetrvávající snaha o vychování, projevující se krom výchovy příkladem také zákazy, domluvami a rozkazy, je ostatně také typická pro jejich vztah. Dítě mělo poslouchat rodiče, dokud žilo pod jeho střechem, i po založení vlastní rodiny měla být k názorům rodičů stále zachováána úcta.

Obraz, který zachovala pozůstalost Zdeňky o domácnosti Šemberů, vypovídá velkou měrou o prostředí, nápadně podobnému obrazu idealizovaného měšťanství z per českých autorů první poloviny 19. století, které implikovaly útulnost, blahobyť, a vůbec vše, co si lze

¹⁵³ Tamtéž, dopis z 6. 11. 1866.

¹⁵⁴ *„Koupila jsem si na památku dnešního dne modře zhotovený medailon s bílým křížem na něm do kterého si dám vlasy mam[inky] a Jar[oslava], abych je vždy na krku nosila!”* Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 10. 11. 1862.

¹⁵⁵ *„Operiňovala jsem mamince ‚uhry‘ a velice jsme se smály.”* Tamtéž, zápis z 11. 9. 1867.

¹⁵⁶ *„Mam[inka] jest velmi nevrlá a nestálá, bojím se věru promluvití.”* Tamtéž, zápis z 12. 6. 1867.

¹⁵⁷ Tamtéž, zápis z 6. 12. 1867.

¹⁵⁸ Tamtéž, zápis ze 17. 6. 1867.

¹⁵⁹ Tamtéž, zápis z 19. 5. 1865.

obyčejně představit pod pojmem „teplo domova,“ v českém prostředí navíc doplněné o rozměr vlastenectví.¹⁶⁰ Otec je zde sice váženou autoritou, je ovšem také milovaným členem rodiny, matka, věrná a nábožná strážkyně krbu, se zase stará o navození domácí atmosféry a s láskou opatruje své potomky i manžela. Rodinná harmonie vystupuje navenek i v projevech humoru a žertů, pro které je v tomto světě také vyčleněn prostor.¹⁶¹

Tato idyla je ovšem jen zdánlivá – ze Zdeňčiných deníků vyplývá, že jinak vřelé vztahy uvnitř rodiny narušovaly především spory s Vratislavem, který jitřil atmosféru svými mladickými nerozvážnostmi, a to zejména v době své nezletilosti, kdy ještě pobýval pod otcovskou střechou.

3. 4. 3. Milovaný syn, trpěný bratr

V rodinách v období dlouhého 19. století mívali bratři před sestrami přednost v mnoha sférách života. Upřednostňování začínalo už během příchodu na svět. Narození syna – dědice a pokračovatele rodu - vítalo mnoho rodičů s větším nadšením, než narození dcery – kterou bylo potřeba obvěnit a slušně provdat. Na druhou stranu přírůstek ženského pohlaví do rodiny znamenal i přibytí malé domácí pomocnice - formou učení se základů domácích prací se děvče připravovalo na své budoucí poslání hospodyně a matky. Někteří rodiče ovšem projevovali radost i z méně zištných důvodů – zažitá představa děvčete jako bytosti mírné, oddané, poslušné a starostlivé, dávaná do protikladu stereotypu „zlobivého kluka,“ se ujala právě v 19. století.¹⁶²

U Šemberů se děti narodily v pořadí dle užívaného rčení „nejdřív chuva potom kluk.“ Autority si však o tři roky dříve narozená Zdeňka, coby starší sourozenec, od Vratislava příliš neužila. Jejich vztah byl v dospívání a rané dospělosti velmi problematický a excesy mladého Šembery bývají na stránkách Zdeňčiných deníků častým tématem.¹⁶³ Zachyceny jsou pak

¹⁶⁰ Vojtěch Jirát konstatoval, že specifikem českého *biedermeieru* bylo na rozdíl od toho německého vlastenectví a zbožnost, srov: SOCHOROVÁ, Ludmila. Muž a žena v české vlastenecké společnosti doby *biedermeieru*. In: *Biedermeier v českých zemích*. Praha, 2004, s. 92-103. ISBN 80-86791-08-4. Zde s. 102.

¹⁶¹ KUSÁKOVÁ, Lenka. *Biedermeier a literatura*. In: *Biedermeier v českých zemích*. Praha, 2004, s. 290-1. ISBN 80-86791-08-4. U Šemberů byl pak častým zdrojem žertů Vratislav, ale i Zdeňka pociťuje radost, když se jí naskytne příležitost např. někoho „vyvést aprílem,“ viz: Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 1. 4. 1862.

¹⁶² LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel (edd.). *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha, 2006, s. 155. ISBN 8071856479.

¹⁶³ Důvěrné záležitosti si do deníku zapsala také Marie Červinková-Riegrová. Byly to nesrovnalosti mezi rodiči, potyčky s bratrem Bohušem, fyzické projevy svého dospívání. Neshody s bratry do deníku zanesla i Zdenka Braunerová, viz: LENDEROVÁ Milena. *Dívčí a ženské deníky 19. století*. In: LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha, 2002, s. 177. ISBN 80-246-0375-6.

sourozenecké vztahy v čase, kdy ještě obě děti pobývaly pod střechou otcovského domu – tedy zároveň v čase, kdy mezi nimi panoval takřka válečný stav.

V denících Zdeňka bratrovi propůjčuje mnoho jízlivých pojmenování – pro protěžování ze strany matky byl označen „miláčkem“ a „synáčkem.“ Čím byl Zdeňce po většinu mládí, pak charakterizují názvy jako „zlý duch domu“ nebo „nezdárný lehkomyšlník.“ V korespondenci se Zdeňkou ho pak otec nazval i „darebou“ či dokonce „Belzebubem,“ ačkoliv v tom bylo mnohem méně jedu a více nadsázky, než ve Zdeňčině pojetí.

Zdeňka si záhy povšimla, že její bratr má v mnoha ohledech volnější výchovu než ona. Dcera byla oproti synovi obecně rodiči mnohem více podrobována dohledu. Měla se střežit její mravní čistota a nedopustit, aby případné klepy pošramotily její dobrou pověst. To ostatně mělo velikou váhu pro uchazeče o její ruku.

Zatímco Zdeňka vyšla z domu na pochůzky po městě bez doprovodu jen výjimečně, Vratislav se toulal po nocích, chodil pozdě domů, pokud se domů z noční zábavy vůbec dostavil, je zaznamenán i jeho odjezd z Vídně do Brna, o čemž zpravil rodiče pouze stručným lístkem. V denících jsou však zachyceny i závažnější přešlapy, jako byl jeho úprk do Polska v době polského povstání roku 1863, čímž vyděsil celou rodinu a reálně tím vystavil otce i hrozbě společensko-politické kompromitace, jelikož nálady ve společnosti byli v té době polonofobní.

Nepoměrně více volnosti, než sestra, zakoušel i v záležitostech milostných. Ve sbírce svých básní „Z mladých ňader“ prolamoval nejedno společenské tabu.¹⁶⁴ Vlažný postoj matky (alespoň před dcerou) také zachycuje v deníku Zdeňkou jen mlhavě naznačená konverzace na téma Vratislavových prohrěšků: „[...] *odpoledne jsem šla do kláštera podívat se na ruční práce. Mat[ka] [?] mi vypravovala mnoho o L[ouise] [Fellnerové, v té době Vratislavova milá, pozn. V. T.] a Vr[atislavovi]. K tomu přišla mat. Uršula – nevěděla jsem kudy kam. Odešla jsem rozčílena po 6h., aniž jsem viděla mnoho z výstavy. Vypravovala jsem všechno mam[ince], omlouvala ještě Vr.!*“¹⁶⁵

Všechny excesy mu ovšem rodiče netolerovali. Často se v denících objevuje věta, informující o sporu bratra s otcem: „*Jistě to bylo v besedě nápadné, že ani tat[ínek] nepřišel, ale nikdo netušil, že chování Vr[atislava] toho vinno jest. Ten lehkovážný mladík! nám připravuje již nyní velmi často trpké hodiny a sám sobě smutnou budoucnost! Kýž by včas*

¹⁶⁴ TUREČEK, Dalibor. Vídeňská erotika a pražská pruderie. K obrozeným adaptacím rakouského Voksstücku. In *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha, 1999, s. 55. ISBN 80-200-0685-0.

¹⁶⁵ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 21. 8. 1865.

*k poznání přišel.*¹⁶⁶ Otcovi vadili noční potulky, chození syna domů v opilosti, nebo naopak nechození na přednášky. Krušné chvílky připravil Vratislav otcí, když se rozhodl napsat do novin několik článků, napadající staročeskou stranu – tím se ochladily i vztahy Aloise V. Šembery s někdejšími velmi častými hosty zeleného domu, Františkem Palackým.¹⁶⁷

Oproti tomu žádná přímá konfrontace s matkou není v denících zaznamenána, krom případů, kdy si matka stěžuje někomu třetímu na Vratislavovo chování. Nejvíce ji připomíná matčino okřiknutí po nevhodném chování se: „[...] *bavily jsme se dobře, až k nám přišel Vr[atislav] a se Z[denkou P.] si dávali znamení, mam[inka] se rozhněvala a dala jim notnou důtku – mlčeli.*“¹⁶⁸ Častěji je však v denících tou, která se Vratislava ujímá a zastává před hněvem otce nebo výčitkami Zdeňky.

Málokdy je v denících uveden důvod, kvůli kterému vypukl spor.¹⁶⁹ Zdeňka se zaměřuje především na jeho dramatické vyústění – vypuknutí hádky, a i zde je sdílnější popis konfliktu zaznamenán jen ojediněle - většinou si Zdeňka vystačila s informací, že byl Vratislav „divoký“ nebo „jízlivý.“ Případy, kdy se rozepsala o něco více, jsou většinou spojené s náznaky přímé agrese ze strany Vratislava. Zdeňka tak zaznamenala situace, kdy jí bratr hrozil pěstmi, silně udeřil do paže, či zatahal za vlasy: „[...] *a na to bez zlého úmyslu pronešené mínění se vzchopil p[an] Vr[atislav] a chytl mě za kadeře, a proto, že jsem se bránila, dostal pomoc od p[ana] otce, který mě vyhnal necitelně – z pokoje! Za své chování jsem nebyla nikdy tak kárána a citlivě trestána jako pro nezdárného tuláka!*“¹⁷⁰

Objevují se však i situace jiné povahy – zdá se, že Zdeňka byla natolik háklivá na každý projev bratrovy svévole, že se jí dotkly i dost dětinské záležitosti – dokázala se například rozplakat „nad tou nespravedlivostí,“ když jí bratr vzal pouzdro, zaznamenala si, že jí hodil třešně do tváře, pokládala za důležité postěžovat si citeli, že Vratislav ulehl do její postele, či ho podezírala z nejrůznějších schválností: „*Však neméně jsem já k politování – přítelkyni sobě rovnou nemám – bratra těž né, neb chování Vr[atislavovo] bratra neprozrazuje – ani v noci mi spáti nedá a svévolně dělá hluk a bručí, a ve dne to není těž jinačí – a stěžovati si nemohu – nikomu!*“¹⁷¹

¹⁶⁶ Tamtéž, zápis z 12. 5. 1862.

¹⁶⁷ „*Vr[atislav] napsal do Osterreichische Zeitung proti Jahnovi, Palackému a Riegrovi – proti Nár. listům za příčinou rozepře mezi studujícími a řemeslníky zdejšími. [...] Tat[ínek] se velmi hněvá pro ten článek – my trpíme.*“ Tamtéž, zápis z 23. 12. 1863.

¹⁶⁸ Tamtéž, zápis z 25. 4. 1862.

¹⁶⁹ Zaneseno to je v případě, pokud se cítí obzvláště dotčena nad nespravedlivým zacházením, např.: „*Proč laje, že jsem nezdělaná, jako vůbec všechny ženské v Čechách? Kdybych se ho optat[!], jak nás napraviti, umkl by jistě. Zlý duch jeho nemůže viděti mne v domě našem, musí štváti a domrzeti.*“ Tamtéž, zápis z 10. 12. 1862.

¹⁷⁰ Tamtéž, zápis z 13. 1. 1868.

¹⁷¹ Tamtéž, zápis z 27. 3. 1862.

Vratislav však neměl šarvátky pouze se svou rodinou - velkým tématem byly Vratislavovy hádky se starou služkou Tonkou. S tou měla ostatně potyčky často i matka a občasné také Zdeňka, nicméně s Vratislavem hrozily skončit nejdramatičtěji: „*Odpoledne se z čista jasna strhl strašný hluk. Vr[atislav] hledal v poledne na půdě několik svazků spisů Heineových, a když je nenašel, převrátil všechno na půdě. Tonka zuřila a hrozila ho zabít, mam[inka] se bála o synečka a nechtěla jít na bál. Tat[ínek] Tonce nařídil, aby Vr. ničeho neučinila, a když to přislíbila, utišila se mam. a my se začaly teprva po 8h. strojit.*“¹⁷² Spor se nicméně vlekl ještě dlouhé období, během kterého jednou žádal Vratislav otce o její propuštění, jednou zas hrozila Tonka odchodem sama.

Za povšimnutí stojí i způsob, jakým vnímala Zdeňka typickou mužskou „výsadu“ – brannou povinnost. V ženských denících bývá tato skutečnost reflektována – mohla být zdrojem jak upřímného zděšení pro matky i sestry, pokud měl být odveden jejich rodinný příslušník, tak i zlehčení této bašty maskulinity.¹⁷³ Zdeňka preferovala přístup druhý, v době, kdy hrozil bratrův odvod, budila její zájem mnohem více výstava květin. Skutečnost, že jí byla tato oblíbená kratochvíle kvůli celé vojenské záležitosti odepřena, Zdeňce dokázala znepříjemnit několik dní: „*Těšila jsem se na výstavu květin, nešly jsme, protože Vr[atislav] oznámil, že se zítra ‚staviti‘ musí. Mam[inka] naříkala strašně, a že já ji nenásledovala, bylo zle. [...] k večeru přišel Stöger a M. Musel slyšet samé lamentace s výčitkami mně se týkající, dívala jsem se mezitím raději z okna [...] Vím, že Vr. nevezmou, vzdor tělesné síli[!] a postavy.*“¹⁷⁴ „[...] v ½ 7 [h.] již jsem byla probuzena, protože rekruta v 7h. již byl vyšel. Po 10h. se vrátil a řekl, abych mu udělala kytku – mam. se dala do pláče a zponenáhla pochopila, že to žert – Vr. prošel!! Mohly jsme jeti do výstavy květin, ale mam. šla raději sama do Josefova a já zůstala mlčíc po celý den doma. M. přišel, věděl již, že miláček nebude vojákem.“¹⁷⁵

Její postoj k hrozícímu bratrově odvodu vycházel však z jisté žárlivosti, kterou pociťovala vůči jeho postavení v rodině. Pojmenovávala jí nespravedlivostí a křivdou. Díky bratrovi měla možnost vnímat panující konstrukt maskulinity a rozdíl v přístupu k výchově dívek a chlapců. Uvědomovala si, že bratrovi byla poskytnuta větší volnost, větší možnosti ve vzdělání a poznání světa i větší ohledy: „*Vr[atislav] byl ‚baronem‘ a celý den ležel, a když M. přišel, vybidla ho [maminka], aby k němu šel, učinil to a Vr. pak vyšel. Teprva, když bylo po*

¹⁷² Tamtéž, zápis z 13. 2. 1865.

¹⁷³ To je případ I Františky Honlové, viz: VOREL, Petr (ed.) *Deníky Františky Honlové z České Třebové*. Pardubice, 2005, s. 43. ISBN 80-7194-823-3.

¹⁷⁴ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 29. 4. 1867.

¹⁷⁵ Tamtéž, zápis z 30. 4. 1867.

*audienci, řekla mam., abychom šly na procházku a my šly. Nemluvila jsem nic – bylo mi líto, že jsem ve všem za Vr., ale M. mi nerozuměl a nevrle odešel.*¹⁷⁶ Její vzdor však nebyl namířen proti samotné podstatě tohoto konstruktu, svou roli v domácnosti ostatně přijímala, byla ale citlivá na rovnocenné zacházení v rodinném kruhu: *„Když jsem si v poledne tatínkovi ztěžovati[!] chtěla na hrubé chování Vr[atislava], nebyla jsem vyslyšena, ale za Vr. neobyčejně od tat[ínka] i od mam[inky] ztupená. Nesmím vystoupiti proti Vr., jako mašina musím se chovati a jsem předce tak dítě jako Vr.!*¹⁷⁷

Časté spory pravděpodobně vedly Vratislava k názoru, že se situace neuklidní, dokud budou všichni žít od jednou střechem – ihned po dovršení své plnoletosti, 24 let, se rozhodl odstěhovat se. Rodiče s tím nesouhlasili a celá záležitost se neobešla bez konfliktů, Zdeňce se však výrazně ulevilo a slibovala si od toho zklidnění poměrů.¹⁷⁸ Že to bylo učiněno skutečně jen pro uklidnění situace a ne z nesnášenlivosti, dokazuje i to, že Vratislav styky s rodinou zcela nepřerušil, naopak, zásoboval je lístky do divadel a docházel za nimi na návštěvy, udržoval s rodinou živou korespondenci, zvláště pak s otcem.

S odchodem Vratislava zmizely ze stránek deníků také záznamy o sourozeneckých incidentech. Zdá se, že pokrevní pouto nakonec převážilo staré spory a sourozenci se spolu ve zralém věku naučili vycházet.¹⁷⁹ Ostatně, i v době mládí se objevovaly občasné záblesky sourozenecké solidarity, ačkoliv byly pod přívalem sporů zdánlivě nepatrného množství – když už někdy Vratislav udělal něco podle Zdeňčiných představ, neváhala to zaznamenat do deníku.¹⁸⁰ Neznamenalo to ovšem, že by zmizela z tónu Zdeňky jistá dávka jízlivosti, s kterou se o bratrovi zmiňovala, zejména ve spojitosti s jeho prominencí u matky.¹⁸¹ Krom zdroje stálého napětí má v deníku ovšem i druhou tvář – tvář oblíbeného společníka a původce zábavy při společných večírcích a kulturních akcích v zeleném domě.

Zápisy v deníku jsou pochopitelně podrobeny vědomé i podvědomé cenzuře, související se snahou o autostylizaci. Objektivní skutečnost, nakolik byl opravdu Vratislav

¹⁷⁶ Tamtéž, zápis z 26. 5. 1867.

¹⁷⁷ Tamtéž, zápis z 9. 12. 1862.

¹⁷⁸ Čekala podobný vývoj za štědrého večera, který slavila bez bratra: *„Bez Vr[atislava] jest u nás jako v ráji. – Nepamatuji se, že by jsme tak mile byly[!] slavily[!] štědrý večer jako letos. Kýž by tak bylo denně!“* Tamtéž, zápis z 24. 12. 11867.

¹⁷⁹ Nechával také otiskovat Zdeňkou napsané vybrané dopisy z Vysokého Mýta v novinách, viz: Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; dopis z 19. 6. 1869.

¹⁸⁰ Je například zaznamenáno, když s rodinou obědvá nebo i když jen za něco poděkuje.

¹⁸¹ *„[Maminka] dala se pěkně ustrojiti a čekala – miláčka.“* Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis ze 4. 3. 1884.

protěžován na úkor své sestry, z nich jen těžko vyčteme.¹⁸² Co ale zjistí lze, je způsob, jak na ni reakce bratra a rodičů působily – a zde je vyznění jasné. Zdeňka se proti bratrovi v denících vymezuje do role svědomité sestry,¹⁸³ která musí trpělivě snášet jeho výstřelky i nespravedlivě řešené situace ze strany rodičů.

¹⁸² Leccos může napovědět napomenutí otce v dopise Zdeňce: „*Měj se dobře a neubližuj Vratislavovi.*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; dopis z 9. 1. 1863.

¹⁸³ „*Vr[atislav] velmi dlouho o tom mluvil, až bude v Praze, co činiti bude, že mam[inka] nezapomene ho penězy[!] zásobiti - nebude z toho nic, milý bratře, studuj pilně a nermuť tatínka nočním touláním - neb jest to jedno, jaké zlé následky tvé chování nyní máti bude - naprav ho nebe!*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 3. 6. 1861.

4. Nevydařená cesta za manželstvím

Manželství bylo v českém měšťanském prostředí důležitou institucí a jednou z nejrespektovanějších hodnot.¹⁸⁴ Umožňovalo vytvořit domov a domácnost, která se pro ženu stala naplněním a smyslem života, kdežto pro muže představovala zázemí a klidný azyl, v němž mohl načerpat síly pro působení ve veřejné sféře.¹⁸⁵ Tak tomu zůstalo po celé sledované období. I Julie Gintlová, která roku 1878 před společnost předstoupila s pokrokovým článkem, týkající se mj. i ženského zaměstnání, stále vidí rodinu v tradičním modelu se svrchovaným pánem – mužem, a jeho poslušnou, ač již emancipovanou, chotí.¹⁸⁶

Ani Zdeňka nebyla v tomto ohledu výjimkou a snažení jejího dívčího věku směřuje k tomu najít si partnera, s kterým by mohla založit rodinu. Nátlak na dívky přitom nebyl vyvíjen pouze nepřímo shora, ve formě státu, jehož záměrem bylo mít dostatek poddaných či občanů,¹⁸⁷ a církve, prezentující legitimní manželství s mužem, o kterého je dobře „postaráno“ s legitimními potomky, kteří jsou správně vychováni, jako nejvyšší metu, o kterou má žena usilovat, pokud se nerozhodne vlastní vůlí nebo okolnostmi pro vstup do kláštera. Také blízké okolí jim dávalo dostatečně najevo, kde je místo ženy. Zdeňka tam musela krom přímých výčitek od matky¹⁸⁸ a dotazů, kdy se bude vdávat, čelit také občasným jízlivostem: „*Žofie se chovala velmi nejnepně ke mně – neustále mluvila o vdávání mém takovým způsobem, že jsem povstala a tat[ínka] k poroučení vyběhla.*“¹⁸⁹ Také forma darů, které dostávala, měla upamatovávat na jejich budoucí praktické využití. Vedle budování

¹⁸⁴ ŠIMŮNKOVÁ, Alena. Statut, odpovědnost a láska. Vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti v 19. století. In Český časopis historický. Praha, 1997, roč. 95, č. 1. s. 55-109. Zde s. 67.

¹⁸⁵ Sňatkem nabyla žena vážnosti a získala smysl života – měla se stát manželkou a matkou, LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 97. ISBN 978-80-7106-988-1.

¹⁸⁶ Článek „Ideál ženy emancipované“ od Julie Gintlové, viz: LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 58. ISBN 978-80-7106-988-1.

¹⁸⁷ Tyto populační teorie podporování sňatečnosti a plodnosti ve středoevropském prostředí probíhající už od 17. století, vzešly kvůli vylidnění po třicetileté válce a morové epidemii, viz: TINKOVÁ, Daniela. *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvětské Evropě*. Praha, 2010, s. 32. ISBN 978-80-257-0223-9.

¹⁸⁸ „*Mam[inka] mi činila výčítky, že nejsem ještě vdaná, a že jsem měla [před páterem, pozn. V. T.] Vr[atislava] chváliti – četla jsem mlčky noviny a i to mi bylo vytýkáno! Před 9h. jsem si dala ustlati, abych byla sama bez posměchu.*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 24. 9. 1865 O nátlaku ze strany otce zmínka chybí, snad jej může naznačit Zdeňčina výtka v dopisu pro něj: „*Nechci Ti činiti křivdu ale zdá se mi dosti určité, že by jsi mi bez zdráhání nyní dal svolení abych vstoupila do kterého koliv kláštera a takto jednu ze starostí Tvých by lehce odstraněna byla.*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Alois Vojtěch Šembera, kart. č. 11, Korespondence rodinná, Šemberová Zdeňka, dopis z 20. 6. 1864

¹⁸⁹ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis ze 4. 12. 1867.

výbavy typickými dary do domácnosti, dostala od matky například také „pěkný hřeben, kterým se mám česati k zasnoubení.“¹⁹⁰

Není pochyb o tom, že Zdeňka měla v úmyslu dostat dobovému přesvědčení o predestinaci ženy k mateřství – nadějná očekávání a následně i lítostivé povzdechy, vyjadřující její touhu stát se manželkou a matkou, plní stránky jejího deníku.¹⁹¹ Významnou úlohu na jejím odhodlání vdát se, měla i vlastní motivace. Její přesvědčení jistě utvrzovalo i to, že chtěla docílit stejně harmonického svazku, jaký vybudovali její rodiče. Na jejich příkladu viděla, že partnerství může být za zdmi domova víceméně rovnocenné (přestože otcova autorita, jakožto finančního „sponzora“, zde byla respektována), a ačkoliv byl otec pracovně velmi vytížený, bylo možné vycítit jeho láskyplný vztah ke své ženě.

S manželstvím získávala žena vážnost, od té doby přestávala být „nehotovou“ slečnou a stávala se paní, i když povinnost poslouchat rodiče nebo poručníky se transformovala na povinování být poslušna manželovi a přijmout jeho dominanci ve všech aspektech společného života, od ekonomické, přes právní, až po názorovou.¹⁹² Ostatně pokud si chtěla zachovat čest a dobrou pověst, neměla žádnou jinou možnost pocítit partnerskou a mateřskou lásku, vedle toho pokračovatelé rodu měli také zajistit důstojné dožití svým rodičům a ve stáří jim vrátit jejich péči. Veřejná institucionální péče ve stáří se rozšířila až v průběhu 19. století, kdy se ve větší míře objevovaly penzijní spolky a starobince, rozvoj v zavádění starobního a penzijního pojištění nastal až v první třetině století následujícího.¹⁹³ V neposlední řadě s manželstvím přicházela i vyhlídka ekonomického zajištění, která mohla být u neprovdané ženy dost komplikovaná.

Záležitostí, která si oproti tomu v denících našla své nezastupitelné místo, byla cesta vedoucí ke sňatku, tedy milostné vztahy a námluvy. Zaobírání se milostnými vztahy zaujímal v denících v určitém období života velkou část prostoru, jistě proto, že mu pisatelky deníků věnovaly mnoho času přemítáním nad ním i ve svém životě. Deníkové záznamy na toto téma se pak pojí s nejsilnějšími emocemi, jaké v denících můžeme nalézt – zamilovanost, nadšení, očekávání, či zklamání – to vše je nositelem silných citů a nezřídka i silných slov. Zdeňčin deník poskytuje pro období 60. let 19. století mnoho materiálu k rekonstrukci

¹⁹⁰ Tamtéž; zápis z 6. 12. 1865.

¹⁹¹ „[Louisa] mluví jen o svadbě[!]. Šťastné děvče! Jakmile vstoupím do bytu, na mně všechno padá, samá rezervanost.“ Tamtéž; zápis z 5. 11. 1867. Na jiném místě pak: „Co mi přinese nový rok – Kýž šťastné spojení s M!“ Tamtéž; zápis z 31. 12. 1867.

¹⁹² Většina žen to však přijímala, viz: LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má--: ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 171. ISBN 978-80-7254-956-6.

¹⁹³ Péče o staré probíhala už od středověku, především z vůle šlechty nebo v rámci měst, první penzijní systémy pak vznikaly v 18. století, viz: LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie (edd.). *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha, 2009, s. 250. ISBN 978-802-4616-834.

průběhu námluv – ačkoliv ani jedny nebyly zcela typické. Období, ve kterém námluvy probíhaly, pak tvoří celých 70% deníku – tedy po stránce obsahové, nikoliv časové.

Z toho, co nám prozradil Zdeňčin deník – a tedy s čím se ona sama rozhodla se mu svěřit – můžeme předpokládat, že měla dva vážné vztahy. První nápadníkem, u kterého se rozhodla opětovat jeho zájem, byl František Jaroslav Kubíček,¹⁹⁴ nadějný básník, přítel jejího bratra Vratislava a žák jejího otce. Zpočátku námluvy probíhaly standardně, výrazněji rušené pouze Kubičkovými spory s Vratislavem, záhy však propukla jeho těžká a vleklá nemoc, která měla za následek internaci Kubíčka na zdravotním pobytu v Čechách, a jeho vztah se Zdeňkou, ač probíhal celý rok pouze jako korespondenční, byl ukončen ze strany Zdeňky na nátlak jejích rodičů.

Osm měsíců po rozvázání svazku s nemocným Kubíčkem, v té době navíc stíhaným rakouskými úřady za proticentralistický článek v moravských novinách, se Zdeňka seznamuje s Blumem¹⁹⁵ - o čtyři a půl roku mladším studentem,¹⁹⁶ jehož křestní jméno, začínající na L., se mi nepodařilo dohledat. V deníku ostatně po většinu času figuruje pod zkratkou „M.“¹⁹⁷ Původ této zkratky osvětlila až korespondence Zdeňky s matkou. Kdykoliv totiž Františka Šemberová podávala své dceři „reporty“ o jejím nápadníkovi, používala přezdívku „malý“ nebo „maličký,“ je tedy pravděpodobné, že i zkratka M. ve Zdeňčiných denících označuje počáteční písmeno tohoto citově zbarveného pojmenování. Nebyla ostatně výjimkou udělovat svým ctitelům kamuflážní jména místo skutečných. V samotném deníku je pak celé jeho příjmení zmíněno jen dvakrát – tehdy, kdy s „p. Blumem“ hrála sonátu od Mozarta a podruhé, kdy si jej otec přivedl domů a k nelibosti Zdeňky s ním celou hodinu „politizoval.“ O jeho dalším životě po rozchodu se Zdeňkou není nic známo. Zmínka v monografii Emanuela Škorpila o Aloisovi V. Šemberovi napovídá o udržování Blumových přátelských vztahů s Vratislavem Šemberou, protože jím byl pověřen zničit část Vratislavovy pozůstalosti.¹⁹⁸

¹⁹⁴ František Jaroslav Kubíček (1838-1865), um. jménem také Jaroslav Lipovec, byl básník a novinář, studoval v Olomouci a poté na vídeňské univerzitě klasickou a slovanskou filologii, profesorem byl A. V. Šembera. Pracoval v moravských redakcích časopisu *Moravan* a *Moravská Orlice*. Byl první perzekvovaný žurnalista na Moravě, vězněn byl únor-květen 1864 v Brně za článek proti vídeňskému centralismu a germanizaci, zemřel rok potom na TBC, viz: *Encyklopedie dějin města Brna: František Jaroslav Kubíček*. [online]. 16. 3. 2013 [cit. 2013-03-19]. Dostupné z: http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=14391

¹⁹⁵ L. Blume (1846-?), pozdější profesor ve Vídni.

¹⁹⁶ Narozen byl 31. 1. 1846 a o Zdeňčině přesném věku, dle jejích deníků, velmi dlouho nevěděl. S tím byl obeznámen až 19. 5. 1867, téměř čtyři roky od seznámení, viz: *Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 31. 1. 1865 a 19. 5. 1867.*

¹⁹⁷ Zkráceninu jeho křestního jména i přezdívky ponechávám v citacích ve formě, v jaké byly zaneseny do deníku.

¹⁹⁸ ŠKORPIL, Emanuel. *Alois Vojtěch Šembera: přehled života a díla*. Vysoké Mýto, 1946, s. 112.

Oba muži, Kubíček i Blume, pobývali ve Vídni, byli studenty na univerzitě a přátelili se se Zdeňčiným bratrem. Její „osudové vztahy“ měly některé styčné body – s oběma muži to myslela vážně a přepokládala vývoj vztahu až k manželskému svazku, a ani u jednoho z nich se vytouženého spojení nedočkala. Důvod se však lišil – s Kubíčkem jí překazila plány jeho zákeřná nemoc, s Blumem plíživě nastoupivší odcizení vyvěrající z odlišných představ o vlastní budoucnosti, i frustrace, o jejíž rozvoj se postaralo dlouze se vleknoucí období námluv.

Vztah s Blumem si zaslouží obzvláštní pozornost hned z několika důvodů – předně proto, že období námluv bylo v tomto případě na svou dobu výjimečně dlouhé a zabírá polovinu celého zachovaného deníku, a roky, během kterých rozvíjela vztah, si navíc zapisovala víceméně pravidelně a patří mezi nejkompletnější z celého jejího deníku. V samotných denních záznamech z těchto let pak věnuje svému partnerovi mnoho pozornosti – s výjimkou pobytů v Mýtě prakticky neuplyne dne, ve kterém by se o něm alespoň slůvkem nezmínila – třebaže se může jednat jen o krátké, zato však hojně se vyskytující konstatování „*M. přišel*“ nebo „*M. nepřišel*.“ To ovšem charakterizovalo také její první námluvy s Kubíčkem.

První vztah je pak z největší části příkladem, jak vážná nemoc jednoho z milenců působila na psychiku toho druhého, a kde hledali útěchu. Vývoj vztahu během nemoci budu podrobněji sledovat v příslušné kapitole pojednávající o nemocech, protože od listopadu roku 1861, kdy se Kubíčkův stav zhoršil natolik, že byl donucen opustit Vídeň a léčit se v Čechách, se jejich vztah, ač nadále pokračoval s obdivuhodnou vážností, prakticky přeměnil na korespondenční a zůstal jím až do rozvázání svazku v prosinci roku 1862. Téměř celé toto období je pak naplněno Zdeňčinými zoufalými obavami o ctitelův život.

Od poloviny 70. let do poloviny 80. let udržovala Zdeňka také korespondenci s Tomášem G. Masarykem, ten však do tohoto výčtu partnerů patří jen zčásti, přesněji řečeno – ze Zdeňčiny části. Jejich vztah byl zpočátku důvěrný a Zdeňka tak mohla nabýt pocitu, že Masarykovi jde o budování svazku. Od roku 1877, kdy Masaryk začal Zdeňce psát o seznámení se s Charlottou Garrigue, s kterou následující rok vstoupil do manželství, však jejich korespondence ztrácí na intenzitě, až se roku 1886 odmlčuje zcela.

Informace o milostných vztazích Zdeňky můžeme čerpat především z jejich deníků, korespondence od ctitelů se nezachovala, ani fotografie či jiné hmotné vzpomínky, ačkoliv je jisté, že existovaly. Otázkou je, zda se poztrácely v proudu času, nebo zda je Zdeňka sama zničila, ať už bezprostředně po ztroskotání vztahu nebo s odstupem. Vzhledem ke Zdeňčině pečlivosti mi připadá pravděpodobnější možnost druhá - cílené zničení. To nemuselo být

pouze výrazem zklamání z nenaplněných nadějí, nýbrž milostné doklady mohla považovat za záležitost natolik intimního charakteru, že si nepřála se o jejich obsah dělit s kýmkoliv třetím. Podobně se zachoval v rámci ochrany svého soukromí i Vratislav, který pověřil Blumeho, aby po jeho smrti zničil jeho pozůstalost.¹⁹⁹

Na následujících stránkách budu sledovat průběh onoho „maratonu“, startujícího v dospívání, vedoucí kolem tanečních sálů, s nutností přeskočit občasně hrboly na cestě, to vše za jásavého podporování obecnstva, složeného především z rodičů, s cílovou páskou před kostelem nebo úřadem.²⁰⁰ Tuto trasu měla středostavovská dívka žijící v 19. století vykonat, aby dostala svému „pravému údělu,“ a po jeho absolvování si pak s konečnou úlevou a radostí mohla setřít krajkovým rukávem pot z čela...

4.1. Možnosti seznámení a výběr partnera

Když se usoudilo, že dozrál vhodný čas k tomu, aby se dívka začala ohlížet po nápadnících, měla dost možností, dát to veřejně najevo. Už předbřeznová doba nabízela k seznámení dostatek příležitostí,²⁰¹ pravý rozmach společenského života ale nastal v druhé polovině století. Zájemci tak mohli roztáhnout své sítě na plesech, maškarních bálech, spolkových besedách, věnečcích, koncertech, promenádách, pro ty méně movité či pro zástupce nižších sociálních vrstev plnily stejnou funkci nedělní taneční zábavy, muziky, poutě či posvícení.²⁰²

Čilý společenský život v jejich domě a stejně tak bohatý kulturní život ve Vídni k tomu poskytoval i řadu příležitostí – nic z toho Zdeňce rodiče neupírali, chození na bály bylo pro Zdeňku dokonce „povinností“, jak připomenula v dopise matce: „*Jelikož co dcera poslancova do bálu musím* [dvakrát podtrhla ZŠ], *tedy mi laskavě pošli do soboty bílé tülové šaty [...]*“²⁰³ Stejně tak jí účast na společenském životě klade na srdce otec: „[...] *co*

¹⁹⁹ ŠKORPIL, Emanuel. *Alois Vojtěch Šembera: přehled života a díla*. Vysoké Mýto, 1946, s. 112.

²⁰⁰ Občanské sňatky bylo možné uzavírat od roku 1868, ačkoliv zdaleka nepřevládaly, LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie (edd.). *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha, 2009, s. 151. ISBN 978-802-4616-834.

²⁰¹ K tomu posloužily např. domácí bály, taneční hodiny nebo plesy, přičemž první český ples se pořádal 5. 3. 1840 v Konvítě, viz: LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 78. ISBN 80-204-0737-5.

²⁰² Tamtéž.

²⁰³ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; dopis z Vídně do Mýta 29. 7. 1862.

*Vídeňanka nemělas by býti nevšimavá salonového života.*²⁰⁴ Na druhou stranu však v době, když byl již nejvhodnější čas k nalezení dobré partie pro život promarněn, nebylo žádoucí, aby se svobodná žena objevovala ve společnosti přespříliš.²⁰⁵

Ples byl krom příležitosti k seznámení také příležitostí k tomu, dát ostatním veřejně najevo, že zmíněný již nadále nebude předmětem namlouvání, protože je již „zamluven.“ Tato praxe byla také předmětem sporu Zdeňky s jejím druhým nápadníkem, který se snažil zažít zvyk relativizovat: *„Pravil, že to směšně vyznamená-li dívka muže na bále před jinými, nebo mladík dívku, kterou miluje, a že žádná dívka nejde na ples kvůli někomu, nýbrž kvůli sobě a bálu. Odporovala jsem – zbytečně.*²⁰⁶

Že pro již zmluvenou dívku bylo navštěvování „svatebního trhu,“ představovaného například jedním z jeho článků – plesem – poněkud neúčelné, svědčí i další spor ohledně tance, zaznamenaný v Zdeňčiných denících. Tentokrát se však jednalo spíše o rozpor vnitřní. Vyvolalo ho dilema, zda jít či nejít na ples v době, kdy byl její nápadník Kubíček na léčebném pobytu v Čechách a nemohl ji tedy doprovodit. Ačkoliv se nejprve zatvrdila na zábavu nejít, skutečnost, že Kubíček v dopise dostatečně neocení její ctnostný úmysl, ji přiměla ke změně plánu: *„Věru nevím, co o něm [Kubíčkově] myslet mám! Jest mu vítaná zpráva, že nikam nepůjdu nebo lhostejno? Rozmyslela jsem se jinače – budu-li zítra zdravá a ušije-li mi krejčí šaty, tedy se na chvíli do besedy podívám, abych si uspořila nemilé poptávky ze všech stran na mně dorážející – jen kadryly[!] budu tančiti, jak jsem též J[aroslavovi] přislíbila – Co tomu asi řekne? Nebude asi myslet o mne, že jsem vrtkavá? Však kdo ví – půjdu-li!“* Zdraví ani krejčí nakonec nezklamali, na ples se Zdeňka dostavila. Důvodem nespokojenosti ale byla společnost, pro Zdeňčin vkus na slovanskou besedu příliš židovská a německá, *„tedy nejlépe jsme učinili, když jsme s[!] chaosu toho zmizely [...] a J[aroslav] tomu bude rád – ten žárlivec!“*²⁰⁷

Okruh „lovišť“ se poněkud rozrostl díky rozšíření sportu mezi širokou veřejnost. Sport, krom utužování těla a ducha, také sblížoval dívčí a chlapecký svět tím, že jim poskytl společný koníček. Přibyla tak nová šance zapříst nadějný rozhovor na bruslích, bicyklu, nebo

²⁰⁴ Tamtéž, dopis z 6. 8. 1862.

²⁰⁵ To ilustruje výňatek z dopisu otce Zdeňky do Vysokého Mýta: *„Dobře činiš, že nechodíš do každé zábavy a do každého plesu, jest potřebí ve všem zachovávatí míry a mezi slušnosti, aby člověk se nestal obyčejným.“* Tamtéž, dopis z 28. 7. 1869.

²⁰⁶ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 9. 12. 1864. Nedlouho nato však musel alespoň částečně uznat opodstatněnost Zdeňčiny odezvy, protože se ho silně dotkla zinscenovaná odvetná akce, reagující na jeho zpochybnění vztahové stránky bálů.²⁰⁶ *„Maminka mu řekla, že jsme měly včera do noci společnost pánů – věřil, ale byl patrně zaražen, když jsem mu řekla, že budoucně všichni páni budou míti u mě stejné právo.“* Tamtéž, zápis z 11. 12. 1864.

²⁰⁷ Tamtéž, zápis z 28. 1. 1862.

na tenise.²⁰⁸ To však byl případ teprve generace, která se na námluvy připravovala až koncem 19. století. Že sport pronikal mezi ženy jenom zvolna, napovídá i zápis ze Zdeňčina deníku, do kterého si v polovině 60. let zapsala: „*Na pevně zmrzlém rybníku se klouzalo množství pánů, žádná však dáma. Za to bylo ale mnoho divaček okolo rybníku.*“²⁰⁹

Přes zdání spontaneity tvořily tyto příležitosti důmyslně promyšlený proces za účelem nalezení vhodného partnera ke sňatku. Tento prvořadý účel prosakoval na povrch tak zjevně, že by se zmíněný prostor pro seznamování dal označit za „svatební trh.“ Vdavekchtivé mladé ženy a ženitby nedočkaví mladí muži se tak učili vybírat na tomto trhu „zboží“, které by jim padlo do oka a do noty v co možná nejvíce ohledech.²¹⁰

Krom zmíněných možností bylo možné využít i služeb profesionálních dohazovaček či příčinlivých členů příbuzenstva.²¹¹ Takto získaná doporučení mohly využít i rodiče, mající dívku na vdávání a obecně veliká role, kterou hráli rodiče během námluv i sňatku, tak mohla přerůst i v roli hlavní, když se postarali o výběr dobré partie sami, bez větších ohledů na mínění své dcery.²¹² Ještě celou první polovinu 19. století nebylo výjimkou, že si mladí manželé důvěrněji pohovořili a blíže se poznali až po uzavření sňatku.²¹³ V druhé polovině století, v hlavním městě rakouské monarchie a ve středostavovském prostředí by však už tento postup vypadal poněkud zkostnatěle, přesto se však v létě 1863 odehrál pokus ze strany otce o dohození jistého pana Adámka. Bylo to v době, kdy bylo jisté, že stav předchozího nápadníka Kubíčka už je velmi vážný a Zdeňce pohasla její donedávna ještě zdánlivě bezbřehá naděje. Navíc je pravděpodobné, že v tu dobu už znala svého nového ctitele – pana Blumeho. Dohazovací aktivita se ovšem nesečkala s úspěchem a zmíněného pána, který se jí očividně nelíbil, jako svého nápadníka zavrhl: „*Mluvila jsem velmi málo, neb jsem se na nově nabytého ženicha nemohla podívatí – nenávistí. [...] já zůstala s A[dámkem] a Vr[atislavem] sama doma. Vr. dotíral, abych své nové album na fotografii A. ukázala, též on žebral a já*

²⁰⁸ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 78. ISBN 80-204-0737-5.

²⁰⁹ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 25. 12. 64.

²¹⁰ ŠIMŮNKOVÁ, Alena. Statut, odpovědnost a láska. Vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti v 19. století. In *Český časopis historický*. Praha, 1997, roč. 95, č. 1. s. 55-109. Zde s. 69.

²¹¹ Že dohazovačky bývaly dobře informované o tom, která dívka je stále svobodná, dokazuje i zápis ze Zdeňčiných deníků: „*Gainfarnská [?] domácí paní stála před námi. Mam[inka] s ní mluvila v pokoji, já zůstala v kuchyni. Chtěla mi namluviti syna kupce Hegra!*“ V tomto případě však nebyla příliš dobře obeznámená s aktuální situací, protože Zdeňce se tou dobou už dvořil nápadník Blume. Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 23. 2. 1865.

²¹² LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie (edd.). *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha, 2009, s. 146. ISBN 978-802-4616-834.

²¹³ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 78. ISBN 80-204-0737-5.

konečně řekla, že jest ‚první bába království českého‘ co do zvědavosti. Titul ten ho mrzel.“²¹⁴
Konfrontace s rodiči kvůli jejich zmařené snaze není v deníku zaznamenána.

Výběr vhodné partie ostatně musel probíhat pečlivě a s rozvahou, a bylo nutno dbát na určité nezbytnosti. Partner, který vzhledem k omezené mobilitě pocházel nejčastěji z blízkosti místa bydliště dotyčné,²¹⁵ neměl být z nižší sociální skupiny než ona.²¹⁶ Důležitým předpokladem pro mnoho rodin nadále zůstávalo, aby mladý pán byl stejného náboženského vyznání jako jeho nastávající.²¹⁷

Před samotným vstupem do manželství bylo žádoucí, aby budoucí novomanžel nabyt už jistého ekonomického zabezpečení, umožňující mu se o svou novou rodinu náležitě postarat.²¹⁸ Zvykem rovněž bývalo uzavírat sňatky v rámci jedné profese.²¹⁹ Co se týče morálních předpokladů, které také nemohly být opomenuty, zaměřovala se pozornost na dobrou pověst a čistý trestní rejstřík obou hlavních aktérů námluv. Zatímco u dívky se předpokládalo zachování počestnosti až do svatebního dne, na muže se kladly požadavky méně přísné, avšak od hýřilů, svůdníků a libertínů se měla každá dívka z dobré rodiny držet dál.²²⁰

Všechna tato pravidla našla své místo i při námluvách Zdeňky. Ačkoliv se pohybovala střídavě mezi Vídní v zimě a Vysokým Mýtem v teplejších měsících, tedy okruh navazování kontaktů byl širší než standardně,²²¹ zdá se, že dala přednost výběru, který jí nabízelo vídeňské prostředí.²²² Jejími partnery byli totiž studenti vídeňské univerzity, kteří se scházeli

²¹⁴ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 1. 8. 1863.

²¹⁵ To platilo zejm. pro první polovinu 19. století, kdy byli nevěsta a ženich s výjimkou zástupců šlechtických vrstev nejčastěji příslušníky jednoho regionu či farnosti, viz: LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 115. ISBN 978-80-7106-988-1.

²¹⁶ Naopak vyšší vrstva byla vítaná, protože žena přebírala mužův sociální status, viz: LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie (edd.). *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha, 2009, s. 146. ISBN 978-802-4616-834.

²¹⁷ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 84. ISBN 80-204-0737-5.

²¹⁸ LENDEROVA, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie (edd.). *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha, 2009, s. 146-7. ISBN 978-802-4616-834.

²¹⁹ Krom profese se často setrvalo také v rámci jedné instituce, protože muž se často oženil za dceru svého kolegy nebo nadřízeného, jako tomu bylo např. u J. E. Purkyněho, mj. hosta zeleného domu, který se oženil s dcerou berlínského profesora K. A. Rudolphiho, viz: LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 82. ISBN 80-204-0737-5.

²²⁰ LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009. s. 115-116. ISBN 978-80-7106-988-1.

²²¹ Část rodiny měla také v Praze (rodina strýce Josefa) a v Brně (prarodiče Ševčíkovi), nicméně Vídeň a Mýto ve frekvenci návštěv jasně vítězí.

²²² Klíčem k tomu je možná stížnost z dopisu otci, z které prosvítají nedobré vztahy s místními: „Jedině to mně těší, že i Ty za tak velké oběti a činy v rodišti Tvém jsi byl pomluven a zneuznán, a proto mně pomluvy tamnější[!] nermoutí. I na jasném slunci by málem měly Mýtští co vytýkají těm, dříve tedy u člověka, který má jiné náhledy než oni a pro něco lepšího, vznešenějšího smysl než pítí a jídlo.“ Archiv Městského muzea Vysoké

okolo profesora Šembery. Stejně náboženské vyznání se pak dá pouze předpokládat, vzhledem ke skutečnosti, že v denících není zaznamenána žádná potyčka ohledně víry a naopak nechybí informace o střetávání se v kostele.²²³ Co se týče majetkových poměrů, jsou v deníku vyjádřeny obavy nad budoucí finanční situací: „*Tat[ínek] se obává, že bude postavení budoucí J[aroslavovo] snad nepříznivé a tat. myslí, abych byla dobře navždy zaopatřena – což by v stavu J. nebylo k [o]čekávání – ale činí peníze pouze člověka šťastným? Jsem pevně přesvědčena[!] o J., že jen tenkrát o mou ruku požádá, až bude v stavu mne slušné zaopatřiti.*“²²⁴ Podobný záznam ohledně Blumeho existuje rovněž, avšak ironické prohlášení na adresu paní Blumové, kdy si do deníku Zdeňka zapsala větu „*Mam[inka] se divila, že jsem si sama platila vůz – inu bohatá musí šetřiti,*“ prozrazuje, že požadavek na slušné rodinné zázemí byl splněn.

Ekonomické zajištění manželem pak žena měla alespoň zčásti kompenzovat svým věnem, které do manželství přinesla. Rozumělo se jí vše, mající nějakou hodnotu, krom financí, movitostí i nemovitostí sem patřila i výbava, zahrnující široké spektrum předmětů, upotřebitelných v domácnosti, od oblečení a prádla, přes peřiny až k nádobí. Dívka nad jeho střádáním, v případě prádla i výrobou, strávila do svatby mnoho hodin.²²⁵ Také v denících Zdeňky je zaznamenáno toto průběžné hromadění si výbavy. Čas od času se objevuje zmínka, že nějaký předmět dostala nebo si koupila „do hospodářství,“²²⁶ mnoho večerů strávila ve společnosti jehly a nitě, ať již za účelem látání, šití klobouků (modiství se jistý čas věnovala s velikým zápletem), nebo v mladých letech při vytváření si dostatečné zásoby osobního prádla.

V záležitosti výběru partnera sehrálo v případě Zdeňky významnou úlohu povolání jejího otce, kolem kterého se soustřeďoval okruh studentů, profesorů i dalších elit národa. Kubíček i Blume byli studenty na vídeňské univerzitě a také Masaryka, který do tohoto výčtu

Mýto, Alois Vojtěch Šembera, kart. č. 11, Korespondence rodinná, Šemberová Zdeňka; dopis z 20. 6. 1864. Přesto tam jezdila i z jiných důvodů, než léčebných, aneb se je vyjádřila o Mýtě, bylo jí místem „*mně dílem velmi milé dílem však i nenáviděné.*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 26. 9. 1862.

²²³ Setkávání se v kostele platí na případ námluv Blumeho. Přesto je však v denících zaznamenána i informace, naznačující možný rozpor: „*Mezi kázáním přišel M. ke mně a ptal se, mohu-li to kázání poslouchati a zmizel!*“ viz: Tamtéž, zápis z 5. 2. 1865. Avšak protože i Zdeňka občas zaznamenává, že kázání vždy nebylo zcela podle jejích představ, pravděpodobně to neznamenalo nic významného.

²²⁴ Tamtéž, zápis z 28. 7. 1861. Podobným duchu i u Blumeho: „*Daly jsme se do řeči a on se ptal mam[inky], proč jsem tak rozmrzelá. Mam. řekla, že se bojím budoucnosti, že nebudu mítí takové živobyčí jako nyní – M. se rozčílil a řekl, abych se jen vdala, že jsem volná – toho jsem se věru nenadála od něho.*“ Tamtéž, zápis z 8. 1. 1867.

²²⁵ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 83. ISBN 80-204-0737-5.

²²⁶ Objevují se předměty jako je koš na květiny, krabice na pálenou kávu, náčiní na kávu, kalamář ozdobený hlavou Schillerovou nebo schránka na sirky.

částečně také patří, poznala Zdeňka jako studenta, docházejícího do zeleného domu za profesorem. Právě skutečnost, že Zdeňčini ctitelé nesli status studenta, v sobě zahrnuje jistý problém. Zdeňka musela nejprve čekat na jejich dostudování a zajištění živobytí, než mohla pomýšlet na další krok v podobě sňatku. Ostatně námluvy, táhnoucí se od jejich počátku až do zdárného zakončení po několik let, nebyly z tohoto důvodu zejména v úřednických rodinách výjimkou.²²⁷

Známost s Blumem a přátelství s Masarykem provázal zároveň problém věkový. Ačkoliv do zeleného domu přicházeli za profesorem Šemberou neustále noví, mladí studenti, věk Zdeňky se během toho nemilosrdně zvyšoval. Potkávala tedy stále nové a nové mladé studenty, ale ona byla čím dál tím starší a vzdálenější jejich představám. Nebyl to však jediný problém, které s sebou tato zdánlivá výhoda neustálého přílivu nových tváří zahrnovala – studentská láska nebyvala synonymem citové stálosti, ač byl třeba student předmětem prvních citových vzplanutí,²²⁸ vážnou partii se stával až po dokončení studií. Vzhledem k Šemberově orientaci bylo pravděpodobně nejvíce návštěvníků zeleného domu budoucích státních zaměstnanců, mezi které se řadili i učitelé – profesory se měli stát oba dva její nápadníci – ti pak museli být smířeni s tím, že se ožení relativně pozdě, až kolem třicátého roku života. Do té doby totiž zpravidla už stihli odbýt studia, období praktikantství i přechodných míst ve vzdělávacím systému a dopracovat se až ke kýženému definitivnímu místu, které jim zaručilo určité postavení a finanční zabezpečení.²²⁹ Pokud nevěstou měla být láska z dob studií, musela zvládnout být nejen oporou u všech školních i životních snoubencových zkoušek, ale složit i zkoušku vlastní trpělivosti.²³⁰

Avšak na kolik si onu délku čekání, která přicházela v závěsu za vybranými partiiemi, vůbec uvědomovala? Jisté je, že na začátcích vztahů nebo v době mládí, byla o něco trpělivější, jak dokládá následující úryvek: „*Domlouvala jsem mu [Kubíčkoví], aby si ještě v čas rozmyslil, nebudu-li pak již trochu více než zapotřebí v letech pokročilá, až on se stane*

²²⁷ LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 116. ISBN 978-80-7106-988-1.

²²⁸ Dlouho rozlišovalo mezi romantickým poblázněním a opravdovým citem. Preskriptivní literatura pro dívky téměř po celé 19. století považovala první případ za něco, co se sice možná hodí na stránky pokleslých románů, ale do reálného vztahu směřujícího k oltáři to nepatří. Spokojenost mělo přinést leda manželství postavené na přátelském vztahu a souhře, tzv. sňatek z rozumu, viz: ŠIMŮNKOVÁ, Alena. Statut, odpovědnost a láska. Vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti v 19. století. In *Český časopis historický*. Praha, 1997, roč. 95, č. 1. s. 55-109. Zde s. 99-100.

²²⁹ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 72-3. ISBN 80-204-0737-5.

²³⁰ Svě o tom věděla svého času i Teréza tehdy ještě Lanhausová, která se svým snoubencem Arne Novákem musela překlenout ono nejisté období, kdy jako středoškolský profesor usiloval o získání definitivy, viz. ŠTĚPÁNOVÁ, Irena. Konvence a láska. Z dopisů Terézy Lanhausové-Novákové. In *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha, 2007, s. 251-257. ISBN 978-80-86197-83-8. Zde s. 256.

*def[initivním] profesorem - on o tom ani slyšeti nechtěl a pravil mi, že se za několik roků přesvětším [!], že to myslel se mnou upřímně - leda by nás osud rozdvojil.*²³¹ Netrpělivost, kterou snad mohla postupem času pociťovat, však vzhledem k vývoji situace vystřídal opodstatněný strach o citelovo zdraví, který od jisté doby v deníku naprosto převládá. Přesto Kubíček sám projevoval zarputilost v předsevzetí dokončit studia a započít rodinný život po boku Zdeňky, ač byl od přílišného spěchu odrazován jednak lékařem, jednak vlastními projevy slabostí v obdobích, kdy o sobě nemoc zrovna dávala vědět více než jindy. Dokladem toho je i znepokojivý obsah Šemberova dopisu zaslaném Zdeňce v době, ve které se měla zvykat na oproštění se od představy Jaroslava jako svého nastávajícího: „*Včera obdržel jsem psaní od p. Kubíčka, v němž mne žádá, abych se přimlouval u p. Bílky a p. Palackého, by mu poskytly peníze na cestu do Vlach za příčinou jeho zdraví. [...] Jest mi ho velice líto, že již hledá útočiště ve Vlaších, kdežto v listu před 3 nedělemi mi daném psal mi, že jest tak zdráv, že si troufá dělati zkoušku filologickou, rigorosum z historie a vzíti na sebe i vychovatelství. Odepišu mu ty dni, že v příčině peněz ničeho činiti nemohu, spolu mu ale podotknu, co mi psal p. Polanský, že zdraví jeho toho požaduje, aby se vzdal všeliké myšlenky na ženění, a aby dbal jedině o sebe, a zprostil se vši péče o jiné.*“²³²

Také ve vztahu s Blumem zpočátku přijímala úlohu, kterou si vybrala, a měla pochopení pro délku námluv. Emocionálně s ním prožívala i závěrečné zkoušky v říjnu 1867. V době příprav na zkoušky projevuje Zdeňka své pochopení a dokonce omlouvá jeho nedocházení do zeleného domu, ačkoliv obvykle by to byla příčina velkému rozladění. Důvodem nepochybně bylo, že ve složení zkoušek viděla i kýžený posun ve vztahu. Přesto zřejmě i tušila, že ona změna může být k horšímu, jak dokládají obavy vyjádřené hned za pocity radosti ze šťastně vykonané zkoušky: „*Vesele odešel M. před 8h. ale velmi umdlen vypadal. Není to malé namáhání – kýž by nepodlehl! – Nemohu ani věřiti, že M. tak šťastně prošel, bojím se toho štěstí.*“²³³ To nejspíše souviselo s jeho bezprostředně na to navazující cestou do Drážďan, kde „*na místě touhy své*“²³⁴ si ke Zdeňčině značně nelibosti pobyl tři měsíce. Avšak s postupem času, během kterého poznávala, že jejího milého více než založení rodiny lákají výlety do dálav, ustupovalo do pozadí i její pochopení a nastupovala nesmiřitelnost, maskující se v raných fázích za podrážděnost: „*Mrzela jsem se trochu na M.,*

²³¹ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 28. 5. 1861.

²³² Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; dopis z 27. 9. 1862.

²³³ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis ze 14. 10. 1867.

²³⁴ Tamtéž, zápis z 3. 11. 1867.

*aniž jsem dobře věděla proč.*²³⁵ Že si však byla vědoma toho, že dvoření probíhá dlouho a ne zrovna vysněným způsobem, dokazuje i její ironický komentář „*námluvy nás baví,*“²³⁶ pronesený v rozpačitém psychickém rozpoložení po tom, co ji Blume několik dní bez řádné omluvy nenavštívil.

Ve vlastenecky smýšlejícím prostředí figuroval ještě jeden důležitý předpoklad, kterým se měl honosit potencionální partner – byl to požadavek na stejnou národní příslušnost manželů.²³⁷ V době, kdy probíhala snaha o jazykovou a národní obrodu, se na sňatky smíšené, v jejichž důsledku došlo k poněmčení, dívalo s nevolí, ačkoliv i takové sňatky se uzavíraly.²³⁸ Mladí lidé byli podporováni vlasteneckou agitací v novinách, písních i básních, aby při výběru partnera dbali na jeho původ a postoj k české národní myšlence, jejíž důležitost bývala stavěna i nad samotnou instituci manželství.²³⁹ Také u Šemberů hrál tento aspekt jistou roli. V případě prvního nápadníka bylo v tomto ohledu vše v pořádku, psal ostatně silně a místy až agresivně vlastenecky zaměřené básně pro Zdeňku, pro Blumeho podobné „*důkazy*“ nemáme. Navenek pravděpodobně zaujímal k snažení českých vlastenců kladný postoj, počítal-li se Šemberou jako s potencionálním tchánem, čas od času si však zřejmě neodpustil jízlivou poznámku: „*M. přišel, málem by jsme se byly[!] velmi rozhořčili pro národnost mou a jeho, posmívání Čechů nemohu slyšeti od nikoho, a proto i od M. né. Nemyslí to zle, ale mně to mrzí, a proto těž, že při tom byla právě mam[inka].*“²⁴⁰ Důležitější, než skutečný český původ, se tedy zdála podpora vlasteneckých snah. Ostatně její otec také pojal za manželku dceru pocházející z německé rodiny, avšak ovládající češtinu slovem i písmem (ačkoliv s velkým počtem hrubek) a oplývající zájmem o český národní život.²⁴¹

²³⁵ Tamtéž, zápis z 3. 9. 1865.

²³⁶ Tamtéž, zápis z 1. 6. 1866.

²³⁷ Při porušení tohoto předpokladu bylo možné odkázat na podobnost s národním mýtem vyprávějícím o tom, jak si český kníže Břetislav přivlastnil německou nevěstu Jitku. Učinit tak mohl krom A. V. Šembery také jeho přítel a vídeňský soused Jan Kollár, který si vzal Friederiku Schmidtovou, viz: MACURA, Vladimír. *Sex a tabu. In Sex a tabu v české kultuře 19. století.* Praha, 1999, s. 7-19. ISBN 80-200-0685-0. Zde s. 15.

²³⁸ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století.* Praha, 1999, s. 85. ISBN 80-204-0737-5.

²³⁹ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století.* Praha, 2008, s. 170. ISBN 978-80-7254-956-6.

²⁴⁰ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 19. 6. 1867.

²⁴¹ ŠKORPIL, Emanuel. *Alois Vojtěch Šembera: přehled života a díla.* Vysoké Mýto, 1946, s. 33.

4.2. Námluvy

Pakliže byl vhodný adept k manželství nalezen, následovaly různě dlouhé námluvy, které měly potvrdit opodstatněnost výběru, případně poskytovaly prostor od vztahu upustit. Trvání námluv bylo individuální, přiklánělo se spíš k tomu, příliš je neprotahovat, dostačující dobou před zásnubami mělo být několik týdnů.²⁴² Ovšem za předpokladu, že zasnoubení nestálo už nic v cestě.

Dívčí deníky představují vhodný pramen k rekonstrukci námluv. S tímto časem se pojila očekávání, naděje, i první problémy – zkrátka události, které v sobě měly předpoklad vybočení z každodennosti, a bylo hodné zaznamenání. Pro ty šťastnější to bylo období, kdy mohly dívky samy alespoň zčásti zakusit to, o čem čítali v románech – milostný cit.²⁴³ Přetrvávající romantismus se projektoval i do milostných vztahů. Slib věrnosti, který byl často součástí námluv, pak v duchu romantismu mohl být okázale vykonán nad hrobem zemřelého rodiče.²⁴⁴ Lásku se smrtí byli vůbec oblíbeným tématem autorů a tento námět mohl být vypůjčen, pakliže vyvstala potřeba vyjádřit hloubku citů.²⁴⁵ Ve vědomě patetickém a proto humorném tónu je motiv použit také v denících Zdeňky, k vyjádření reakce na plánovaný několikaměsíční odjezd Blumeho: „*Přislíbila jsem mu, že za nepřítomnosti jeho budu v šedých šatech a rozčesaných vlasech naříkati na Grabenu.*“²⁴⁶

V čase předcházejícímu vstupu do manželství bylo vhodné uskutečňovat společné aktivity jako procházky, návštěvy koncertů a divadel, případně i podnikání výletů. Byla to doba, kdy spolu byli milenci oficiálně viděni ve společnosti, a tak dávali všem okolo najevo svůj záměr, směřovat vztah k budoucímu spojení. Budoucí nový člen rodiny, jakoby měl být v této funkci otestován, se stal součástí rodinných oslav, přinejmenším jako gratulant, byl zván poobědvat nebo povečeřet, často navštěvoval byt své vyvolené – v rámci počestnosti však nikoli, byla-li doma samotná.

Krom společných kulturních akcí oba Zdeňčini nápadníci často navštěvovali zelený dům, kde se mohli zabavit několika způsoby. Buď se jako součást pozvané společnosti

²⁴² LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 117. ISBN 978-80-7106-988-1.

²⁴³ LENDEROVÁ, Milena. *A ptá se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 169. ISBN 978-80-7254-956-6.

²⁴⁴ MACURA, Vladimír. Sex a tabu. In *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha, 1999, s. 7-19. ISBN 80-200-0685-0. Zde s. 17.

²⁴⁵ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 73. ISBN 80-204-0737-5.

²⁴⁶ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 27. 9. 1865. Graben je část centra Vídně.

účastnili domácích zábav a oslav, nebo si chodili zahrát se Zdeňkou na piano, usednout k partii šachů, společně prohlížet fotografie a dělat jí – a její matce - společnost. Oblíbenou kratochvílí bylo také pozorování dění na ulici vyhlížením z okna. Radost měla Zdeňka, když potkala ctitele náhodně na obchůzce městem a on ji pak mohl doprovodit domů. Doprovázení obecně bylo rozšířené, a tak jí nápadník dělal společnost cestou do divadla či kostela a zpět, nebo jen do města na nákupy. Zdvořilostní návštěvy také probíhaly mezi rodinami obou milenců a nemusel vždy nutně jeden z páru při návštěvě asistovat.²⁴⁷ Nejčastěji se takto navštěvovala zejména ženská část rodiny – matky obou partnerů.²⁴⁸ Účelem, krom společenského významu návštěvy, bylo i prohlédnout si byt, tak zhodnotit majetnost rodiny, potencionální příbuzné také blíže poznat a případně zavčas odhalit možné třecí plochy.

Prostředkem, jakým si vzájemnou náklonnost prokazovali partneři, pak byly drobné pozornosti a dárky. Dívky i chlapci si posílali různé laskominy, ovoce nebo bonbony, pugety květin – někdy v rámci probuzení zvědavosti i anonymně, zejména pak v samých počátcích vztahu,²⁴⁹ nebo jiné předměty, na které je vázaly osobní vzpomínky – ty však nesměly být příliš osobní.²⁵⁰ Dary mohly proudit i ze strany rodičů partnerů – zvláště pak matek.²⁵¹ Často byl projeven zájem nosit při sobě ustříhnuté kadeře druhého, které mohly být vkládány do medailonů na krk nebo do schránek na prstenech, mnohdy i s vyrytým jménem dárce.²⁵² Dary z lásky zahrnul i Jan Ladislav Pešek²⁵³ do své humorné básně Pantoflíček. Autor v ní vysvětluje, proč ze všech možných upomínek dává přednost právě pantofličku před klasičtějšími nositeli vzpomínek: „*Růže svadlá důkaz dává / květ že rychle opadává; / lístek,*

²⁴⁷ Šemberová se Zdeňkou např. navštívila Blumovi, i když mladý Blume nebyl doma, stejně tak paní Blumová s dcerou navštěvovaly Šemberovou, když byla Zdeňka ve Vysokém Mýtě.

²⁴⁸ Občas přišel ale i otec s dcerou, viz: „[...] *hned potom nás překvapil p. Bl[ume] s dcerou svou. Chtěl ihned odejít proto, že paní jeho byla churavá! Svačily jsme společně, podíval se na byt, dal se s maminkou do řeči, pil víno a zůstal u nás až do 7h.*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 6. 1. 1866.

²⁴⁹ Když si to dovolil Blume po pěti letech vztahu v situaci nevyřikávaných sporů, bylo to považováno za krajně nevhodné, za jakýsi krok zpět, viz: „*Dostala jsem bez listku překrásnou kytku z lilií a růží. Rozčí[li]la mně strašně. Tat[ínek] se ptal, od koho, nemohla jsem mu dát odpověď. M[aminka] se optala písemně M., poslal-li mi tu kytku [...] Neočekávala jsem takové chování od M.*“ Tamtéž, zápis z 23. 6. 1868.

²⁵⁰ Proto se ani neslušelo přijímat dary příliš osobní povahy. Mladý muž mohl své budoucí nevěstě darovat knihy, květiny nebo bonbony, ale např. darování oblečení svědčilo o špatném vkusu, viz: ADÁMKOVÁ, Veronika. *Sto let představ o ideální ženě*. Pardubice, 2010, s. 33. Diplomová práce. Univerzita Pardubice.

²⁵¹ „*Mam[inka] darovala M. vonné mýdlo a on si ho schová až k svadbě[!]!*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 1. 3. 1865.

²⁵² „*Dnes jsem konečně dostala zpět můj prsten - v myslivárně [Jaroslavovi] vzatý - na prst jsem mu strčila kroužek emailovaný vprostřed se schránkou na vlasy - přijal ho - nelíbil se mu velmi a vzala jsem ho pod zamínkou od něho zpět, bych naň dala své jméno vrytí[!]!*“ Tamtéž, 3. 7. 1861. I Zdeňka Havlíčková tento si tento zvyk oblíbila, jak svědčí její slova ke K. P. Kheilovi: „*Já nevím, proč všude slyším, že se to nepatří dávat vlasy – ano že to jest hřích. Když to rozvážím, zdá se mi to být naopak poetické.*“ viz: MACURA, Vladimír. *Sex a tabu. In Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha, 1999, s. 7-19. ISBN 80-200-0685-0. Zde s. 15.

²⁵³ Jan Ladislav Pešek, návštěvník zeleného domu, přítel Zdeňky a Františka Jaroslava Kubíčka, psal básně, pracoval jako vychovatel.

jenž se v ruce třese, / povídá že papír všecko snese; / prstenec hebounkých vlásků / roveň síti tenkých ze provázků; / podobizna, jenž se libě směje, / hlásá, tvář že přeuměle kreje, / co se uvnitř mnohdy děje; / kroužek zlatý se srdíčkem / připomíná, na vzdor třpytu / mnohé srdce že jest beze citu: / Já se těším pantoflíčkem!“ Zároveň odmítá, že by díky své volbě mohl být „podpantoflákem“ – nebo alespoň, jak polohlasně dodává, jen v jistých hranicích, které by nepřekračovaly povolenou mez.²⁵⁴

Symbolická hodnota darů se pečlivě posuzovala,²⁵⁵ stejně tak i vřelost jejich přijetí: „*Mam[inka] se mrzela na M. že byl tak chladný když dostal vázané včera.*“²⁵⁶ Ostatně vyjádřit vděčnost za obdarování bylo slušností nejen u „darů z lásky.“ Dbát na jisté společenské konvence bylo vhodné i při loučení se s přítelem, odjíždějícím na vychovatelskou praxi: „*Mam[inka] dala Hamanovi na památku zlaté knoflíčky do košile, tat[ínek] almanach, Dunaj, já hed[vábný] kapesní šátek a Vr[atislav] fotografované kvarteto – děkoval ale ne tak jak jsem očekávala – inu -*“²⁵⁷

Oblíbeným artefaktem bývala vyměněná daguerrotypie, později fotografie nebo jiná podobizna,²⁵⁸ milenci se nechávali fotografovat i společně a postupně si mohli ze svých fotografií poskládat album. Ne vždy se však fotografovaný své polovičce zavděčil: „*J[aroslav] nepřišel proto včera, že byl u fotografa. Podobizna na skle se mi nelíbí. Hledí divoce.*“ Výměna fotografií však byla projevem přízně i mezi přáteli nebo spřízněnými rodinami,²⁵⁹ obdarování druhého svým obrázkem se snad i díky masovému rozšíření této novinky běžně využívalo. Důležité bylo, aby na ní model vypadal k světu, na čemž měla svůj podíl jak osoba před objektivem, tak osoba za ním, proto se umění fotografovat i posuzovalo: „*[...] v Praze umějí líp fotografovati – p. Riegrová je líp vypočtena, než maminka ve Vídni [...] hleďte, aby vás fotografoval v dobrém postavení a Vratislav nebyl skřivený[!], ale jako svíce.*“²⁶⁰ Přesto se však obdarování fotografií nestalo triviální záležitostí a vlastnit podobiznu

²⁵⁴ „*Proč bych medle hezké od panenky / nedal sobě trochu poroučeti? / Proč pak bych té krásné pleti / vždy chtěl býti neústupným, / a ji rmoutil vzdorem zpupným?*“ viz: Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; složka Ctitelé Lipovec, Pešek apod.

²⁵⁵ MACURA, Vladimír. Sex a tabu. In *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha, 1999, s. 7-19. ISBN 80-200-0685-0. Zde s. 15.

²⁵⁶ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 18. 8. 1965.

²⁵⁷ Tamtéž, zápis z 20. 4. 1862.

²⁵⁸ MACURA, Vladimír. Sex a tabu. In *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha, 1999, s. 7-19. ISBN 80-200-0685-0. Zde s. 15.

²⁵⁹ Blume například donesl podobizny své rodiny, které vyměnil se A. V. Šemberou za jeho, opatřené autogramem, viz: Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 25. 9. 1865.

²⁶⁰ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; dopis z 27. 1. 186. Nedbalý postoj byl zřejmě Vratislavovou specialitou, jak naznačuje Zdeňka na adresu svého bratra v denících: „*Kdyby jen tak zlomeně nestál, neb jinak jest velmi dobře vyveden.*“ Archiv

druhého znamenalo vyjádření náklonnosti k dané osobě – i proto Zdeňku rozčilil záměr nepřilíš oblíbeného hosta jejich domu, který býval vždy terčem posměchu a vtipů: „[...] *ještě než odejde, snad nám dokonce [Tkáč] přinese svou fotografii – nevím věru, nemám li mu říci, že ji nemohu přijmouti, neslýchaná to drzost tak se vtírati.*“²⁶¹

V čase námluv bylo důležité udržet partnerův zájem, dívky si proto dávaly záležet na svém vzhledu. Dle preskriptivní dívčí literatury měla být jejich vizáž sice upravená, nicméně cudná, aby neposkytovala prostor pro případné rozkošnické fantazie. Výstřihy a šperky byly označeny jako nežádoucí, stejně tak bylo na škodu i příliš luxusu – mohl vypěstovat marnivost a potlačit kýženou dívčí stydlivost. V ideálním případě měl místo klenotů zdobit dívku čistý šat a místo líčidel ruměnce ve tvářích od neustálého shonu.²⁶² Občas bylo však těžké odolat svodům v podobě nových moderních šatů, které ležely ladem v truhle, když je přitom mohl obdivovat nápadník a s nimi i tu, která je oblékla. Zdeňka jistě nebyla jediná, které této příležitosti využívala. V jejich denících se objevuje mnoho zmínek o tom, že si oblékla nějaký kus oblečení jenom proto, aby na svého ctitele zapůsobila. Pokud její plán nevyšel, dokázala se rozmrzet nad nápadníkem: „*Marně jsem čekala na J[aroslava] [...] Byl by mne viděl v novém obleku, jistě by se mu byl líbil zuávský můj kabátek! Jeho škoda!*“²⁶³ Krom oblečení také sleduje, kterou úpravou vlasů by se milému nejvíce zavděčila: „*Dnešní nová frisura má, řecký uzel se mu líbila – lépe však kadeře.*“²⁶⁴ Líčidla pravděpodobně nepoužívala, alespoň ne v mladém věku, jak vyplývá z jejího pohoršení, které v ní vzbudily v polovině 70. let nalíčené dívky: „*Stavila jsem se z donucení u Ell[nerových], šly se mnou až na Freyung – krásky se líčejí, to jsem dnes viděla – bledost tváří zmizela – tak mladé dívky!*“²⁶⁵

Se zaujetím, ačkoliv tentokrát o trochu menším, byl posuzován i vzhled druhého v páru – zájem se obracel zejména k ošacení včetně pokrývek hlavy: „*V parku nás očekával M. s ošklivou červenou čepicí – mrzelo mně[!] to.*“²⁶⁶ Přes veškerou nemalou snahu, peníze a čas, vynakládané na sebezprezentaci, v jejímž rámci byl posuzován dojem vlastní i cizí, bylo pro zamilovanou dívku prvořadné mínění jejího nápadníka: „*P[eškovi], který nás večer*

Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis 22. 5. 1862.

²⁶¹ Tamtéž, zápis z 10. 6. 1862.

²⁶² LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel (edd.). *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha, 2006, s. 253. ISBN 8071856479.

²⁶³ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis ze 5. 7. 1861.

²⁶⁴ Tamtéž, zápis z 27. 8. 1865.

²⁶⁵ Tamtéž, zápis z 8. 11. 1876.

²⁶⁶ Tamtéž, zápis z 24. 6. 1865.

navštívil, se [klobouček] velmi líbí – mně to však lhostejno, neslyšela jsem rozsudek J[aroslava].²⁶⁷

Nad tím, že se chtěla líbit, se pravděpodobně nikdo nepozastavoval – ostatně mít vkus a jít s dobou bylo ve středostavovském prostředí nejen Vídně společenskou nezbytností – to si uvědomovaly nejen ženy. Ostatně jistá reprezentativnost byla jedním z předpokladů, která měla středostavovská žena splňovat. Kompromis, kde je hranice mezi tímto předpokladem a požadavkem na dívčí skromnost, si pak každá stanovila podle svého uvážení. Téma přiměřenosti v ošacení nebyvalo u Šemberů nikdy pramenem sporů – výjimkou potvrzující pravidlo je však výtka, zaznamenaná Zdeňkou v deníku: „*Koupala jsem se a pak jsem měla obléci světlomodrou sukni – že jsem to neučinila a nevzala též spodní živůtek pod košilku, vyvadila se se mnou mam[inka] hrozně a pravila, že to jistě tak chce mít M. Ubohý M! neví o ničem.*“²⁶⁸ O tom, že mohlo jít o pokárání ospravedlněné, napovídá i zmínka následující: „*Přestrojila jsme se do vystřihnutého živůtku modrých hedvábných šatů abych poškádlila notně M.*“²⁶⁹ Ačkoliv se Zdeňka nepovažovala za necudnou osobu, byla si vědoma, a s ní i jiné dívky, jakou moc mají „v rukách,“ a že ji mohou využít ve svůj prospěch – ovšem v rámci nevinného popichování.

Občas ke společenskému faux pas mohly „dopomoci“ také okolnosti. Dle výchovné dívčí literatury neměla být dívka v nedbalkách nikým spatřena – matkou, služkami ani přítelkyněmi – pakliže to nebylo nevyhnutelné při převlékání.²⁷⁰ Skutečnost ovšem takových „nevyhnutelných situací“ připravila více, než by mravokárci viděli rádi.²⁷¹ Zdeňka tak vlivem nevhodného načasování návštěv byla viděna v negližé oběma svými ctiteli. Zatímco u prvního situace ještě vyvolala pocity, které spatřovala nutnost deníku svěřit: „*Mrzelo mne, že jsem byla zastížena v negližé. Šelma, snad mi to učinil naschvál,*“²⁷² v druhém případě se už omezila na prosté konstatování, že se tak stalo. Druhý případ byl však peprnější tím, že matka se služkou v tu dobu byly mimo dům, otec pravděpodobně v úradě. Pokud tedy takové situace nastaly, odehrály se nedopatřením a vždy byly nepříjemné – minimálně pro jednu stranu. Udály se však i případy, ve kterých lze záměr spatřit – příkladem může být i zkušenost

²⁶⁷ Tamtéž, zápis z 30. 4. 1862.

²⁶⁸ Tamtéž, zápis z 24. 4. 1865.

²⁶⁹ Tamtéž, zápis z 12. 12. 1866.

²⁷⁰ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel (edd.). *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha, 2006, s. 254. ISBN 8071856479.

²⁷¹ Ve spodniče byla nedopatřením zastížena i Františka Šemberová p. Kürzem, viz: Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 27. 2. 1867.

²⁷² Tamtéž, zápis z 23. 5. 1861.

Bedřicha Frída z návštěvy u Sofie Podlipské, kde se pohoršen pozastavoval nad tím, že dospívající dcera Ludmila žádné zábrany ohledně ukazování se v nedbalkách nepociťovala.²⁷³

Oproti tomu požadavek štíhlosti, který s sebou neslo dědictví osvícenství v podobě zdravého silného těla i stoupající obliba sportu mezi širokou veřejností, není ještě ve Zdeňčiných denících akcentován. Dokladem toho, že patří mezi záležitosti novodobější, poskytuje pouze Šemberův dopis dceři Zdeňce do Mýta, v kterém zaznívá požadavek opačný.²⁷⁴

Neodmyslitelnou součástí dvoření byla také milostná psaníčka. Na jednu stranu zde byly nabourávány bariéry, protože papír snesl i některé formy důvěrnosti, například v oslovení, na druhou stranu se jejich psaní vázalo pravidly jinými – těmi, popsány v oblíbených příručkách o vedení milostné korespondence. Knížečky „Tajemník lásky“ či „Dvorný společník“ poučily čtenáře o praktických dovednostech, jako byly způsoby psaní milostných dopisů, šifrovací možnosti formou květomluvy nebo tajných symbolů, nebo získání sympatií vytoužené osoby. Tak byla propracována celá síť rituálů, která zčásti nahrazovala tabuizovanou sexualitu.²⁷⁵

Korespondence Zdeňky se nezachovala. Pokud je správná domněnka, že ji po vzoru svého bratra zničila, mohlo jít krom zabránění možnosti, aby se intimní písemnosti dostaly do nepovolaných rukou, i o symbolický akt rozvázání svazku. V běžné praxi se vystačilo pouze s výměnou dopisů,²⁷⁶ ale jejich další osud mohl být už různý. Pokud však rozchod probíhal za zvláštních okolností, mohla jedna strana odmítnout vrátit dopisy odesílateli. K tomu se uchýlil i Kubiček, patrně dotčen tím, že Zdeňka odmítla čekat dál na jeho uzdravení, které se zdálo nereálné, a ještě za jeho života započala nový vztah.²⁷⁷ Krom milostných psaníček byly ale předmětem navrácení i další upomínky, odkazující na bývalého partnera – mohly to být fotografie i osobní dary.²⁷⁸

²⁷³ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel (edd.). *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha, 2006. ISBN 8071856479. s. 254.

²⁷⁴ „Tonka vzkazuje Tantulimu [oslovení Zdeňky, pozn. V. T.], aby nesnášel hladu, aby byla ruka okolo lokte brzo jako váleček. Snad jste nezapomněli měřiti.“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; dopis z 16. 7. 1874.

²⁷⁵ MACURA, Vladimír. Sex a tabu. In *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha, 1999, s. 7-19. ISBN 80-200-0685-0. Zde s. 15.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 14.

²⁷⁷ „Přišel L., po něm Haman. Zdělit[!] nám, že J[aroslav] listy nevrátí, leč po smrti.“ Viz: Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis ze 4. 12. 1864. Po dvou a půl měsíci byl už Kubiček po smrti a k navrácení korespondence Peškem, Kubičkovým přítelem, došlo: „[...] rozpečetila [jsem] balíček. Všechno v nejpěknějším pořádku, ani listek nechýbí, ale P[ešek] mohl všechno přečísti – učinil to bezpochyby! – Ubohý Kub! Škoda ho!“ Viz: Tamtéž, zápis ze 14. 3. 1865.

²⁷⁸ K odeslání balíčku Blumemu, který toto vše obsahoval, byla nucena se Zdeňka uchýlit 1. 8. 1866.

Mezi milenci bylo zvykem připomínat si význačná výročí spojená s jejich vztahem – ať to bylo výročí seznámení, prvního vyznání nebo přijatého daru. Utvářeli si tak historii svého svazku, kterou se snažili psát dál.²⁷⁹ Památnými událostmi, které si zasloužily své místo v deníku, se také stávalo vše jedinečné tím, že se událo poprvé – Zdeňka tak zvěčnila, kdy s Blumem poprvé tančila veřejně, kdy poprvé pil z její sklenice, kdy mu Zdeňka poprvé ukázala svou knihovničku, nebo také to, že „*spal u Vr[atislava] pod mou pokrývkou poprvé!*“²⁸⁰

Po námluvách měly v ideálním případě přijít na řadu zásnuby²⁸¹ – vážně míněný ústně pronesený slib posvětit svazek svatbou. Součástí bývala oficiální večeře, na kterou byl nápadník pozván do domu svého budoucího tchána a tchýně, dále předání květin a případně i prstenu budoucí nevěstě. Mělo jít také o první příležitost, kdy se snoubenci směli políbit. Jako oficiální pár pak spolu vystupovali na veřejnosti, někdy býval jejich úmysl spojit životy zveřejněn i v tisku. Doba trvání zásnub byla různá, nejčastěji se vše potřebné, jako dohodnutí data svatby a výše věna, stihlo projednat ve lhůtě od tří neděl do půl roku.²⁸²

V praxi zasnoubení však neprobíhalo vždy podle obvyklého scénáře. V denících Zdeňky není konání zásnub zaznamenáno, co tam ovšem přítomno je, je nekonání zásnub, respektive nespokojenost vyjádřená nad neschopností ctitele provést vážnější krok ke sňatku - to se vleče jako leitmotiv po celou délku trvání vztahu Zdeňky s Blumem a stalo se zdrojem mnoha svárů. Blume pravděpodobně nespatořoval potřebu svazovat slib s podobnými formalitami, kdežto Šemberovi tyto formality očekávali, jak odráží následující úryvek z deníku: „*Mam[inka] mi řekla, že přislíbila bar[onu] Streitovi, že pošle lístek můj, až budu zaslíbena a M. řekl: „Jest již zaslíbena.“*“²⁸³ Ačkoliv oficiální zásnuby neproběhly, nepřekáželo to páru chovat se na veřejnosti i v soukromí jako snoubenci. Z Blumeho pohledu byl teoreticky splněn i požadavek na dohodnutí data svatby, ač dost svérázně, protože jak Zdeňka poznamenává v deníku, „*M. řekl, že za tři léta v máji se ožení!! i cestu po svatbě nám*

²⁷⁹ MACURA, Vladimír. Sex a tabu. In *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha, 1999, s. 7-19. ISBN 80-200-0685-0. Zde s. 15-6.

²⁸⁰ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 31. 8. 1865.

²⁸¹ Počítal s nimi Občanský zákoník z r. 1811, ale závazné byly pouze v období platnosti konkordátu v letech 1855-1870. Přesto je šlechtická, měšťanská a zčásti i venkovská společnost 19. i 20. století měla v oblibě, viz: LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 117. ISBN 978-80-7106-988-1.

²⁸² Tamtéž.

²⁸³ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 15. 1. 1865.

udal!“²⁸⁴ Množství vykřičníků dokazuje, že tento akt Zdeňka od Blumeho pokládala za nevidaný záblesk rozhodnosti, v který už ani nedoufala, projevený po pěti letech vztahu.

Ještě v první polovině 19. století převládalo v záležitosti žádání nápadníkem o ruku pořadí rodiče – nevěsta.²⁸⁵ Postupem času se toto pořadí prohodilo a muž se tak se svým úmyslem nejprve svěřil své dívce: „V ½ 7h. konečně přišel L. a žádal mně kleče přede mnou, abych od něho přijala ‚symbol lásky‘! Než jsem se zpatovala[!], skvěl se na ukazováčku levé ruky mé skvostný kroužek! Divné city se mně zmocnily v tom okamžení. Za málo okamžení nato odešel tajně L., spokojen, že mi učinil radost [...] Večer mi uběhl rychle v příjemných myšlenkách.“ K obdarování však došlo v předvečer Štědrého dne, a ačkoliv nepostrádalo jistou teatrálnost, nebylo jeho součástí vyslovení úmyslu vstupu do manželství a neobsahovalo ani příslib učinit tak před rodiči. Zůstává proto otázkou, zda se pro jednoho z nich nejednalo pouze o vánoční dar bez většího významu.

Praxe pravděpodobně nebyla prosta případů, kdy se oficiální zasnuby jednoduše přeskočily, a vše bylo projednáno během námluv. Nasvědčuje tomu také deníkový zápis, týkající se svatby Zdeňčiny přítelkyně: „Aurelie mně psala, že zítra v 7h. ráno se zasnoubí s p. Menzlem – nemohla k nám dojíti – měla prý tuze na pilno. Neprodleně jsem ji poslala lístky – více nezasluhuje.“²⁸⁶ Následující den už se slavila svatba: „Viděla přijeti svatbu Aurelie, byla pěkně ustrojena – ženich se však nelíbil – má prý něco potměšilého v tváři – uvidíme, co z toho pojde.“²⁸⁷

Ze zasnoubení vyplývaly i určité závazky snoubenců, hlavně kvůli započatým svatební přípravám, proto za jejich zrušení mohla být druhou stranou požadována náhrada. I z toho důvodu nebyla po vykonaných zasnubách na místě lehkovážná slova, třeba jako ta, pronesená Blumem v afektu během hádky, přestože se za ně posléze omluvil: „Daly[!] jsme se do řeči a on se ptal mam[inky], proč jsem tak rozmrzelá. Mam. řekla, že se bojím budoucnosti, že nebudu míti takové živobyti jako nyní – M. se rozčlilil a řekl, abych se jen vdala, že jsem volná – toho jsem se věru nenadála od něho.“²⁸⁸

Největší podobnost nejen se zasnubami, ale dokonce se svatbou, v sobě nesl zvláštní rituál, který proběhl v době, kdy Kubíček setrval na léčení a od jeho posledního osobního kontaktu se Zdeňkou uplynul jeden rok. Zdeňka za přísného utajení, kdy o věci věděla pouze

²⁸⁴ Tamtéž, zápis z 25. 6. 1867.

²⁸⁵ LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 116. ISBN 978-80-7106-988-1.

²⁸⁶ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 30. 6. 1865.

²⁸⁷ Tamtéž, zápis z 1. 7. 1865. To je ostatně patrné i při oslavách výročí svatby rodičů – Zdeňka se o něm zmiňuje jako o výročí zasnoubení, ačkoliv se ten den brali.

²⁸⁸ Tamtéž, zápis z 8. 1. 1867.

matka a Kubiček, vykonala jakousi symbolickou nápodobu obřadu v kostele, přičemž nechyběla ani provedená výměna prstenů na dálku s vyrytými jmény a slib:²⁸⁹ „*Před oltářem panny nejsvětější jsem v 7h. sobě ve jménu páně významný prsten dala na prst! Posilněna k novému boji jsem se navrátila domů.*“²⁹⁰ Zda šlo o napodobeninu svatby, kterou oba plánovali, než Kubiček onemocněl, nebo o symbolické zakončení celého svazku způsobem, který jim byl odepřena, není jasné. Nicméně dva měsíce od tohoto dojemného činu došlo ze strany Zdeňky k „*vyrovnání se*“ a konečnému rozchodu.²⁹¹ Ostatně podobné „hry na svatbu,“ ačkoliv propracované do mnohem menších detailů, byly oblíbenou kratochvílí při společných zábavách s přáteli.

Momentální ctitel byl zároveň vhodným objektem, kterému se mohla Zdeňka svěřit se svými trápeními, případně si postěžovat na nějakou nespravedlnost, které se jí dle vlastního mínění v rodině hojně dostávalo, přičemž za hlavního původce křivd považovala svého bratra: „*Vr[atislav] [mě] včera večer před Pešičkem snižoval a já musím to všechno snášeti, nemohu si nikomu postesknouti, neb J[aroslavovi] nesmím takové věci psáti, ach, ten by se tuze rmoutil – jest to hrozné, nemíti nikoho, komu by všechno svěřiti mohl!*“²⁹² Ovšem ne vždy její stížnosti padly na úrodnou půdu, připravenou k utěšování: „*Večer jsem žalovala M., že si Vr[atislav] včera i dnes ulehl ráno do mé postele, v které kromě mně[!] ještě nikdo nebyl ležel. Vysmál se dětinství mému a hájil Vr. Věří Vr. více než mně, sice by tak nemluvil.*“²⁹³ Nápadník tak plnil funkci dobrého přítele a důvěrníka. S tím souvisí i fakt, že Zdeňce velmi záleželo na vzájemné shodě v názorech, která pro ni v partnerství byla důležitým předpokladem, a pakliže se názory potencionálního partnera zásadně lišily od jejích postojů, nebyla ochotna se jim zcela podříditi. Záležitost výběru partnera tak navýšila o tento významný prvek. Přesto však byla ochotna změnit některé své povahové rysy, jen aby svého vyvoleného učinila spokojeným: „*[...] chybu nemluvíti k němu [podtrhla Z. Š.], když proti němu něco mám - musím [si] odvyknouti - abych se stala jeho skutečným ideálem [podtrhla Z. Š.] - Zlý ten návyk prý jest příčinnou, že jiné dobré vlastnosti se nemohou vyvinouti u mne atd. Uznávám to všechno a slíbila jsem mu i sobě, že se přičiním tu vadu pomalu odložit, a že se mi více nevrátí, ale když bych předsevzetí také šťastně provedla!*“²⁹⁴

²⁸⁹ Není zcela jasné, zda šlo o slib či něco jiného, nicméně v balíčku, který přišel od Kubička, byla krom prstenu také navštívěnka a na ní „4 slova významná!“ Tamtéž, zápis z 31. 10. 1862.

²⁹⁰ Tamtéž, zápis z 2. 11. 1862.

²⁹¹ Určitou roli v tom zřejmě sehrálo i písemně vyjádřené Kubičkově rozhodnutí „*rezignovati a vše času ponechati.*“ Tamtéž, zápis 8. 11. 1862.

²⁹² Tamtéž, zápis z 22. 1. 1862.

²⁹³ Tamtéž, zápis ze 7. 3. 1865.

²⁹⁴ Tamtéž, zápis z 29. 7. 1861.

Ani v jednom případě Zdeňčiného vztahu se nejednalo o typické námluvy. V prvním případě bylo důvodem propuknutí tuberkulózy, v druhém, ačkoliv již probíhal standardněji, kombinací několika faktorů nedovedení procesu námluv do kýženého zakončení. V době své první lásky si Zdeňka do deníku zapsala: „*Pod žádnou výminkou se přinutiti nedám, abych se stala chotí jiného [...]*“²⁹⁵ Nakonec opravdu činy dostály slovům, ačkoliv dost cynickým zásahem hry osudu, a Zdeňka se nikdy neprovdala. Ovšem podobné romantické výkřiky se objevují pouze u vztahu prvního, toho, který nebyl ještě poznamenán syrovou realitou náhlé ztráty a zklamání.

4. 3. Milostná poezie

Milostná korespondence se ve Zdeňčině pozůstalosti sice nezachovala, neplatí to však o jiných dokladech ctitelovy přízně - milostných básních. Skutečnost, že Zdeňčiným nápadníkem byl mladý rozvíjející se poeta, posloužila k tomu, že své city nechal promlouvat skrze své básnické počiny. Na odív dávané vlastenečství se mnohdy promítalo i do Kubíčkových milostných básní psaných Zdeňce. V nich, v souvislosti s dobovým územ, představuje vlastenečství vrcholnou morální hodnotu. Patrně to byl dozvuk doby předbřežnové, která se obzvláště vyznačovala propojením milostných citů s vlasteneckými klišé a vlasti se vyznávala láska podobně jako ženě. Důvodem bylo nadchnout pro národní program krásou českého jazyka i české ženy a dívky, za tím účelem jim – „*Slovankám*“ - bývaly věnovány celé básnické sbírky.²⁹⁶ Také Kubíček dokázal z básně, která vznikla z popudu letní procházky, stvořit údernou vlasteneckou proklamaci: „*[...] avšak prosta každé pýchy v skromné nevinnosti, / dívčínám jest Zdeňka slávkým vzorem každé ctnosti. / Pro vlast' národ srdce Její čistým ohněm plane, / kdo ji pozná, ten se věrným Vlasti synem stane. / Protož honosit' se musíš rajská moje Hano,*²⁹⁷ */ v šťastné že ti bylo době ono štěstí přáno. / Aby hvězda z tebe vzešla čarovábně jasná, / chloubá moje, chloubá tvoje: Naše Zdeňka krásná.*“²⁹⁸ V básni psané tentokrát ke Zdeňčiným narozeninám, je milostný cit spolu s vlastenečstvím namíchán v podobném poměru, doplněný navíc razantním apelem v závěru:

²⁹⁵ Tamtéž, zápis z 3. 6. 1861.

²⁹⁶ LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009. s. 111-112. ISBN 978-80-7106-988-1.

²⁹⁷ Zde tím myšlena Haná, kraj na Moravě.

²⁹⁸ Báseň „Upomínka na 14. července“, nedatováno, pravděpodobně rok 1860 nebo 1861, viz: Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; složka Z. Šemberová korespondence osobní, podsložka Jaroslav Lipovec.

„Nuže Zdenku za vzor mějte / dcery Slávy máti! Národu se v oběť dejte, / pak se opět vrátí doba míru, blaha / až potřebe vraha!“²⁹⁹ Tyto básně se nezdají být příliš intimního charakteru, přestože jsou věnovány Zdeňce – drží se totiž předepsaného schématu i použitých výrazů, které bývaly pro epigonské básně příznačné.

V pozůstalosti jsou však k nalezení i intimnější verše věnované Zdeňce, pojednávající o oboustranné lásce, tentokrát bez vlasteneckých konotací. V jedné takové dospívající muž – básník, prvně zakusí milostný cit, který je zde prezentován jako vrchol božského záměru: „Korunu chce Bůh dáti svému dílu, / ne rukou, kterou vodi svoje světy, / ni slovem, kterým v život volá květy / v ozdobu země každým rokem – promluvil k němu děvčím okem.“ Obdivuje se kráse vytoužené dívky a ta jeho lásku opětuje. Báseň končí vyznáním: „Slovíčko vážne na jich rtou: „Miluji tě“ a „Budiz mou!“³⁰⁰ Milostná korespondence, uchovaná v pozůstalosti Zdeňky Šemberové má pak ještě jednoho autora – byl jím Jan L. Pešek, nešťastně zamilovaný Zdeňky, jejich poměr byl ostatně náplní podkapitoly o nešťastných láskách.

Láska se stala vděčným tématem k veršování nejen pro samotné milence, ale bývala inspirací i pro ty, kteří byli jejímu rozpuku svědky – a když byl oním svědkem mladší škodolibý bratr, není divu, že tato inspirace dávala vzniknout básním nevážného až parodického tónu. Báseň od Vratislava, kterou sám uvozuje jako „kus romanticko velšmercovské epiky, jenž obsahuje věrný události popis, sběhlé[!] dne 3. a 4. června 1861“ a adresuje „hlavnímu reku mých veršů Jaroslavovi Lipovci [podtrhl V. K. Š.],“ je ze začátku nejprve vtipnou parodií na temná přemítání romantických rozervanců. Autor sedí v kavárně zadumán nad tím, jak „pádí svět do hrobu svého / v propast smrti již se řítí / kde slunce ani plyn nesvítí.“ Poté, v reakci na blíže nespecifikovaný článek v časopisu Poutník,³⁰¹ kterým byla nejspíš některá Kubíčková milostná báseň, píše: „Já našel o čem Jaroslav / by řek' že ani pět mých hlav / to nenajde co v Poutníku / jsem našel přec v okamžiku / a psáno tu, že x x x / již dostal tisíc hubiček / neb láskou chudák celý mřel. / Té belly popis přidán jest / a při tom

²⁹⁹ Součástí básně jsou už i důvěrnější verše, stále však s velkým důrazem na vlastenectví: „Jak se mezi květinami královnou zve růže, / tak se mezi Slovankami Zdenka zvatí může. / Spanilostí zastihuje všechny družky svoje, / lásku k vlasti obdivuje, víc však duše moje! / V srdci Ona národ chová, hrdá jsouc naň všude, / doba jemu počne nová až tak každá bude! / [...] Pohlédnuli v oko její Ach v ten blankyt krásný! / Nadra má se rozechvějí jak by anjel spásný / milostně se ku mne blížil / Zvat mne do svých hájů kde by svět netížil.“ Tamtéž.

³⁰⁰ Této básni chybí podpis, ale předpokládám, že vzhledem k jejímu obsahu byl autorem Jaroslav Kubíček, viz: Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 1, Ctitelé, přátelé, básně; složka Ctitelé Lipovec, Pešek apod.

³⁰¹ „Poutník od Otavy“ s podtitulem časopis pro lid městský i venkovský byl založen píseckým učitelem V. V. Janotou a tiskařem V. Vetterlem v roce 1858. Pod stejným názvem vycházel pouze do roku 1862, následující rok byl přejmenován na „Otavan“ a vycházel ještě tři roky. V časopise našly své místo básně, povídky i národopisné články, zejména o píseckém kraji, viz: ZEMANOVA, Blanka. 230 let píseckého gymnázia. *Písecko* [online]. 26. 1. 2009 [cit. 2013-05-20]. Dostupné z: <http://www.icpisek.cz/docs/cz/gymnazium230let.xml>

mnohá jiná zvěst / o lásce jich a cukrování / jež provází vše milování. / Já vyhrál! tajnost již je ven! / a když byl trůnk můj zaplacen / hnal jsem se z Baura domů zpět / a napsal verše tyto hned.“ Komediálnost básně umocňuje fakt, že přímá jména jsou sice zamlčena, ale slova, která se s nimi rýmují, je naprosto jasně usvědčují – tak je tomu i v epilogu, který báseň uzavírá: „*Já to píši pro zasmání / pro zábavu psal Villáni*³⁰²*/ pouze ze své fantazie! / Jaroslav však jeho žije / jako žije také ... / Jaroslavova milenka. / Kazimír zná dobře / osoby ty obě / a on vřele přeje sobě / aby z nich se párek stal. / Žehná jim a prosí boha / aby jim na léta mnohá / pokoj, mír* [podtrhl V. K. Š.] *a štěstí dal / aby měli oni v žiti*“³⁰³ dál už je text začerněn, cenzuru si pravděpodobně vzala na starost Zdeňka, jsouc toho názoru, že její bratr už příliš překročil mez, ohraničující vhodnou gratulací od té nevhodné. Báseň rovněž odhaluje, jak dlouho své zalíbení milenci tajili před svým nejbližším okolím – téměř celý rok, protože se zachovalo Kubíčkovy vyznání datované polovinou července roku 1860. Přesto Vratislavova jiná báseň naznačuje, že tak důslední v zachovávání svého „tajemství“ nebyli. V ní totiž předpovídá průběh slovanského únorového plesu roku 1861, i s vtipným popisem Kubíčkovy netrpělivého očekávání momentu příchodu Zdeňky - „*jeho perly*.“³⁰⁴

Kromě básní, patřící do milostné poezie jsou v pozůstalosti Zdeňky Šemberové uchovány i divadelní frašky,³⁰⁵ nebo básně k jmeninám a narozeninám. Jejich autory jsou pak básníci členové skupinky přátel, kteří se scházeli okolo mladých sourozenců Šemberových zejména na přelomu 50. a 60. let a v jejich první polovině. Tento okruh – nebo také „řád Zlaté hvězdy,“ jak si nechávali říkat - se vyznačoval silným vlasteneckým cítěním a ten se promítá i do jejich blahopřejných básní. Skládání veršů ostatně tvořilo součást jejich společných zábav a bývalo také vhodnou pozorností k obdarování některého z přátel.

To navazovalo na tradici blahopřejného veršování, která se zrodila v *biedermeieru* a získala si velké popularity. Během svého rozkvětu, v době předbřeznové, vycházela tato tradice z úcty k rodinnému životu, z náklonnosti k přátelům, z dobové obliby rodinných výročí a z proklamace vlastenectví formou českých básní, přednášených právě při těchto oslavách. Až v průběhu dalších desetiletí postupně veršovaná blahopřání degradovala na

³⁰² Karel Drahotín Villani, politik a vlastenecký básník, sbírku básní „Lásky bol“ věnoval „všem Slovankám,“ viz: ENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009. s. 111-112. ISBN 978-80-7106-988-1.

³⁰³ Báseň „Něco ze života pro život“, viz: Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 1, Ctitelé, přátelé, básně; složka Ctitelé Lipovec, Pešek apod.

³⁰⁴ Báseň nazvaná „Dne 10. února 1861, čili veršované vypravování historické, které se toho dne přihodí“, viz: Tamtéž.

³⁰⁵ Jedná se o divadelní hru „Splašená nevěsta“ od mladého Vratislava K. Šembery z roku 1858, fraška „Pravda a lež“ od Jaroslava Kubíčka a hra „Dramaturg v pastí“ neznámo od koho, viz: Tamtéž.

pouhé průpovídky při předávání daru a stala se spíše očekávanou formalitou bez větších ambic na jejich umělecký přínos.³⁰⁶

To však zatím neplatilo pro básně, skládané k příležitosti různých rodinných oslav u Šemberů – jejich autoři byli velkou měrou činní básníci, mezi nimi básníci František Jaroslav Kubíček, Vincenc Furch i veršující student Jan Ladislav Pešek, kteří své umění přenesli i do vzdání cti oslavenci – zachovaly se převážně básně k narozeninám Aloise V. Šembery, k výročí jeho svatby s Františkou, nebo v rámci pozůstalosti Zdeňky básně k jejím narozeninám a jmeninám.

Básnění, které zaznívalo v mladé vlastenecké společnosti kolem sourozenců Šemberových, se vyjadřovalo i k tématu, s kterým zatím nikdo z nich neměl přímou zkušenost. Dvě básně uložené v pozůstalosti Zdeňky od Jaroslava Kubíčka a Jana L. Peška pojednávají o svízeli, které plynou mužům ze stavu manželského. Obě básně byly stvořené primárně za účelem pobavení kroužku přátel, přesto mají básně jistou vypovídací hodnotu, nadto by-li autorem jedné z nich Kubíček, uchazeč o Zdeňčinu ruku. Ve své satirické básni, která je uchovaná v pozůstalosti Zdeňky, staví muže do role „slabého pohlaví“, nad kterými vládou ženy: „*Bud' on Doktor práv neb mediciny / Bud' on professor, neb jiný / Pod pantofel musí / Sice – zkusí! / Z prvu nešlape sic silně / Malá žínka, ale pilně / mužičkovi píská / až pak chudák výská / podle noty.*“³⁰⁷ Symbolem této nadvlády je ženský pantoflíček, jak je také báseň nazvána. Autor v ní velebí dřívější doby, kdy se dívky ještě neprotivily vůli svých mužů. Svěrázně reflektuje situaci, kdy žena s využitím dostupných ženských zbraní nakonec manžela dostane tam, kam chce a dokáže si vždy prosadit svou. Manželství je zde prezentováno téměř jako trest: „*To pak má být štěstí / V manželském tom stavu / Do něhož svou hlavu / Hoši nezkušení / Bez prodlení / Vstrkají / Jakmile školácké boty zouvají. / Ptám se vás – Jak pak as / ještě dlouho chcete – snášet to / hrozné zlo? / Pomněte přec, že se muži zvete!*“³⁰⁸ Vina je svalována na dobu, která poskytuje ženám větší rozhled, než ten, týkající se kuchařských a šicích dovedností: „*když jen vařičku, rendlík, jehličku / žena znala – hezky poslouchala / svého muže – sypajíc mu samé růže / do života dráhy / Když neznala Prahy / ani Vídně ani módy.*“³⁰⁹ V pozůstalosti je rovněž k nalezení báseň podobného obsahu, tentokrát od Jana Ladislava Peška. Rovněž brojí proti manželství, hlavním důvodem je v jeho podání

³⁰⁶ VÍTOVÁ, Andrea. Vděčné srdce. Blahopřejné verše v 19. století. In *Biedermeier v českých zemích*. Praha, 2004, s. 317-326. ISBN 80-86791-08-4. Zde s. 322-324.

³⁰⁷ Báseň „Pantoflíček“ od Jaroslava Kubíčka, viz: Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; složka Z. Šemberová korespondence osobní, podsložka Jaroslav Lipovec.

³⁰⁸ Tamtéž.

³⁰⁹ Tamtéž.

ztráta svobody: „Že on není jediný, / nad nímž něžná děva zvítězila, / a jej sobě podmanila: / Již jest, věru, po boji. Těžko věru se lstí ženskou bojovati.“³¹⁰

Obě básně mají shodné prvky – humorný tón, leitmotiv v podobě ženské nadvlády nad muži a pokus o zburcování hrdosti v „trpitelích“. Komičnost básní je vyvolána tím, jak slabě až slabošsky působí vystupující mužská postava oproti „síle“, které vzdoruje – ženě s pantoflíčkem v prvním případě a ženě s vařečkou v případě druhém. Nicméně v jiné básni od Jana L. Peška je patrný i užívanější stereotyp ženy, ženy jako věčného dítěte, která se nezdráhá použít i „dětinských“ prostředků a citového vydírání k dosažení svého: „Vždyť pak děvčátka ta všecká / Vždy jsou jako malá děcka, / Když jim nechceš býti po vůli / Lichotně se k tobě přitulí, / Domlouvají, doléhají, / A když nadarmo se namáhají, / Pláčem na tobě to vymohou - / Jak bys mohl oslyšeti ubohou!“³¹¹

4. 4. Projevy intimity

Vrátíme-li se k Vratislavově básni o „odhalení“ poměru své sestry a přítele, naznačuje v ní autor zajímavý prvek. Jde o verš, ve kterém Kubíček „již dostal tisíc hubiček“. Naráží totiž na otázku, jaká byla hranice, na kterou si mohli milenci dovolit zajít, aniž by urazili tehdejší morální jemnocit. A nutno říct, že větším nebo menším tabu bylo po celé 19. století téměř vše, co souviselo s tělem a tělesností - tzn. téměř celá fáze stvoření nového jedince od početí po příchod na svět včetně takových nezbytností jako byla nahota a pro děti i prostory ložnice rodičů.³¹² Děti a dospívající byli vychováni v nevědomosti, přičemž zkušenosti s pohlavním stykem měly přijít samy až v průběhu života – ideálně v manželství. Díky absenci sexuální výchovy tak dívky vstupovaly do svazku nepřipraveny a neobeznámeny se základy aktu plození, na kterém se očekávala jejich spoluúčast. Pro mnohé pak představoval skok do tvrdé reality bez nejmenší teoretické průpravy nemalý šok.³¹³

Sexuální stránka manželství i předmanželských vztahů je pak v dívčích denících v naprosté většině zahalena tajemstvím. Je otázkou, zda tato absence erotických záznamů pramenila z dobové měšťanské pruderie, zda je pisatelka deníku považovala za příliš intimní

³¹⁰ Báseň „Musae invocatio – vzývání Muzy“ od Jana L. Peška, viz: Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 1, Ctitelé, přátelé, básně; složka Ctitelé Lipovec, Pešek apod.

³¹¹ Báseň „Pantoflíček“ tentokrát od Jana L. Peška, viz: Tamtéž.

³¹² LENDEROVÁ, Milena. Zpovědní zrcadlo jako pramen k sexualitě druhé poloviny 19. století. In *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha, 1999, s. 94-104. ISBN 80-200-0685-0. Zde s. 94.

³¹³ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 95-6. ISBN 80-204-0737-5.

téma pro písemnou podobu, či je fakt, že se zachovaly deníky psané katoličkami a na vině tedy byla jejich výchova, poznamenaná silnou zbožností, kdy se obecně tělesná role ve vztahu umenšovala.³¹⁴ Pravidla ovlivněná společností prostoupené pruderií byla poměrně jasně daná, proto lze předpokládat, že fyzický kontakt se omezoval na nevinné doteky. Pakliže se ale čas od času objeví v denících záznam, informující o překročení hranice soudobé erotiky, ani tehdy není jisté, zda zápis není pouhým výplodem autorčiny představivosti.³¹⁵

Základy, na kterých bylo ideální stavět celoživotní manželství, představovaly lásku klidnou, uvědomělou, rodící se v hlavě, která byla prosta vášnivých citů.³¹⁶ Taková láska byla pravou láskou, fyzickou přitažlivostí, jakožto zcela vedlejší hledisko,³¹⁷ v sobě nezahrnovala a byla v českém měšťanské společnosti dlouho nadřazena takovým dočasným záležitostem, za jaké bylo považováno romantické pobláznění či erotická touha.³¹⁸

Výsadu dohledu nad intimním životem populace si ponechávala dlouhou dobu církev. Tak se paradoxně stávalo, že největšími znalci v oblasti milostné teorie se stávali knězi, vedoucí zpovědi. Zpověď byla významným prostředkem v podchycení hříchů a už od první zpovědi se začínalo s bedlivým zkoumáním možných nepřipustností.³¹⁹ Hříšník se nemusel provinít pouhým skutkem, nasloucháním či vedením „oplzlých řečí“, nebo navštěvováním nevhodných míst a společností - vyznat se měl i z nečistých myšlenek.³²⁰ Ani v rodině s tak silným náboženským cítěním, jako tomu bylo u Šemberů, se však situacím, odporujícím zmíněným doporučením, nedalo vyhnout: „*V 5h. nás navštívil p. Vokoun. Bavil nás celou hodinu rozmluvou neslušnou. Nemohla jsem odejíti k vůli slušnosti, ale chuť jsem k tomu měla nemalou.*“³²¹

Přesto však 19. století nebylo monolitem jednolitých představ, jak by se mohlo zdát.

³¹⁴ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má. Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 182-3. ISBN 978-80-7254-956-6.

³¹⁵ Zápisy s příděchem erotiky obsahují deníky např. Růženy Svobodné nebo Zdenky Braunerové, viz: Tamtéž, s. 169 a 189.

³¹⁶ ŠIMŮNKOVÁ, Alena. Statut, odpovědnost a láska. Vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti v 19. století. In *Český časopis historický*. Praha, 1997, roč. 95, č. 1. s. 55-109. Zde s. 99.

³¹⁷ Podle Julie Gintlové postačuje, aby „krasocit ničím uražen nebyl,“ viz: *Antologie zaniklých ženských ctností. Ústav historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice* [online]. [cit. 2010-06-21]. Dostupné z: <http://uhv.upce.cz/cs/antologie-zaniklych-zenskych-ctnosti/>.

³¹⁸ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 75. ISBN 80-204-0737-5.

³¹⁹ Proti smilstvu nastupovala prevence, k níž patřilo zkoumání náchylnosti ke hříchu u dětí. Mimořádná pozornost byla věnována první zpovědi a zpovědím dětí a mládeže vůbec. Autoři zpovědních zrcadel uvádějí postupy, jak z dítěte vymámit přiznání. Hříchem byl jakýkoli náznak erotického kontaktu, pouhý dotek, natož líbání a objímání, viz: LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel (edd.). *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha, 2006, s. 257. ISBN 8071856479.

³²⁰ LENDEROVÁ, Milena. Zpovědní zrcadla jako pramen k sexualitě druhé poloviny 19. století. In *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha, 1999, s. 94-104. ISBN 80-200-0685-0. Zde s. 94-5.

³²¹ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 30. 6. 1865.

Někteří francouzští a němečtí osvícenci se naopak stavili proti sňatkům z rozumu a zejména těm, sjednanými rodiči či poručníky v rozporu s city svěřenců a velebili pohlavní pud jako významný prvek v manželství.³²² Podobný názor, ohledně nezdravosti potlačování sexuálních projevů těla, se taktéž ozýval ze strany, z které se to dalo čekat nejméně, zastával ho totiž kněz a propagátor sexuální výchovy mládeže v jednom, Bernard Bolzano, prostřednictvím kterého se tyto myšlenky dostaly i do českého prostředí. Zároveň se ale ostře staví i proti umělému vyvolávání rozkoší a jejich nadužívání. Zdravý projev mladého těla, to je takový, přicházející přirozeně a bez cíleného podporování, se má zvládat odvedením pozornost fyzickým pohybem nebo zaměřením na vyšší cíle, ideálně prací pro blaho národa a vlasti.

Sledované období je také charakteristické dvojí morálkou. Jedna, volnější a ochotná mnohé tolerovat, panovala pro muže, druhá, přísnější a důslednější v dodržování norem, pro ženy. Na rozdíl od žen, u mužů se předpokládalo nabytí jistých sexuálních zkušeností ještě před započítím manželského života. Svádění mladých děvčat muži, praktikování „volné lásky“ s neformálních svazcích s přítelkyněmi nebo i navštěvování nevěstinců muži bylo považováno za morální i společenský problém, nabalující na sebe i zdravotní riziko.³²³

Zejména mezi populacionisty tento mužský nešvar představoval narušování řádu rozvrácením již existujících rodin svedením manželek či odkládáním založení rodiny vlastní pod záminkou užívání si, čeho mládenecký život nabízí. Za rizikovou skupinu byli považováni muži nad 25 let, kterým, krom strachu ze závazků, nic nebránilo v zapuštění kořenů.³²⁴ Kritika podobného „nešvaru“ mladých mužů bývala spojována i s obecnou kritikou měšťanské morálky. Mezi kritiky vládlo přesvědčení, že sexuální nenasytlost se váže na „erotickou politiku,“ tedy nutnost nabytí nejprve dobrého postavení a majetkového zabezpečení, a teprve poté možnost vstupu do manželství.³²⁵ Zároveň se však náchylnost chlapců k uvolněnému tomuto chování předpokládala – i tak ortodoxní literatura, jakou byly

³²² Oproti tomu velebili pohlavní pud jako významný prvek v manželství a nikterak neumenšovali jeho podíl na zázraku stvoření. Byl totiž dáván do spojitosti s hlubokým milostným citem, který měl zaručit potomstvo oplývající mnohými kvalitami, viz: TINKOVÁ, Daniela. *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvícenské Evropě*. Praha, 2010, s. 38-40. ISBN 978-80-257-0223-9. Těmito názory byli v českém prostředí ovlivněni někteří šlechtici, např. hrabě Franz Hartig, zůstali však v menšině, viz: LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 111. ISBN 978-80-7106-988-1.

³²³ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 97. ISBN 80-204-0737-5.

³²⁴ Jistě by Zdeňka během prodělané krize s Blumem horlivě přikývla představě Justiho, přesvědčeného o potřebě stíhat tresty staré mládeže, kteří se odmítají ženit, viz: TINKOVÁ, Daniela. *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvícenské Evropě*. Praha, 2010, s. 40-2. ISBN 978-80-257-0223-9.

³²⁵ Jednalo se o kritiku Mladého Polska na konci 19. a v prvních desetiletích 20. století, zobrazenou např. v díle Morálka paní Dulské, viz: OSSOWSKA, Maria. *Měšťanská morálka*. Praha, 2012, s. 26 a 62-3. ISBN 978-80-200-2053-6.

didaktické příručky pro chlapce z per církevních autorů, nepřímou počítala s tím, že mocná síla pudů mnohdy předčí jakkoli dobře míněné promluvy do duše.³²⁶

Ani všechny dívky si nebraly kázání o mravouce a předmanželské nevinnosti vždy důsledně k srdci. Zakulacující se sukně u svatebního šatu nevěst nebyla k vidění na svatbách výjimečně,³²⁷ což mohli důslednější ctitelé morálky nést nelibě. Šlo hlavně o záležitost mezi dolními vrstvami společnosti a ve venkovském prostředí, protože tam panovaly normy méně svázané - na vesnicích díky rytmu zemědělských prací a s uvolněnějšími společenskými předpisy panovala i uvolněnější morálka. Dohled nad dospívajícími se nadržel tak úzkostlivě, tudíž kontakt mezi mladými obojího pohlaví tam probíhal přirozeně a plynuleji a jejich světy byly více propletené než u buržoazie. Mnoho z těchto lidí pak spolu žili i jako nesezdaný pár na „psí knížku“, nejčastěji z toho důvodu, že nedostali konsens – povolení k sňatku.³²⁸ Uvolněnější mravy dokládá i Šemberova drobná výtka v dopisu osmnáctileté Zdeňce do Mýta: „*Píšeš mi, že byla zvána na obžínky a že nešla. Proč jsi nešla? Mělas jíti a tancovati a veselá býti; že společnost byla zmišena[!], na to v Mýtě nelze dbáti, sice by děvče muselo pořád doma seděti. Jen tam nelze choditi, kde jsou společníci obojetné pověsti.*“³²⁹

Dvojím metrem bylo však měřeno i v případech, které se týkaly sexuality i více okrajově. Dívky byly bedlivěji střeženy a bylo více dbáno na jejich mravní čistotu. Zdeňka v denících reflektuje tento rozdíl v přístupu hlavně v návaznosti na svého bratra, ale prosvítá i z dalších zmínek: „[Blume] hrál na Sultána, Toni byla otrokyní, dala jsem mu broskev, první letos, a on kousek z ní poslal Toni, chtěl si ji najmouti ‚pro všechno‘, vymlouval se, že to minil jen žertem, ale i to mně[!] rozmrzelo. Já podobně nesmím mluvíti. Snad odjedem předci do Badenu, a pak pozná, co mu jsem.“³³⁰ Zdeňčina rozladěnost ze skutečnosti, že pronášet dvojsmyslné narážky byla výsadou pouze mužů, je však umocněna žárlivostí, kterou v ní pronesená slova vyvolala.

Změna přístupu k sexualitě se udála až koncem 19. století. Zásadní roli v tom sehrálo jak nalezení opatření, negující či umenšující možné důsledky sexuálního života, myšleno tím

³²⁶ ČEVELOVÁ, Zuzana. Normativní církevní prameny jako jeden ze zdrojů genderových konstruktů v 19. století. In *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice, 2006, s. 495 – 500. ISBN 80-7194-920-5.

³²⁷ LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 116. ISBN 978-80-7106-988-1.

³²⁸ LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 108-9. ISBN 978-80-7106-988-1.

³²⁹ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; dopis z 28. 8. 1859.

³³⁰ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 19. 7. 1867.

první prostředky před nechtěným otěhotněním související s plánovaným rodičovstvím, ale také oslabení vlivu církve na soukromý život jedince, bez kterého by předchozí skutečnost nemohla vzniknout.

Než však k této osvětě došlo, snaha o předcházení mravního poklesu nebo fatálnějších důsledků, je patrná na mnoha společenských opatřeních. Příručky týkajícího se slušného chování například nedoporučovaly, aby byla dívka ponechána s mladým mužem bez dozoru, toto privilegium mělo náležet jen právoplatným manželům. Dohlížitelé by však museli být všudypřítomní, a proto čas od času situace, připomínající soukromí, nastala. Pro Zdeňku pak bývala událostí hodnou záznamu v deníku – neopomíná zmínit, ocitne-li se kdy sama se ctitelem – ať už v pokoji, na procházce, nebo při doprovázení: „*Doprovodila jsem však M. až ke dveřím sama – bez dohlídky!*“³³¹ Vůbec to, že pokládala za důležité takovou skutečnost zvětšit, značí, že podobné situace se poštěstily jen výjimečně. Postupem času a let, kdy si už pravděpodobně získala velkou důvěru matky a také díky tomu, jak dlouho se její vztah s Blumem vlekl, se frekvence takových zápisů mírně zvětšuje, ačkoliv podobná situace ještě na začátku vztahu s Kubíčkem mohla vyvolat svár: „*Nenadála jsem se, že jí [matce] to nebylo milé, že jsem delší čas se dívala s [Jaroslavem] na stavbu - an to proti spůsobu [!] - proč mi to mam[inka] neřekla? Mam. vykládala před tím J. události ze svého mládí dosti dlouho - a když mi vytýkala, že jsem byla tak dlouho s J. sama, tu jsem podotkla, že by bylo lépe, kdyby mam. znovu ze svého mládí J. vykládala, když já ho nebavím' a proto se mam. na mne tak horšila i před J.*“³³² Zároveň je ze zápisu znát, že se necítila vinna z nastalé situace – nepocítuje hanbu ze sdíleného soukromí, neboť pravděpodobně nic důvěrného neproběhlo. Pokud nešlo o stud přiznat, z čeho ji to matka podezřívala, pokládá za své provinění pouze společenskou neobratnost. Zároveň slova „proč mi to maminka neřekla“ naznačují, že nečetla vůbec nebo pouze nedůsledně výchovné spisky určené dívkám, kde by se s podobnými radami seznámila. Výchova dívek byla v 19. století záležitostí matek, u Šemberů navíc pravděpodobně bez pomoci normativní výchovné literatury.³³³

Nebývalo rovněž vhodné, když si pár, mající před svatbou, příliš prokazoval svou náklonnost prostřednictvím doteků, zvláště pak na veřejnosti – fyzický kontakt měl začínat a končit u políbení ruky.³³⁴ U muže a ženy, které k sobě žádný slib vyjadřující úmysl vstoupit do manželství nepojil, se mělo vystačit při tanci s obligátním držením partnera, v ostatních

³³¹ Tamtéž, zápis z 15. 6. 1865.

³³² Tamtéž, zápis ze 7. 6. 1861.

³³³ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel (edd.). *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha, 2006, s. 251. ISBN 8071856479.

³³⁴ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 88. ISBN 80-204-0737-5.

příležitostech u stisku ruky.³³⁵ Asi příliš nepřekvapí, že podobná společenská doporučení nebyla vždy dostatečnou hrází před lidským temperamentem, a když se sešla dostatečně veselá společnost, utvořil se i prostor k žertům různého druhu: „*Nadělaly jsme ale večer hluku! [...] p. ředitel dováděl s námi, až jsem ho v tváři hodně počernila, ovšem bez zlého úmyslu – a on se dlouho umýváti musel, tu jsme trochu utichly – vždyť jsme mladé a ve Vídni mne nové starosti brzo sklíčí – tuším to!*“ Zmínka o „dovádění“ se ostatně v deníku vyskytuje dost, zvláště v rozverném mladém období. Mohlo však být i dotyků prosté, jen ve formě škádlení: „*Dok[tor] mi vzal rukavičku – já mu obě a mou jsem si chytře vydobyla zpět – mrzel se trochu. Do černé kávy jsem mu nadrobila kvítka z kytky – nepil ji a rozkrájel mi pěkně poulard, ale hned potom můj vějíř s amorkami prorazil na solniče.*“³³⁶

Mnoho příležitostí k tanci a veselí poskytly zúčastněným také zábavy konající se u Šemberů zejména v první polovině 60. let. Uvolněná atmosféra pak zřejmě přála i uvolněnému chování. Ani oslava 58. narozenin profesora Šembery se nenesla v příliš škrobeném duchu, vedle tance došlo mezi mladými i na oblíbenou „hru na svatbu“: „*Oddala jsem žertem Aurelii se Špačkem – ona pak jízlivě skoro mně s M. Nebyla jsem docela v nesnázy[!] – jak očekávala. Po tanci se mně točila hlava, Kürz za mnou stojící mně zachytnul do náruči – Aurelie myslela, že jsem to učinila zúmyslně. Mýlila se velice.*“³³⁷ Tento incident měl dozvuk ještě následující den a vyústil až v konflikt mezi přítelkyněmi, týkající se žárlivosti: „*Pí Lor[encová] ani nevstala, když jsme vstoupily, a sotva že, pozdravila [...] Vcelku ale byla [Aurelie] proti mně skoro nezpůsobná a vynila[!] mně[!], že se nemohla s K[ürzem] bavit, nýbrž jen se starými. [...] Ona naopak řekla, že jsem zúmyslně padla K. do náruči, a když se on omlouval, že mně políbil jen vlasy – tu prý sem odpověděla: ‚To nic nedělá, třeba i na hubu!‘ Však Aurelii za tu lež vytrestám.*“³³⁸

Pakliže nebyl výjimkou fyzický kontakt u přátel opačného pohlaví, tím méně asi překvapí, že tomu tak nebylo ani u párů. Zarážející je, že zápisy o dovádění se ve velké míře objevují ve spojitosti s Blume, zatímco s Kubíčkem se nevyskytují vůbec. Pakliže nešlo o jejich prosté nesvěření deníku, vysvětlují si to hlavně mnohem větším prostorem, který byl Zdeňce a Blumemu pro vzájemné poznávání se poskytnut, protože první zmínka o dovádění se objevuje až téměř po dvou letech od začátku jejich vztahu. Zmínky jako „*M. přišel po ½ 7. svatčil [!] – hráli jsme a dováděli bez ostýchání. Opustil mně nerad po 8h. loučil se dlouho u*

³³⁵ ADÁMKOVÁ, Veronika. *Sto let představ o ideální ženě*. Pardubice, 2010, s. 30. Diplomová práce. Univerzita Pardubice.

³³⁶ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis ze 14. 3. 1866.

³³⁷ Tamtéž, zápis z 20. 3. 1865.

³³⁸ Tamtéž, zápis z 21. 3. 1865.

dveři – nemohl však zůstatí,³³⁹ se ve spokojenějším období objevují v denících často. Nikde není způsob jejich dovádění více rozepsán,³⁴⁰ avšak lze předpokládat, že to mnohdy bylo na samé hranici někdejších norem: „Hrozně jsme dováděli a on si zamluvil Toni za chůvu!“³⁴¹

Doteky mezi párem, který si ještě nedal zasnubní slib, byl tabu více na stránkách společenských rádců, přesto v rámci „dovádění“ nemohlo jít o nic příliš uvolněného, protože společnost jim téměř pokaždé dělala služka či matka – která však jistou míru vřelosti dovolovala. Po rozepři Zdeňky s matkou varovala Zdeňka Blumeho před projevením příliš nadšeného přivítání: „Když M. večer k 8h. po dlouhém čekání nahoru došel, řekla jsem mu, že jsem měla mrzutost – aby mně tedy tak ohnivě neobejmul jako častěji – byl zaražen, já neméně – mam[inka] to znamenala – křivě soudila a nová povstala mrzutost. M. odešel rozčilen a smuten.“³⁴² Z toho vyplývá nejen skutečnost, že se běžně při shledání objímali, mnohdy i dost vřele, nýbrž i fakt, že to za běžných okolností byla matka ochotna tolerovat. Na druhou stranu Zdeňka do deníků zapisu, že ji „M.“ pohladil na ulici po tváři nebo ji „držel pevně vzadu“, zatímco se opřená o židli dívala na ohňostroj. To dává tušit, že jako úplná samozřejmost partnerské dotyky brány nebyly a pojily se s jistými emočními stavy.

Krom toho ve Zdeňčině případech pravděpodobně došlo k prolomení tabu, platícího u nás až do konce dlouhého 19. století, které za nejvhodnější dobu k prvnímu polibku považovalo až okamžik zasnoubení. Z deníku o tom bezprostředně svědčí dva záznamy, ovšem u obou je informace o polibku opsána nepřímo, což nebylo zvláštností ani v jiných denících. Dívky měly tendenci, pokud už k nějakému „selhání“ došlo, nerozšiřovat okruh svědků, ačkoliv šlo většinou o nevinné záležitosti.³⁴³ Ostatně sama Františka Šemberová si během námluv se Šemberou evidovala jeho polibky pod šifrou křížků.³⁴⁴ V náznacích je i popsán dozvuk jednoho takového dovádění u Šemberů: „Dováděli jsme spolu dosti – venku burácel vítr a přšelo. Půjčila jsem M. plášť můj – vzduch se velmi ochladil – slušelo mu to. Povalil mně na zem – dostala jsem bouli na hlavu – neškodí to – měl však strach. [...] M. dostal 1 karafiát z mé zahrádky.“³⁴⁵ Poslední věta je pravděpodobně informací o políbení,

³³⁹ Tamtéž, zápis z 15. 3. 1865.

³⁴⁰ V jednom z mála konkrétních zápisů se např. objevuje, že ji Blume „honil po pokoji, až byla bez dechu,“ viz: Tamtéž, zápis z 5. 1. 1865.

³⁴¹ Tamtéž, zápis z 21. 12. 1866.

³⁴² Tamtéž, zápis 24. 4. 1865.

³⁴³ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel (edd.). *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha, 2006, s. 265. ISBN 8071856479.

³⁴⁴ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Alois Vojtěch Šembera, kart. č. 11, Deníky Františky Šemberové, srov: LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 170. ISBN 978-80-7254-956-6.

³⁴⁵ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 30. 6. 1865.

příznačně zaznamenaná v šifře. I zápis z plesu napovídá, že proběhla jakási intimnost: „*Okolo půl noci zhasnuly najednou všechny plameny plynu – nastala úplná tma. M. ji použil, jsa mi velmi na blízku.*“³⁴⁶ Ačkoliv toto využití příležitosti zbavení se pohledů ostatních bylo hodné zaznamenání, nebylo to nic, co by dokázalo změnit večírek v nezapomenutelný zážitek. Zdeňka si totiž na konci zápisu neopomene postěžovat: „*Loňská beseda u Šperla to nebyla!*“³⁴⁷ Ostatně, dá-li se předpokládat, že hromadné zhasnutí světel nebylo pouhou náhodou, ale záměrem, sama soudobá společnost se starala o to, aby uvolněnou atmosféru pěstovala – snad z toho důvodu, že bývá živou půdou pro klepy, které tak s gustem konzumovala.

Ač by se mohlo zdát, že 19. století bylo díky vši prevenci necudnosti chudé na fyzické projevy, nebylo tomu tak – snaha eliminovat fyzický kontakt panovala především mezi těmi, u kterých by mohl rozdmýchat silnější vášně – a do „rizikové skupiny“ patřili chlapci a dívky ve sňatečním věku. Dokladem toho může být i loučení Blumeho po tom, co odcházel ze Šemberova domu, v té době rozhádán se Zdeňkou: „*M. se poroučel srdečně v ¼ 10 u tat[ínka], líbali se – chladně u mam[inky] a mně!*“³⁴⁸ Na druhou stranu za vyzývavé bývalo považován odhalený dámský kotník či pouhé zahledění se do očí: „*Bylo dosti veselo - neměla jsem býti tak čtveračivá s Hálkem, J[aroslavovi] se divně oči jiskřili[!] - ale co na tom, že jsem se mu dívala do očí a on mne[!] - vždyť to byl pouhý žert, jako proces [?] s ním, že mne nepřišel pozvati na vycházku sl. Kolárovou na Büglenhüte uspořádanou!*“³⁴⁹ Ani dobře se bavit s dívkou, o které bylo známo, že je už někomu přislíbena, nemuselo být považováno za vhodné: „*Tančila jsem s Hálkem polku a p. prof. St[aněk] nám hrál - najednou vstoupil J[aroslav] a všichni umkli a skrotli[!] - jest to k smíchu - jak by jim J. něco udělal, když se mnou žertují.*“³⁵⁰

Během dlouhého 19. století tedy stojí na jedné straně přísné normy, které vykreslují toto období ve značně prudérním duchu, na straně druhé zprostředkované doklady o realitě, která se v mnohých případech zdá být popřeným oněch norem.³⁵¹ Protože se však jedná zatím o útržkovitá svědectví a ani v korespondencích či denících není téma sexuality příliš frekventovaným, otázka, zda dlouhé 19. století v středoevropském prostoru bylo skutečně prosyceno onou úzkoprsou pruderií, nebo se jedná pouze o zjednodušený historický omyl,

³⁴⁶ Tamtéž, zápis z 13. 2. 1865.

³⁴⁷ Tamtéž, avšak nutno říct, že „*loňská beseda u Šperla*“ nasadila laťku vysoko, neboť na ní poprvé tančila Zdeňka s Blumem veřejně.

³⁴⁸ Tamtéž, zápis z 8. 10. 1865.

³⁴⁹ Tamtéž, zápis z 23. 7. 1861.

³⁵⁰ Tamtéž, zápis z 22. 7. 1861.

³⁵¹ Mezi ně můžeme zařadit Máchovy deníkové zápisky, popisující vlastní sexuální život, i frivolnost známých milovníků, jako byl např. Jan Neruda.

zatím na svou odpověď čeká.³⁵² Přesto jsem však toho názoru, že normy měly vyjadřovat ideální stav – který však neexistoval, a také z toho důvodu vyvstávala potřeba tyto normy tvořit. Otázkou nadále zůstává, nakolik byly předpisy realizovány ve skutečném životě. K vyjasnění můžou přispět prameny osobní povahy – a v denících Zdeňky Šemberové jsou doklady, které by daly za pravdu oběma možnostem.

Velkou roli sehrálo jistě i prostředí Vídně, kde Zdeňka strávila velkou část svého dospívání a mládí. Sídelní město monarchie bylo často českým prostředím, které se proti němu vymezovalo, pokládáno na místo rozvolněných mravů a prostopášnosti, oplývající všemi neřestmi, nabalující se na velkoměstské poměry, jako byly velké plesy a opery, veřejné lázně či předměstská divadla – s čímž souvisel také problém prostituce. Postavení stereotypního obrazu Vídeňáka - galantního, šarmantního a také požitkářského, do opozice s obrazem Čecha - národně se obrozujícím a odmítajícím vídeňskou frivolitu, vedlo některé ke zjednodušujícímu závěru o mravní převaze české společnosti.³⁵³ Tabuizování erotiky ovšem nebylo zárukou absence excesů, skrytých pod nánosem společenské etikety.³⁵⁴ Ačkoliv tedy Zdeňka s bratrem vyrůstali ve Vídni, rodiče, zejména pak otec, se postarali o výchovu v duchu národní uvědomělosti. Tomu odpovídala i skladba společnosti hostů, kteří přicházeli do zeleného domu a podíleli se tak na tématech, o kterých se tam hovořilo i na povaze společenských událostí (slovanský ples, národní výlety).

Přístup k sexualitě se proměňuje v posledních dvou desetiletí 19. století, kdy pronikají do podvědomí veřejnosti nové názory, akcentující tělesnou stránku života. Ačkoliv Tomáš G. Masaryk, přes apelování na důstojnost ženy v manželství, ještě nepřikládá sexualitě takový význam, objevují se i názory, které nejenže přiznávají významnou roli tělesné lásce, ale vidí její opodstatnění i mimo manželský svazek.³⁵⁵ Zároveň se v tuto dobu už počítá s tím, že manželství má být uzavíráno i díky vzájemným sympatiím, a hroutí se některá sexuální tabu díky osvětě lékařů. Nové pojetí erotiky zvolna nastupuje také díky výraznému přispění

³⁵² LENDEROVÁ, Milena. Zpovědní zrcadlo jako pramen k sexualitě druhé poloviny 19. století. MACURA, Vladimír. *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha, 1999, s. 94-104. ISBN 80-200-0685-0. Zde s. 95.

³⁵³ TUREČEK, Dalibor. Vídeňská erotika a pražská pruderie (K obrozeneckým adaptacím rakouského Volksstücku). In *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha, 1999, s. 48-57. ISBN 80-200-0685-0. Zde s. 50-53.

³⁵⁴ Oproti tomu maloměstské poměry s tabuizováním erotiky a sexuality, typické pro české třetí, které pod vnějším leskem uhlazené etikety ukrývá všechnu špinu, kritizuje prostřednictvím své satiry Josef S. Machar, viz: Tamtéž, s. 198-199.

³⁵⁵ K průkopníkům nového pohledu na lidskou sexualitu patřil lékař např. Paolo Mantegazza, který kromě sexuálního života uznává opodstatněnost rozhodnutí se neprovdát, jako za jistých okolností nejlepšího řešení, místo manželství za každou cenu; nebo E. Keyová ze Švédska, podle které byla láska nezbytným předpokladem k manželství, a tělesná láska mělo své místo i mimo zákonný svazek, viz: LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 112. ISBN 978-80-7106-988-1.

umělecké avantgardy na konci 19. století a graduje v 50. letech století následujícího sexuální osvobozením, aby se od té doby mohla každým desetiletím hranice únosnosti zas o kousek posunout.³⁵⁶

4. 5. Partnerské spory

Ani skutečnost, že dívky byly vychovávány k poslušnosti a submisivitě, nezaručovala hladký průběh námluv bez větších sporů. Ačkoliv námluvy byly většinou dobou poznávání se a prvních vyznání, čas od času zjišťilo jejich poklidnou hladinu i nějaké to nedorozumění. Důvodů mohla být celá řada – od naprostých banalit až po závažná škobrtnutí na cestě ke svatebnímu dni. Ženské deníky, jakožto mlčeliví důvěrníci, bývají štedrou zásobárnou těchto menších či větších křiv. Do první skupiny problémů, které se zpětně zdály úsměvné, mohlo patřit v podstatě cokoliv, co se dívky nějakým způsobem dotklo - třeba sebemenší narážka na její velikost,³⁵⁷ nebo špatně pochopený ctitelův (ostro)vtip.³⁵⁸

Větší prostor však získaly v denících nedorozumění s potenciálem vyvolat déletrvajícím napětím. Jedním z ústředních témat, tvořící zásadní třecí plochu ve vztazích, byla žárlivost. Ta čas od času zachvátila obě strany. K jejímu pojmenování byla často využívána i symbolika barev – žárlivec byl potom označen jako „žlutý,“ nebo mohl poslat „žlutý dopis.“³⁵⁹ Krom běžného žárlení na jiné ženy³⁶⁰ a jiné muže,³⁶¹ ji mohlo rozdmýchat i to, dal-li ctitel přednost před společností své vyvolené jiné zábavě.³⁶² Štírlavá nejistota burcující fantazii k propracování znepokojujících scénářů mohla být vyvolána i událostí zdánlivě časově vzdálenou: „*Mne se zmocnila myšlenka, že ona slečna z Nové Říše, která mu svou pentli z*

³⁵⁶ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 182. ISBN 978-80-7254-956-6.

³⁵⁷ „Dnes jsem se na [Jaroslava] rozmrzela - řekl mi, že jsem malá! Kdy se asi smíříme? Snad brzo!“ Tato „rozmrzelost“ jí vydržela ještě další dva dny. Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 25. 5. 1861.

³⁵⁸ „M. přišel po 8h. a vida sklenici piva na okně, ptal se, oddávám-li se tichému pití, mrzelo mně to, ale mlčela jsem. Hrál a mluvil s mam[inkou], bylo mi to protivné, ptal se, proč jsem mrzutá, řekla jsem mu to, on se smál a nehleděl mně udobřiti. Rozešly jsme se chladně.“ Tamtéž, zápis z 18. 7. 1866.

³⁵⁹ „[...] přišel a byl velmi rozčilen. Byl „žlutý,“ aniž se k tomu přiznati chce. Utišila jsem ho – on mi ale nevěří – myslí, že se mu posmívám.“ Tamtéž, zápis ze 4. 4. 1867.

³⁶⁰ „[...] když [Blume] odcházel, řekl, že mu dnes ve vagonu neznámá paní podala cigaro, které on přijal. Rozmrzelo mně to.“ Červíček pochybností zahrnil v hlavě a dal o sobě vědět i následující den: „Domlouvala jsem mu stran cigary na to odešel hned, nedoprovázen. Předivný to člověk.“ Tamtéž, zápisy z 10. a 11. 7. 1868.

³⁶¹ Například za situace, kdy se před Blumem mluví o Kubičkově: „L. byl mrzutý, protože nebyl sám kohoutem v koši.“ Tamtéž, zápis ze 4. 12. 1864.

³⁶² „[...] omlouval se, že včera večer nepřišel - byl u velkého Čiška - mne omlouvání nezpomůže[!] -- Měla jsem se ovšem více přemoci a k němu mluvíti - nemohla jsem - nevím proč.“ Tamtéž, zápis z 3. 8. 1861.

vlasu k okrase jemu věnovanému věnci dala při vycházce v okolí Homuckém před 2ma 3 léty - zcela lhostejná není, an mi její jméno zamlčel - proč? A proto jsem mlčela, až se mi naskytla ale dnes příležitost, řekla jsem mu upřímně, co mi schází, a on se mi smál, an se domýšlel, že žertuji - spatřiv však zasmušilou mou tvář - obrátil a mi pravil, že mu na oné slečně pranic nezáleží, an se ke mně chová upřímně srdečně, a že doufá, že se časem přesvědčím, že jsem mu tou důminkou ukřivdila - Kýž by to byla pravda, co pravil! Musím mu ovšem více důvěřovati - ale - Smířili jsme se a já jsem zase upokojena.³⁶³ Žárlivost nemusela týkat jen cizích žen, svírala útroby stejně silně, pakliže jejím terčem byla některá z přítelkyň:, [...] ale jak se uměl přetvařovati - jak se na Lud[milu Kollárovou] usmíval a na mne nepohleděl - to mu neodpustím a sprostím ho všech závazků- aby byl zcela volný a já nebyla v posměch ostatních přivedena - omluvil se již dnes, ale na tom není dosti – [...] snad to ale bylo dobře , že jsem viděla, jak se Lud. k němu chovala před celou společností a já sama opodál stála -vím nyní, jako se k ní chovati mám.³⁶⁴ Dostatečnou omluvu obvykle doprovázelo i zchladnutí v záměru dovést krajní řešení až do konce a většinou brzy na to následovalo smíření.

Zdeňka se ovšem žárlivostí nenechávala pouze pasivně ochromovat, ale byla ochotna ji využít i ve svůj prospěch. To platilo především pro její druhý vztah. Ve chvílích, kdy se jí zdálo, že snažení Blumeho polevilo a jeho zájem opadáva, snažila se ho popostrčit s činu vybájeným příběhem o sobě a jednom či několika dovádivých pánech. Nutno přiznat, že matka jí v tom byla zdatnou sekundantkou – právě od ní vycházely podněty k probuzení žárlivosti: „Mam[inka] mně navedla, abych se na M. nemračila, že včera nepřišel, nýbrž abych mu vypravovala, jak jsem se včera večer dobře bavila s 3 pány, kteří přišly[!] se optati, jak se mi vede po bále. Když M. přišel, učinila jsem, jak mam. kázala, byla jsem nad míru uctívá, ale chladná, jak M. mi řekl. M. nevydržel dlouho nepřirozený tón a málem by byl omdlel. Bylo mně ho líto, a proto jsem ho při odchodu uchlácholila, jsouc příchodem tat[ínka] z pokoje vyplašena. M. uklouzl upokojen.“³⁶⁵ Podobných situací se v denících objevuje vícero a byly osnovány zřejmě za účelem dotlačit Blumeho k zasnubám, protože až z těch vyplývaly jistá práva a závazky milenců. Takové závazky se před zasnubním slibem pravděpodobně dotýkaly jen citové zainteresovanosti a nepřekážely tomu, aby se v průběhu námluv o ženu nemohli ucházet jiní muži.³⁶⁶ Krom přímé manipulace byla žárlivost užívána i

³⁶³ Tamtéž, zápis z 5. 6. 1861.

³⁶⁴ Tamtéž, zápis ze 17. 6. 1861.

³⁶⁵ Tamtéž, zápis ze 17. 2. 1865.

³⁶⁶ Zvláště pak, pokud žena nebyla s dosavadním průběhem námluv zcela spokojena: „Pokoušely[!] jsme M., že se líbím Snyzovi [?], oficiálovi, který mně včera byl s tat[ínkem] viděl a hádal, že mi asi 18 let! M. tomu nechal věřiti, ale zastrašen jest předci.“ Tamtéž, zápis z 30. 3. 1867.

k neškodnému pošádlení ctitele.³⁶⁷ Zatímco první varianta vycházela z jistého stupně zoufalství, druhá byla záležitostí z období relativní spokojenosti a klidu.

Žárlivost byla ještě společným tématem pro všechny vztahy, následující témata už však byla přenechána výhradně vztahu s Blumem. Jednalo se o starosti Zdeňky (a její matky), zda je Blumeho zájem dostatečně silný k tomu, aby vyústil do požadovaného spojení: „*M. přišel, mluvily jsme jen tak, ale mam[in]ka mu za mně[!] řekla mínění mé stran poměru našeho. Ani slovem mi nedá jistotu. – Žije a užívá jen pro přítomnost na budoucnost bohužel – nepamatuje a já nevím co o tom souditi.*“³⁶⁸ Tento stín pochybností se vyvinul zřejmě z neobvykle dlouhé doby, kterou se námluvy táhly, a mlhavých úmyslů, které Blume projevoval. Když po půl druhém roce vztahu ještě vehementně vyznával zásady „svobodné lásky“³⁶⁹, obešlo se to ze strany Zdeňky bez velkých konfrontací. Poté však pronesl řeči o svém zasnoubení,³⁷⁰ zplnoletění,³⁷¹ o tom, že by služka měla připravit Zdeňce myrtoový věnec³⁷² a proběhla i hádka ohledně vybírání jmen v kalendáři,³⁷³ přesto žádný vývoj vztahu nebyl patrný. Čím déle se námluvy vlekly, tím častěji v denících vyjadřuje Zdeňka obavy z Blumeho lhostejnosti, i tušení blížícího se konce.

Na jistotě Zdeňce nepřidal ani zpočátku ostražitý vztah Blumeho k Šemberovi, kterému se snažil vyhýbat, a hlavně jeho časté spory s Šemberovou, která měla rovněž jisté pochybnosti o Blumových záměrech.³⁷⁴ Důvodem bylo povšimnutí si Šemberové, že Zdeňka ve vztahu není zcela šťastná a trpí Blumeho cestovatelskou vášní i tím, že si není zcela jista jeho láskou.³⁷⁵ Krom toho dceřin nápadník zřejmě nesplňoval více jejích představ, kam mohlo

³⁶⁷ „[...] přišel v plné parádě lieutenant [lajtnant, poručík, pozn. V. T.] Dvořáček se nám poroučeti! [...] Krásná uniforma se mi velice líbila – fantasiovala jsem neustále o ní až se mně smály. [...] Večer přišel M., škádlila jsem ho s krásnou uniformou dosti dlouho, pak jsem mu ale dala datle za odměnu.“ Tamtéž, zápis z 21. 4. 1865.

³⁶⁸ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 29. 3. 1867.

³⁶⁹ „M. se po koleji přihnál jako zběsilý a nařikal, že jsem dala L[Leopoldině] medailon. Nebyla s ním žádná řeč. Bez přestání mluvil o ‚svobodné lásce‘! Musel uklouznouti salonem, mluvila jsem s ním však ještě tajně a odešel trochu utišen.“ Následující den povstal spor opět: „[...] [Blume] znova začal o svobodné lásce – mam[in]ka se proto hněvala a já dílem též. Řekla jsem mu to.“ Tamtéž, zápisy z 24. a 25. 2. 1865.

³⁷⁰ Již zmíněné pronesení Blumeho na adresu Zdeňky, že „jest již zaslíbena.“ Tamtéž, zápis z 15. 1. 1865.

³⁷¹ „M. přišel a byl velice dovádívý. Vypravoval, že byl na úřadě s otcem, aby byl prohlášen za plnoletého.“ Tamtéž, zápis ze 7. 5. 1868. Občanský zákoník z roku 1811 vyžadoval u sňatku osob mladších 24 let (hranice plnoletosti) souhlas jejich zákonných zástupců, viz: LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie (edd.). *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha, 2009, s. 56. ISBN 978-802-4616-834.

³⁷² „[Blume] řekl, že Toni mi musí koupiti myrtoový věnec. Byl veselý a mně bylo – teskno.“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 16. 1. 1867.

³⁷³ „M. přišel – hledaly[!] jsme jména v kalendáři - rozčílila jsem se velmi pro jméno ‚Rudolf – Rudi‘, ale udobřil mně[!] než odešel v 1/2 10.“ Tamtéž, zápis z 27. 1. 1867.

³⁷⁴ „Meziitím mně[!] mam[in]ka rozdráždila stran stálosti M. na nejvýše.“ Tamtéž, zápis z 31. 7. 1865.

³⁷⁵ „Bylo mi velmi smutno – žalovala jsem mam[in]ce, že jsem M. lhostejná – že mně zapomene – řekla jsem jí vše, co mi právě na srdci leželo, a připojila jsem, že s M. vážně bez obalu promluví. Schválila úmysl můj docela a litovala, že nejsem již vdána! Mohu za to?“ Tamtéž, zápis z 8. 3. 1865.

patřit také jeho mládí, příliš časté docházení do jejich domu, vyhýbání se otci³⁷⁶ i absence konkrétnějších plánů společné budoucnosti se Zdeňkou. Matka se nejednou rozhodla řešit situaci sama a promluvit nápadníkovi do duše: „[...] doprovodila jsem ho – políbil mi jen prsty – ptala jsem se, proč to činí, a on nemohl lítostí promluvit. Šla jsem s ním zpět do pokoje, plakal a prosil za odpuštění, že se do mého blaha vedral – že o tom nevěděl – 2 léta že jsem mohla již býti šťastnou paní, pravil – slova taká za mně [!] mam[inka] řekla!“³⁷⁷ Zpočátku nesla Zdeňka matčiny přílišné zásahy s nelibostí a stála spíše na straně Blumeho, což vyústilo jen ve spory Zdeňky s matkou,³⁷⁸ záhy začala i ona pociťovat frustraci, která se jen odrazila v jejím chování vůči ctitelovi.

Ačkoliv ještě na začátku roku 1868, který byl pro jejich vztah konečný, se Zdeňka svěřila deníku s přáním, aby byl nový rok rokem šťastného svazku s Blumem, bylo konečné stádium jejich vztahu už plné nerozumění, chladnosti a neblahého očekávání nevyhnutelného: „[...] nudila jsem se velmi – nebyla s ním žádná rozumná řeč. [...] Tušení mé se vyplní – rozejdeme se jistě – nerozumíme si více.“³⁷⁹

Menší nedorozumění vyústila v dotčenost, dávanou najevo většinou chladností a mlčením, ale u vážnějších případů i v otevřenou konfrontaci – a Zdeňka dokázala svou razancí ctitele i nejednou rozplakat: „Po cestě jsem málo mluvila, přijdouce však domů, tu se strhla strašná bouře mezi námy[!] - druhou bych nepřečkala! J[aroslav] plakal - takový dojem, že má slova naň učiní, jsem neočekávala - z tíží[!] jsem ho upokojila, než odešel. Více se to státi nesmí, aby jsme se tak rozhorlili - Kam by to vedlo?“³⁸⁰ Za vhodné způsoby, kterými mohl ctitel si svou partnerku opět udobřit, byla považována omluva, odprošení a lichocení.

Jistý útlocit partnerův, alespoň dle vkusu Zdeňky, ostatně obecně nebyl na škodu. Zdeňčin deník byl svědkem kritiky toho, s čím na svých partnerech nebyla spokojená. Mohla

³⁷⁶ „V 7h. došel M., tat[ínek] byl právě na odchodu – M. odešel a přišel znova teprva v ½ h. Mrzela jsem se na něho – mam[ince] nebylo milo, že přišel, a kromě nadání jsme se notně pohádaly. Seděli jsme v kabinetu – M. nám upíral čest já se bránila – M. řekla, že nesmí více k nám přijít než 2krát v týdnu – aby nebyly klepy atd. Na oko jsem se s M udobřila. Litoval že jsme si pokazily večer. Neškodí to ale, vím nyní, jak smýšlí.“ Tamtéž, zápis z 8. 4. 1865.

³⁷⁷ Tamtéž, zápis z 9. 3. 1865.

³⁷⁸ „Odpoledne byla mam[inka] dosti přívětivá, [...], ale když po 7h. M. došel, nemluvila. Trapná to byla rozmluva. [...] Odešel po 9h. a mam. začala bouřiti proti M. Ubohý! O jak se mam. nyní rychle mění! Bůh ví, jak se to všechno ukončí.“ 6. 9. 1865, „M. přišel večer, počal zúmyslně s mam[inkou] mluvit – nedostal však odpověď – mlčela, bavil se jen se mnou, až po 9h. konečně odešel – nikoli potěšen. Jakmile zmizel počala mam. znovu – zuřila proti M. Beze vši příčiny horlila proti mně a M. a málem by mně byla přivedla k zoufalství. Hádky byla strašná mezi námi – velice pobouřena jsem šla po 10h. do kabinetu – spát!“ Tamtéž, zápis z 7. 9. 1865.

³⁷⁹ Tamtéž, zápis z 6. 1. 1867.

³⁸⁰ Tamtéž, zápis z 9. 7. 1861.

to být jak nechut' chodit pěšky, choulostivost na počasí³⁸¹ nebo i celý soubor návyků: „*Velmi mně[!] mrzí, že si vždy s něčím hraje, sedí jako žába a tak podivné mínění má o lidech. Změnili se v tom, bude dobře.*“³⁸² Citlivost partnera však v tomto výčtu nefigurovala.³⁸³ Žádané rovněž bylo, aby byl partner dostatečně všímavý, naopak opadnutí dřívější vřelosti bylo považováno za věc, vyvolávající znepokojení.³⁸⁴ Partner mohl být „šelma“, používáno v odlehčeném tónu, pokud například vstoupil do pokoje v nevhodný okamžik, ale i „divný člověk“, což už předznamenávalo vážnější situaci, např. když mu byly vyčítány nežádoucí charakterové vlastnosti, jako „popudlivost“ či vztahovačnost. Verdikt byl doprovázen nadějí, že „*možná se ještě změní, jinak bych se s ním nesrovnala – to tuším.*“ Zdeňčin deník v tomto ohledu nebyl výjimkou, to dokazuje i skutečnost, že se v ženských denících lze obecně dočíst o jistých nepříliš „mužně“ působících aspektech, které přesto byly dívky ochotné na pánech ocenit. Krom citlivosti a empatie se jednalo i o fyzickou přitažlivost. To bylo v rozporu s vlastnostmi, které bývaly tradičně ceněné u mužů, zejména díky tomu, že bývaly dávány do protikladu k ženským charakteristikám – často právě k citlivým, empatickým a fyzicky přitažlivým ženám.³⁸⁵

Třetí závažnou kategorií, vyvolávající spory, bylo Blumeho cestování. Už jen pomyšlení na to, že by mohl být vystaven novým skutečnostem a vjemům, které by snad mohly změnit přístup ke Zdeňce, v ní vyvolávalo fyzickou nevolnost: „*M. přišel k 7h. mluvil o odchodu svém na podzim – zmocnila se mně hrozná malomyslnost a slabost – M. mně nemohl utišiti, ví nyní čím mi jest – nemůže mne oklamati jeli muž poctivý.*“³⁸⁶ Plánování odjezdu pak bývalo doprovázeno Zdeňčiným pláčem a úzkostí, což se vyvinulo až v její onemocnění, pravděpodobně žaludeční vředy. Při první velké cestě, kdy Blume odjel na půl roku a panovaly mezi nimi ještě vřelé city. Několik prvních dnů po odjezdu prakticky jen přežívá dny a těší se na každý jeho zasláný dopis. Po tolik vytouženém návratu ale převládala dlouhou dobu rozpačitost, objevující se často po dlouhém odloučení: „*[...] mezy[!] řečí jsem mu řekla, že v chování svém ochabnul, a že jest chladný nejen ve společnosti ale i ke mně,*

³⁸¹ „*Byla jsem celý den doma, čekala jsem J[aroslava], ale nepřišel - bezpochyby se bál, aby nezmokl- jest to divno, že jest tak choulostivý, a že několik kapek stačí ho z návštevě [!] k nám zdržeti - co nejdříve se mu vysměji - cukrovému J.*“ Tamtéž, zápis z 28. 6. 1861.

³⁸² Tamtéž, zápis z 14. 4. 1867.

³⁸³ Jak v případě Kubíčka: „*J[aroslav] byl málomluvný, nedivím se, neb ho Vr[atislav] několikrát večer urazil a on jest citlivý.*“ 20. 6. 1861 Tak i v případě Blumeho: „*Po svatčině [!] jsem rozmlouvala s mam[inkou], že by M. neměl býti údem Silesie, jest květina příliš jemná, útlá – nehodí se tam.*“ Tamtéž, zápis z 30. 1. 1865.

³⁸⁴ „*[...] mezy řečí jsem mu řekla, že v chování svém ochabnul, a že jest chladný nejen ve společnosti ale i ke mně, litoval, že to pozoruji, ale více neřekl nic.*“ Tamtéž, zápis z 29. 7. 1866.

³⁸⁵ LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 66. ISBN 978-80-7106-988-1.

³⁸⁶ Tamtéž, zápis ze 14. 5. 1865.

litoval, že to pozoruji ale více neřekl nic. Nemluvil ale mnoho a odešel v 1/2 10 – chladně. Proč?³⁸⁷ Ta vygradovala až v „malý rozchod,“ spočívající ve vrácení fotografií i významného daru cititeli: „M. nepřišel a já nevím posud proč. Takové chování věru nezasluhuji. Kýž bych ho nikdy nebyla poznala!“³⁸⁸ Situace se nakonec urovnala, ale z dusné atmosféry se de facto až do konce vztahu zcela nevzpamatovali.

Toto odcestování však nemělo být posledním. Po zkouškách následovala Blumeho cesta do Drážďan, během které už jejich korespondence probíhala ostřeji a také útržkovitěji, než v předchozím případě. I návrat prožívá Zdeňka s většími obavami: „Jsem velmi rozčilená – bojím se velmi. Dnes neb zítra přijede jistě!! Jaké bude shledání?“³⁸⁹ Od této doby zasmušilost ze Zdeňky, alespoň dle deníkových zápisů, už neopadla – na náladě jí nepřidala ani Blumeho další plánovaná cesta, tentokrát do Paříže a Itálie: „[...] blouznil o Vlaších a cestování do Benátek, až jsem se hodně rozhněvala a tat[ínek] vyšel. Nebere na mně ohled vzdor, že ví, jak mi rozčilení škodí. Odešel v dobrém humoru. Ah!“³⁹⁰ Konečnou tečku za vztahem udělala zřejmě Zdeňka, ačkoliv deníkové zápisy ze zmíněného období chybí – v době nejhlubších svárů odjíždí na několik týdnů do Mýta, kde svůj deník na několik měsíců přerušuje. Vše však nasvědčuje tomu, že už nebyla ochotna déle trpělivě čekat, až Blume usoudí, že pro něj nastal vhodný čas k zapuštění kořenů, když její nejvhodnější čas k tomu právě minul.

Blume si pravděpodobně neuvědomoval Zdeňčiny obavy ani nechápal její motivaci, jak značí zápisy typu: „M. neustále ujišťuje, že se mýlím v důmince jisté a prosí o důvěru! Byl velice rozčilen po cestě, nevím, co o něm mám skutečně souditi. Nerada bych mu činila křivdu.“³⁹¹ I jeho však patrně odrazovala Zdeňčina zádušnost, která, jak se zdá z deníků, charakterizovala v poslední fázi jejich společně trávený čas.³⁹² Jak se Blume stavěl k rozvázání svazku, není známo, protože i Zdeňky deník se odmlčuje. Poslední zápis ve Zdeňčině deníku, který se ho týká, dává vědět jen o jeho rozladění: „Dostala jsem list od M., velmi odráží obsah jeho k mému nynějšímu živobytí. Jest velmi rozčilen, nemohu pomoci.“³⁹³

³⁸⁷ Tamtéž, zápis z 29. 7. 1866.

³⁸⁸ Tamtéž, zápis z 1. 8. 1867.

³⁸⁹ Tamtéž, zápis z 18. 3. 1868.

³⁹⁰ Tamtéž, zápis z 30. 6. 1868.

³⁹¹ Tamtéž, zápis z 6. 5. 1868.

³⁹² „Byla jsem zádušná, M. řekl, proč se na něho dívám tak přísným a [?] – zrakem – to mně překvapilo – později jsem mu to řekla – odpíral ona slova, vstal a řekl, že se mu musí věřiti – [...] – odcházel, prohlídl se a řekl dobrou noc, já podobně. Co to má býti? Kam to povede?“ Tamtéž, zápis z 11. 6. 1868.

³⁹³ Tamtéž, zápis z 16. 9. 1868.

Vše bylo patrně vyřízeno prostřednictvím korespondence a rodičů. Nutno ovšem říct, že ani Blume nenesl lehce Zdeňčiny pobyty ve Vysokém Mýtě, o čemž svědčí dopisy od matky.³⁹⁴

Na tomto příkladě zániku nevydařeného vztahu je patrné, že proklamovaná mírnost a poslušnost, ke kterým byly dívky 19. století vedeny, vždy neznamenala, že by si žena nebyla schopna prosadit ve vztahu svou – ani Zdeňka neváhala vyjádřit svou nespokojenost. Krom toho byla ochotna využívat svých „ženských zbraní“ ve smyslu cílené vzbuzování žárlivosti, či ochoty obléknout se k dosažení požadovaného výsledku. Není důvod domnívat se, že byla v tomto směru výjimkou. Na druhou stranu využívání těchto prostředků k prosazení vlastní vůle nahrávalo do karet i všem dobovým stereotypům, hovořícím o ženské vypočítavosti a lstivosti.

Námluvy byly vnímány jako prostor pro poznávání se, a dvoření v sobě zahrnovalo galantnost a něžné dobývání dívky. To odpovídá i výroku Honoraty Zapové v Nezapudkách, týkajícího se manželství i času, který mu předchází: „*Nejšťastnější manželstvo je vždy velmi těžký stav. Mladá osoba, která se provdá, získá svobody v malých věcech, v důležitých ji ale trati [...]* Mužům dostala se pohodlnější úloha, býti otroky na krátký čas, pak pány navždy.“³⁹⁵ Všechna ta vyprovokovaná žárlivost, i potřeba, aby si muži ženy dobíraly, byla zřejmě vedena s úmyslem užít si svého postavení dívky, o kterou je ucházeno, a která je dobývána, což po svatbě měla vystřídat realita manželství s jasně danou hierarchií. To odpovídá i případu, kdy Zdeňka vyjadřuje lítost nad přítelkyní, kterou její manžel drží zkrátka: „*Aurelie odešla po 6h., aby na ní muž nemusel čekat – nemá to rád, když není doma! Lituji Aurelii.*“³⁹⁶

Záhy propuknutá Kubíčková tuberkulóza a jeho spory s Vratislavem ponechaly málo prostoru k vyklíčení závažnějších neshod se Zdeňkou. Ty se však projeví v plné síle během pětiletého milostného vztahu s nápadníkem Blumem. Dva roky od začátku vztahu začínají pravidelné i několik dní trvající konfrontace Blumeho s matkou Zdeňky. Důvodem k těmto emočním přeháňkám byla šířící nejistota, která pronásledovala Zdeňku, vědomou si své odkvétající mladosti a vhodného času k uzavření manželství, který se povážlivě krátil. Blumova mladická požívačnost a čas, který chlapcům plynul jinak než dívkám, což bylo umocněno několikaletým věkovým odstupem od Zdeňky, mu nezádal potřebu spěchat se svatbou. Čas námluv, kdy mu mnohé bylo povoleno, mu zřejmě vyhovoval. Čím déle se vztah

³⁹⁴ „[...] *malému neřeknu ani slovo, on tu byl večera večer, a jen abych při tom zůstala, abys přijela, ten má strach.*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; dopis z 28. 10. 1866.

³⁹⁵ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 111. ISBN 80-204-0737-5.

³⁹⁶ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 23. 2. 1866.

vlekl, tím víc však Zdeňce docházela trpělivost. Většinou to byla ona, kdo se urazil pro vyřčené slovo, kdo vyvolal spor pro reakci, která nesplňovala její vysoká očekávání. Počáteční srdečnost a uvolněnost se změnily v dusnou atmosféru a zádumčivost ze strany Zdeňky, ze strany Blumeho pak na nepochopení a následně rezignaci. Jejich vztah, po pěti letech bez nejmenšího náznaku nějakého vývoje a bez vyhlídek na společnou budoucnost, ztratil svůj smysl.

4. 6. Nešťastné lásky

Důvěrnice byly dívkám většinou jejich blízké přítelkyně z časů dospělosti.³⁹⁷ U Zdeňky tuto úlohu plnila po celý život její matka a v určitých obdobích různí blízcí přátelé. Její deník je ovšem také dokladem přátelství mezi ženou s mužem. V době nemoci Kubička úlohu důvěrníka plnil Jan Ladislav Pešek, který byl zároveň přítel Kubičkův. Problém však představovalo, že na Peškově straně přátelství přerostlo v lásku a v souvislosti se Zdeňčiným neopětováním citů tak muselo nutně končit nezdarem. V přátelských vztazích žen a mužů, pakliže jsou předmětem náplně deníků, je často cítit ono sexuální napětí³⁹⁸ – zde napětí také existovalo, avšak pramenilo z toho, že Zdeňka nebyla ochotna překročit hranici přátelství. Jejich vztah se z přátelského změnil na důvěrnický v době Kubičkovy zdravotní internace v Čechách – Pešek docházel do zeleného domu a dělal společnost truchlící Zdeňce, byl jí oporou v těžkých časech.³⁹⁹ Chvilí, kdy má odjet na delší čas, nese Zdeňka těžce jako vzdálení přítele: „*Budu nyní úplně sama, nikomu si stěžovati nemohu. P[ešek] o všem věděl, byl mi pravým přítelem místo přítelkyně.*“⁴⁰⁰ Větších nároků si však na Zdeňku začal dělat až v době, kdy se naděje nad Kubičkovým uzdravením začala rozplývat. Zdeňka jeho snahu pozorovala s nevolí, nebylo jí příjemné, že se chová, jakoby je k sobě vázaly milenecké sliby. „*Na zpáteční cestě mi o[u]stně domlouval, proč jsem včera jemu za přítomnosti Š. lečjak odpověděla, chtíc ho zúmyslně snížit a podobné věci. [...] Kdyby to byl J[aroslav] všechno slyšel, P. by byl svůj díl dostal, v takovém tónu se mnou mluvit.*“⁴⁰¹ Jejich vztah se však

³⁹⁷ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má. Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 167. ISBN 978-80-7254-956-6.

³⁹⁸ Podobné přátelství s tímtož napětím je zahrnuto také v deníku Sofie Podlipské, dále i Anny Pammrové, jež se přátelila s Otakarem Březinou, Zdenky Braunerové, upřednostňující obecně spíše pánské přátelství, nebo v denících Anny Lauermannové-Mikschové, viz: *Tamtéž*, s. 168.

³⁹⁹ „*Navštívil nás P[ešek], jedinký, který nás nyní baví a s námi upřímně mluví.*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 2. 5. 1862.

⁴⁰⁰ *Tamtéž*, zápis z 12. 6. 1862.

⁴⁰¹ *Tamtéž*, zápis z 10. 6. 1962.

zároveň vlivem Peškových pokusů o sblížení značně ochladil. Na jeho plánovaný odjezd z Vídně na praxi už reaguje v chladnějším duchu a dokonce ho i vítá.

Že měl na vztahu i citový zájem, naznačují také Peškovy básně uschované v pozůstalosti Zdeňky. Vedle neutrálních přání k narozeninám se objevují i básně milostné, pro které mu inspirací byl sám život. Poslední báseň, kterou Zdeňce přinesl na rozloučenou před svou plánovanou cestou do Čech na praxi, je dojemným vyznáním z neschopnosti zadusit v sobě milostné city, které adresátka vždy znovu rozdmýchává.⁴⁰² Její předání je zachyceno i v deníkových záznamech: „[...] *za jasného nebe [jsme] pozorovaly[!] silné blyškání nad protějším domem. Stála jsem u okna vedle mně P[ešek]. V pozadí tmavé kuchyně mam[inka], Vr[atislav] a Toni. Pozorovala jsem, že P. hledá mou ruku, vyhnula jsem se mu. Při 3 zablýsknutí však když jen T[oni] byla u nás, podal mi bílý list a pravil: ‚Napsal jsem Vám, slečno, zlatým perem několik slov, prosím, přečtete je brzo.‘ Trásla jsem se i přislíbila to učiniti. P. se vrátil do pokoje, já vešla do zeleného s mam. – Musela jsem se hlasitě smáti – nikoli však básni. Mam. nebyla překvapena. Velmi rozčilená jsem vešla za chvíli do pokoje našeho. P. sklopil oči. Večeřely jsme. Před 9. h. se poroučel. Omlouval se. [...] Jsem ráda, že odjede, nyní by bylo postavení mé trapné. Nepochopuji ho. Vždyť předci úmysl můj zná!“⁴⁰³*

Nebylo by takovou vzácností, pakliže by se po zesnulém nápadníkovi ujal postu jeho přítel. Otázkou je, zda to fungovalo stejně, pakliže ctitel zatím stále ještě žil. Zdeňka však tuto alternativu vůbec nepřipouštěla – Peška považovala za oddaného přítele svého ctitele, na druhou stranu ho často označovala pod citově zabarvenou zdrobnělinou jeho jména jako „Pešíčka“ a v době jejich důvěrného přátelství pečlivě zaznamenává, stejně jako to dělávala u ctitelů, kdy přišel či nepřišel.

Případné známosti v Mýtě pak není snadné dohledat. Poměry v maloměstě byly uvolněnější a prostupnost mezi světem mužským a ženským větší. Ne vždy si také z prázdninových pobytů vedla deník. Během podzimního pobytu roku 1866 ve Vysokém Mýtě, kam odjela pouze v doprovodu bratra, v době, kdy na ni ve Vídni čekal Blume, s nímž už tu dobu zažívala neshody, se však v deníku objevují zmínky, které dokládají jisté povyražení. Značnou část tehdejšího pobytu strávila ve společnosti ritmistra Česaného.

⁴⁰² „O láska! láska! / Kolikrát jsem tě z srdce rval / až stříkala krev kolem rudá, / ty jako setba proklatá / vždy v nová pučíš poupata - - / vždyť srdce mé tak kyprá pro tě půda! / O láska! láska! / Kolikrát jsem tě zabíjel / v svém vlastním srdci vlastní rukou; / jak s zoufalou bych odvahou / jen vraždil hydru stohlavou - - / vždy obživnouc rozdíráš srdce sterou mukou! / O láska! láska! / Já nebe peklo na pomoc / jsem volal s hrozným zaklínáním, / já kajicně se v prsa bil - / já tobě láska zlořečil - - / leč tobě kletba – požehnáním!!! / O láska! láska! / S Bohem!“ Viz: Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 1, Ctitelé, přátelé, básně; složka Ctitelé Lipovec, Pešek apod.

⁴⁰³ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 20. 1. 1863.

Objevují se tak údaje o „randezvous“ a byl pravděpodobně také „manželem,“ o kterém se zmiňuje v denících. Tato neškodná Mýtská „hra na manželství,“ ač nepochybně nebrána do důsledků, Zdeňce snad měla vynahrazovat citovou pustotu, kterou v tu dobu pociťovala ve vztahu s Blumem. Několik dní před odjezdem tento mýtský svazek rozvazuje: „*Dostala jsem od manžela podstavec na květiny. Poslal do Hradce naše rozvedení!*“⁴⁰⁴ S tím zřejmě souvisely také dopisy, které dostávala z Vídně od rodičů, s blíže nespecifikovanými výčitkami.⁴⁰⁵ Ačkoliv se s největší pravděpodobností jednalo pouze o přátelské povyražení, v deníku se objevují i záznamy o domluvách přítele: „*U oběda byl Řeznický – zpívali mi trio Má milá, má milá, Ty jsi celá rozhárána, [?] máš na cancoury a srdéčko samé doury atd., až jsem poslala pro červené víno. Dováděly jsme náramně, ale najednou Pep[inek] zbedl a prosil Rep., aby za něho měl požehnání a křest. Zapřísahal mně[!], abych zítra nejela s Č[esaným], zničili by mně prý proto morálně.*“⁴⁰⁶ Přesto se po návratu do Vídně vše vrací do starých kolejí a v denících není případná konfrontace vztahující se k dění v Mýtě zaznamenána. O dva roky později zažila také Zdeňka ve Vysokém Mýtě velmi vřelý vztah k někomu, koho v denících označuje jako „dítě“ – pravděpodobně jím byl některý mladík z děkanství.⁴⁰⁷

Předpokládám však, že všechny mýtské vztahy s muži fungovaly na přátelské bázi, ať už ji k tomu vedly nejrůznější důvody – na upřednostňování vídeňských vztahů měli pravděpodobně vliv i rodiče, což souviselo s místem trvalého pobytu rodiny. Vysoké Mýto bylo pouze prázdninovou baštou, a nemohli by na dceru dohlížet takovým způsobem, jakým by si představovali. Maloměstské poměry navíc nenabízeli natolik perspektivní pracovní výhledy budoucímu manželovi, jako poskytovalo prostředí Vídně. Krom těchto důvodů případnému mýtskému svazku nepřálo ani načasování – podstatnou část 60. let byla Zdeňka zaslíbena, v 70. letech zase vkládala naději do známosti s Masarykem a od začátku 80. let, tedy v době trvalého přesídlení na venkov po smrti otce, již byla ve věku, kdy se po vážných známostech neohlížela.

Známost s Masarykem byla ostatně posledním vážně míněným Zdeňčiným pokusem o nalezení partnerského štěstí. Stejně jako její předchozí ctitelé, i on byl studentem na vídeňské

⁴⁰⁴ Tamtéž, zápis z 12. 11. 1866.

⁴⁰⁵ „*Dostala jsem z Vídně psaní plno výčitek! Plakala jsem velmi. Všichni jsou na mé straně, to jsem psala mam[ince].*“ Tamtéž, zápis z 24. 10. 1866.

⁴⁰⁶ Tamtéž, zápis z 13. 11. 1866.

⁴⁰⁷ Jejich vztah byl pravděpodobně tak vřelý, že Zdeňky matka pocítila potřebu dceři domluvit: „*Najednou mi mam[inka] domlouvala, že s dítětem se bavím, to mě mrzí a rozčílila jsem byla když přišla k polední pí. Sřasákova k nám. U oběda byl Pavel a Pastýřek kromě domácích, mlčela jsem zúmyslně tak, že to znamenali. [...] Bylo velmi živo, ale já vyšla a plakala. [...] Večer jsem byla chvíli doma, pak s tat[ínkem] u večere, mam. nešla. Mluvila jsem opět jen, co bylo potřeby.*“ Tamtéž, zápis z 10. 9. 1868.

univerzitě, ačkoliv Šembera nebyl přímo jeho profesorem, a do zeleného domu za vyhlášeným profesorem byl Masaryk uveden ještě jako gymnazista.⁴⁰⁸ Prostředky na život mu zajišťovalo místo vychovatele a domácího učitele a záhy se začal seznamovat i s národním spolkovým životem ve Vídni, tak našel cestu i do okolí profesora Šembery a poznal jeho rodinu, se Zdeňkou si pak dopisoval od konce června roku 1875 do 18. února 1886. V pamětech poté Zdeňku charakterizoval jako ženu o dost starší než on, vzdělanou, a energickou, kterou ostatní studenti považovali za emancipovanou.⁴⁰⁹ Mnoho slov navíc pro ni nenašel. Dopisovat si začali v červenci 1875, aby udrželi své přátelství i během doby, kdy Zdeňka bude pobývat ve Vysokém Mýtě a Masaryk mimo Vídeň. Jejich korespondence pokračovala sice bouřlivě, ale zato pravidelně, až do zasnoubení Masaryka v srpnu 1877, poté mnohem úsečněji přežívala ještě do roku 1886, kdy, v polovině února skončila pod tíhou starých výčitek naprostým krachem.⁴¹⁰

Vraťme se však do poloviny 70. let. Zdeňce nikterak nepřekáželo, že Masaryk, tehdy pětadvacetiletý student, byl o devět let mladší než ona. Souhlasila s jeho návrhem, že dopisování bude vedeno o záležitostech a myšlenkách, které by daly možnost třibení názorů a cvičení ducha, že bude prosté praktických banalit, které připadaly mladému filosofovi příliš přízemní. Témata jejich psaných rozhovorů se tak točila kolem úvah na filozofická témata, o vlastenectví a národě, o literatuře, náboženství, lásce. Někdy se témata i více dotkla reálného života, pokud se Masaryk svěřil s tím, co zažívá na cestách, nebo o vědeckých pojednáních, na kterých pracoval. Z druhé strany jej zas zajímaly novinky ze zeleného domu a ze života Zdeňky. Tak se konverzace leckdy přehoupla i k záležitostem, o kterých původně nebylo v úmyslu korespondenci vést.⁴¹¹

To Zdeňce na jednu stranu přišlo vhod. Prostřednictvím dopisování chtěla pisatele důkladně poznat a doufala, že jejich korespondence postupem času překročí hranici důvěrného přátelství. Některé zmínky z Masarykových dopisů mohly působit na její naději i

⁴⁰⁸ Ve Vídni zakotvil roku 1869, kam přijel se zámožnou rodinou Le Monnierovou, ve kterém působil jako vychovatel. Roku 1872 dostudoval akademické gymnázium, které v Brně kvůli neshodám musel přerušit, a nastoupil i na vídeňskou univerzitu, viz: ČAPEK, Karel. *Hovory s T.G.M.* Praha, 2009, s. 70. ISBN 978-80-253-0752-6.

⁴⁰⁹ Tamtéž, s. 75.

⁴¹⁰ Dopisy jsou vydány v edici, přičemž se zachovaly téměř výhradně dopisy od Masaryka, Zdeňčiných je k dispozici pouze pět, viz: KRULICHOVÁ, Marie (ed.). *Nechte mne zapomenouti na sny mé. Korespondence T.G. Masaryka se Zdeňkou Šemberovou.* Praha, 1996. ISBN 80-85281-15-5 a 80-85611-97-X.

⁴¹¹ Jednou to Zdeňce i připomíná: „*Dlouhými otázkami jsem se nenudil: nemoh[!] jsem však zevrubně na ně odpovědět nemáje času; za druhé, byly některé po věcech, které mne pranic nezajímaly, a konečně jsem si myslil, až se sejdem, bude k těmto vedlejším věcem (jak žiji, co jím a piji atd.) času dosti.*“ Dopis z Lipska 31. 10. 1876, viz: Tamtéž, s. 59.

životadárně, jakkoliv nevinně je Masaryk mohl myslet.⁴¹² Zdeňka se tak chápala každé indicie, z které si sprádala nereálný obraz jeho možného citového zájmu. Masaryk ovšem na rozdíl od korespondentky nemluvil řečí symbolů. Jeho jazyk byl ovšem projevem vědce, stoika, člověka přímého jednání, který neuměl nebo spíše nechtěl číst mezi řádky: „*Uznali jste snad, že dovedu chladným pérem rozbíratí vše – i city i myšlenky Vaše neméně, že se nedám ničím odstrašiti od přímého jednání.*“⁴¹³ Konfrontace ze strany Zdeňky pak vyvolávaly odměřené odpovědi na její náznaky, i skutečnost, že se o něm někdy dozvěděla víc, než jí bylo milé. Nejčastěji následovaly po každé zmínce v Masarykově dopise, která se dotýkala buď plánů možné budoucnosti,⁴¹⁴ nebo představ o lásce, takovým způsobem, který Zdeňka považovala za zraňující. Masarykovi pak přišlo nepochopitelné, proč mu Zdeňka činí výčitky za slova, za která se necítil být vinný. Během každé roztržky mu podsouvala myšlenku na přerušování dopisování si, jako by byla přesvědčena, že nemá pro Masaryka jinou hodnotu, než tu sňateční.

Vzájemnou korespondenci se snažila Zdeňka před rodiči nejprve zatajit, nějakou dobu si tedy dopisovali inkognito. To byl Masaryk ještě vítaným hostem zeleného domu. Po tom, co se Zdeňka svěřila se vším matce, pravděpodobně pod vlivem některého Masarykova dopisu, který v ní podnítil novou vlnu výčitek, se začíná měnit i chování Šemberových k mladému doktorovi z vstřícného na vyhýbavé, což několikrát Masaryk podotkne i v dopise Zdeňce. Tak přišlo na řadu zatajování Šembery před Masarykem, chladné jednání ze strany Šemberové a nevpustění jej ani k lůžku Zdeňky, v době, kdy ležela zesláblá nemocí, což vyvolalo jen další nepochopení ze strany Masaryka.⁴¹⁵

V dopisu z poloviny června roku 1877 se Zdeňce poprvé zmiňuje o zajímavé „Miss Charley,“ přesto neprojevil před Zdeňkou úmysl, dotáhnout záležitost s Miss Garrigue až do šťastného konce. Následné Masarykovo rozhodnutí přestěhovat se do Vídně pak ve Zdeňce probudilo další – poslední a krátkodobý – zoufalý záchvěv naděje. Několik dní na to ovšem chod věci nabral takový spád, že 10. srpna 1877 byli už Masaryk s Charlottou snoubenci.

⁴¹² Například v dopise z 22. 11. 1876: „*Zde Vám posílám práci svou, kterou jsem - bych upřímně řekl, pro Vás psal – jinak bych se nikterak nebyl odhodlal k ní.*“ Dále v dopise z 24. 2. 1877: „*Na slavnost samu [do Vídně, pozn. V. T.] se velmi těším, aniž sám vím, proč [...] Avšak mě táhne něco nevidomého jak osud, aniž si mohu vysvětlit touhu bezjmenou.*“ Viz: Tamtéž, s. 62 a 73.

⁴¹³ Dopis z Klobouk z dnů po 10. 8. 1875, viz: Tamtéž, s. 17.

⁴¹⁴ Jde o případ, kdy se Masaryk zmínil o možnosti natrvalo odjet do ciziny, dopis z Klobouk, dne 10. 8. 1875, viz: Tamtéž, s. 16.

⁴¹⁵ I to ovšem měla za následek výčitky ze Zdeňčiny strany, viz: „*Dovolte, bych Vám dnes dle nemoderní povahy své bez přetvářky oznámila, že mne ,omluvené’ přerušování návštěv Vašich v nejmenším nepřekvapilo. Vím totiž již dlouho i bez poznámek Vámi učiněných – že jste jen s nechutí pokaždé se rozhodnul vstoupiti do zeleného domu, v kterém Vám nekynula milá a vítaná zábava v rozmluvě. Nejsouc ani soudnou věškyň[!] cikánskou, uhodla jsem v tom pravdu a čekala jsem jen, kdy asi se vyplní vidění mé.*“ dopis z Vídně, dne 14. 2. 1876, viz: Tamtéž, s. 38. Přátelství v tu dobu zachránil oboustranný prožitek přestálé těžké nemoci.

V dopise, ve kterém tuto událost Zdeňce oznamuje, jí zároveň prosí, aby oběma zachovala svou přízeň, a ujišťuje ji, že ani za nově nastalých okolností mu nebude její přátelství na obtíž. Odpověď Zdeňky na Masarykův dopis, který ji musel nepochybně ohromit, se jako jedna z pěti zachovala. Po obligátní gratulaci mu ovšem vmetává do obličeje další smršť výčitek.⁴¹⁶ Hrdost jí však nenechala projevit poraženeckou tvář, proto přislubuje přátelství zachovat, ovšem s pichlavým dodatkem, vyslovující pochybnosti o tom, že bude Masarykovi její přátelství ještě potřebné.

Jejich korespondence pokračuje nadále, avšak již v delších časových intervalech. V době, kdy se Masarykova rodina začala rozrůstat, měl již na svou starou přítelkyni stále méně času a téměř každý list začínal omluvou, proč tak dlouho nepsal, s odkázáním na svou velikou zaneprázdňenost. Dopisy jsou postupně kratší a formálnější, většinou při příležitosti nějakého výročí, a dopisování ztrácí na dřívější intenzitě.

Během celé své korespondence Masaryk v reakci na Zdeňčiny výčitky označil několik svých listů jako poslední, k rozhodnému přerušení korespondence nicméně došlo až po více než deseti letech dopisování. Poslední list, z Vysokého Mýta dne 18. února 1886, je dochován ze Zdeňčina opisu a odpovídá na Masarykovu prosbu, aby poslala seznam podporovatelů Šembery, kteří měli stejný názor jako on na pravost rukopisů. V něm ho Zdeňka nepřímo označila za zbabělce z toho důvodu, že se za otce nepostavil ještě za jeho života a nechal ho tak skonat v osamělém ponížení, jako mnozí další náhle se vyrojivší odpůrci pravosti rukopisů.

V dopise z 11. října 1875 přirovnává Masaryk jejich společnou korespondenci k divadelní hře „Zmatek nad zmatek“⁴¹⁷ a mnoho dopisů podobným stylem opravdu vyznívá. Byla však něčím oběma aktérům přínosná? V dopise následující po konfrontaci, ve kterém se Zdeňce svěřoval se svými poměry k přítelkyním, osvětlil Masaryk své úmysly se Zdeňkou takto: „[...] víte, že jsem vždy chtěl býti a chci býti oddaným Vám přítelem. [...] chtěl jsem na Vás tak působit, byste se šťastnými stali; chtěl jsem Vás naučiti život jasněji a bez předpojatosti posuzovati a z věcí, jakými vždy jsou a býti musí, největší užitek těžiti.“⁴¹⁸ Z korespondence se skutečně zdá, že měl Masaryk v úmyslu Zdeňku formovat a vzdělávat.

⁴¹⁶ Většina z nich se dochovala jen díky reakci na ně v dopise od Masaryka. Zdeňka ho tak například vinila, že jednal vůči ní nešetrně, že ji obelstil, vytýkala mu nestálost, atd. Masaryk jí odpovídá na vše zvláště a připisuje také významnou větu: „Lásky vaší jsem hoden nebyl, aniž jsem hoden býti směl, jelikož jsem Vás nemiloval více, než jsem kdy dobrého druhu miloval; ale mýlíte se věřice, že jste mi v takovém stupni ‚hříčkou‘ byli; mýlíte se velmi!“; dopis z Klobouk, dne 1. 9. 1877, viz: Tamtéž, s. 104.

⁴¹⁷ „Kotzebue napsal divadelní hru Zmatek nad zmatek – my dopisováním svým udělali jsme mu poboční kousek: pokusím se uzet tento rozvléknouti, Vy jste, jak onen světovládny král, přesekli.“ Dopis z Vídně, dne 11. 10. 1875, viz: Tamtéž, s. 28.

⁴¹⁸ Dopis z Lipska dne 29. 6. 1877, viz: Tamtéž, s. 94.

Snažil se v ní probudit vášně pro anglickou literaturu a jazyk, když jí radil, aby se naučila anglicky; doporučoval jí knihy k přečtení (převážně zahraniční); navrhoval jí překládat do češtiny jeho německy psané texty určené k publikování; po rozhodnutí setrvat ve Vysokém Mýtě jí poskytoval rady, čím zaměstnat ducha, aby nezabředla příliš hluboko do maloměstských poměrů.⁴¹⁹

Masaryk si zároveň, v duchu jeho pozdějšího označení jako „prvního českého feministy“, dovolil porušit i některá dobová tabu, alespoň formou návrhu: Vzbudil ve Zdeňce zvědavost pojednáním o Hypatii, antické filozofce, která měla Zdeňce dokázat potenciál ženy k filozofování. Předestřel před ni myšlenku odjet coby posluchačka filozofie na univerzitu do Lipska, ačkoliv již pravděpodobně tušil, že tento návrh přes rodiče neprojde.⁴²⁰ Naprosto vážně ovšem mínil nabídku, aby se vydala se s ním, případně i s dalším jeho přítelem, na cestu po Itálii. Zdeňku mu na to podala zřejmě zamítavou vyhýbavou odpověď, neboť v následujícím dopisu se Masaryk snaží dobrat se odpovědi, proč by to nemělo být možné: „*proč byste na rok například nemohli se mnou cestu do Říma a Neapole konat? Proč? Dejme tomu, že byste si našli společníci, to byste snad s námi jeť mohla: já totiž mám zato, že by Všeťečka a ještě jeden přítel můj, kteréhož posud neznáte – (onen nejlepší) – cestu se mnou konali; a kdybych samojediným zůstal, co se větším dílem stane? Která z Vašich přítelkyň asi by se odhodlala? Já neznám žádnou. Víím, jaké námitky konat' ,musíte' - nuže cestujte jednou s bratrem!*“⁴²¹ Cestování dam bylo stále spoutáno mnohými konvencemi a odcestování svobodné ženy v doprovodu muže vyžadovalo nesporně jistou míru svobodomyšlnosti. Masaryk s návrhem neuspěl a v následujících dopisech se o tom již nezmiňuje. Otázkou je, zda pro Zdeňčin úmysl cestu neuskutečnit byly rozhodující možné reakce okolí, obavy z nesouhlasu rodičů a otce obzvláště, který by tuto cestu musel také financovat, nebo nechuť pramenící z vlastních důvodů.⁴²²

⁴¹⁹ Doporučuje jí „lekturu“, čtení, překlady, učení se angličtině. „Život vyžaduje práci, jen práce blaží, uspokojuje – nuda zárodkem je zla! Míním to doopravdy a rád pomohu, co vybrání látky, obstarání nakladatele ap. [...] Zkrátka o věci přemýšlejte – ne dlouho – a dejte se opravdově do práce, jinak zmocní se Vás klep.“ Dopis z Prahy, dne 21. 3. 1883, viz: Tamtéž, s. 124.

⁴²⁰ „Nemohu nikterak porozuměti, proč by dopisování si naše Vaší paní matince solí v očích býti mohlo? Co by pak řekla, kdybyste řekli, by Vás poslali sem na univerzitu? Tu totiž studují mnohé dámy; jednu jsem osobně seznal, zabývá se s filozofií, ač více diletantkou je. Kdybyste tedy Vy taktéž poslouchala a někdy tak náhodou v tomže kolegium vedle mě seděla? Jářku. To byste ještě více urazila.“ Dopis z Lipska z 2. 12. 1876, viz: Tamtéž, s. 63.

⁴²¹ Dopis z Pisy, dne 22. 9. 1876, viz: Tamtéž, s. 54.

⁴²² Nicméně o poznání nových krajín Zdeňka ochuzena nebyla, pouze cestu odložila na později. Pokud se tak dá alespoň soudit z plánu s názvem „Cesta o prázdninách 1899“, ve kterém je zakreslena okružní cesta z Prahy přes Německo, Belgie, Holandsko, zpátky přes Německo do Prahy, viz: Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník.

Přesto měli oba dopisovatelé přece něco společného – pojila je hloubavá povaha a vzpomínky na chvíle strávené ve Vídni. Masaryk Zdeňce pomohl rozšířit obzory, doporučoval jí literaturu, svým záplem jí snad donutil k přemýšlení nad mnohými věcmi, včetně síly lidské vůle k vykonání zdánlivě nemožného. Zdeňka Masarykovi zas byla blízkou přítelkyní, důvěrníci, podporovatelkou a člověkem, kterému se mohl svěřit. Nebýt oboustranného zklamávání, u Zdeňky z nenaplněných očekávání, u Masaryka z nárokování jím nesplnitelného, mohlo jejich přátelství pokračovat déle, přinejmenším do doby, než by se jejich světy zcela odcizily tím, že Masaryk se stal součástí dějin, zatímco Zdeňka součástí minulosti.⁴²³

4. 7. Neprovdané ženy

Pod vlivem všech zmíněných skutečností, ať už jimi byly nátlak okolí nebo její vlastní motivace, cítila Zdeňka lítost nad svým stavem: „*Šla jsem s mam[inkou] na requiem, na cestě jsem jí jen řekla, aby si zapnula rukavičku – ona se proto rozhněvala a šla domů [...] Když bych si mohla pomoci! Nemohu si nikterak vysvětlit proč na mně[!] se mam. nyní tak zčista jasna rozhněvá – vždyť za nešťastný osud svůj nemohu – očekávala jsem přejiný.*“⁴²⁴ I v době, kdy už nemohla doufat, že se manželství dočká, je v deníku stále v různě dlouhých intervalech akcentováno „zaujetí“ stavem, který jí byl zařeknut. Na konci 70. let, v předvečer dne 38letého výročí uzavření sňatku rodičů, v deníku zmiňuje vypravování matky o průběhu dne vlastní svatby. Zvláště volbu matčiných slavnostních šatů si Zdeňka poznamenala obzvláště důkladně, včetně konkrétních kusů a použitých látek na ošacení. Za tím hned následuje Zdeňčin postesk „*Já nikomu nebudu o podobných událostech vypravovati. Rozčílily jsme se obě.*“⁴²⁵ Vůle by tedy byla, stejně tak nápadníci, ochotní pojmout Zdeňku za svou, co bylo tedy důvodem, že založení rodiny nedosáhla?

Problém věna, který byl společný pro velkou část neprovdaných žen, se Zdeňky netýkal. Šlo zejména o zástupkyně nižších sociálních vrstev, které nemohly svému ženichovi nabídnout dostatečné věno. Problém neprovdaných žen se však týkal širšího sociálního

⁴²³ Dějinami mám na mysli události tvořící historii, minulostí pak pouze události uplynulé.

⁴²⁴ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 11. 5. 1865.

⁴²⁵ Tamtéž, zápis ze 17. 1. 1878.

spektra.⁴²⁶ Mnohdy bylo možné budoucí neprovdání dívky předpokládat již od mládí, pokud bývala buď nejmladší dcerou v rodině, na které se již nedostalo dostatečného věna, nebo pokud byla pro sňatkový trh neatraktivní například nějakou tělesnou deformací či postižením.⁴²⁷ Zdeňka ovšem, jako jediná dcera v dobře situované rodině, mohla disponovat dostatečným věnem, a ani žádná tělesná vada jí ani nápadníkům nepřekážela. Nehrála u ní role ani vlastní vůle zůstat svobodnou, což se týkalo především žen z horních vrstev obyvatelstva, které volily radši neprovdání se, než variantu sociálně nerovnocenného manželství, zapříčiňující jejich sestup na společenském žebříčku, neboť žena tradičně přebírala mužův sociální status.⁴²⁸

Za hlavní důvody, proč se Zdeňka neprovdala, považují sled nešťastných okolností a rozhodnutí. V prvním vztahu překazila plány nemoc Kubíčka, v druhém byla fatální Blumovo mládí, což sehrálo také roli během neuskutečněného vztahu s Masarykem. Vztahy s jinými muži jí hatilo špatné načasování nabídek nápadníků v době, když byla zrovna zaslíbena někomu jinému⁴²⁹ a vztah s vysokomýtskými zas patrně nevyhovující maloměstské poměry. Nechtěla se ovšem vdát za každou cenu a budoucího partnera podrobovala důkladnému výběru, který zahrnoval jak sociální a materiální předpoklady, tak i shodu v názorech. Měla tedy zájem na tom být svému případnému manželovi družkou a partnerkou, ne pouze hospodyní s „plodícími dispozicemi“.

Vstup do kláštera, který byl alternativou bezprizorního žití pro mnohé neprovdané ženy, zavrhl Zdeňka už v mládí,⁴³⁰ přestože v 19. století se jindy požadované věno pro vstup do řádu zachovává už pouze pro novicky šlechtického původu.⁴³¹ Takové ženy mohly pak žít v rodině svých příbuzných, nebo jako Zdeňka z dědictví po svých rodičích. Přes určitou

⁴²⁶ LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 163-4. ISBN 978-80-7106-988-1.

⁴²⁷ LENDEROVÁ, Milena. Reflexe identity v ženských denících 19. století. In *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha, 2007. s. 157-174. ISBN 978-80-86197-83-8. s. 170. Zde s. 170.

⁴²⁸ LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 115. ISBN 978-80-7106-988-1.

⁴²⁹ „Sl[ečna] Petr[o]nila se mam[ince] svěřila, že p. dok. D[ostál] p. řediteli Bílkovi a p. Suchánkovi sen řekl, že by se rád o mně ucházel – že si ale netroufá ani ví, že o mne již žádal p. K[ubiček], nyní ovšem chorý! Kdybych neznala J[aroslava], pak snad bych si dala říci, ale nyní poklady celého světa mně nezmění – vážit si mohu p. D. ale víc nic.“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 18. 7. 1862.

⁴³⁰ To naznačuje část z dopisu otci: „Nechci Ti činiti křivdu, ale zdá se mi dosti určité, že by jsi mi bez zdráhání nyní dal svolení, abych vstoupila do kteréhokoliv kláštera a takto jedna ze starostí Tvých by lehce odstraněna byla. Umínila jsem si však v tomto pádu pevně, že do kláštera nepůjdu majíc k tomu příčiny své [...]“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Alois Vojtěch Šembera, kart. č. 11, Korespondence rodinná, Šemberová Zdeňka; dopis z 20. 6. 1864.

⁴³¹ Jednalo se především o řády specializující se na dívčí školství, jako byly sestry sv. Kříže, voršílky a sestry kongregace de Notre Dame s řeholí sv. Augustina, viz: LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 164. ISBN 978-80-7106-988-1.

volnost nakládání se svým časem, smysl svému žití neprovdané ženy propůjčovaly často péči o potřebné, charita se tak stávala náplní a smyslem jejich života.⁴³²

Neprovdaná žena byla ve společnosti terčem lítosti nebo posměchu i v době, kdy žena nemusela být díky výkonu vlastního povolání závislá na blahorodí rodiny nebo podpůrných spolků. Se „starou pannou“ bývaly v minulosti dávány do spojitosti i určité charakterové vlastnosti, mezi které patřila zlomyslnost, lhaní, závistivost, šíření pomluv. Svou osamělost si měly kompenzovat společností domácích mazlíčků nebo podporou charit.⁴³³

Řešení sociálních důsledků neprovdanosti a ovdovění však umožňovalo vzniknout prvním dívčím školám, které svým nemajetným svěřenkám umožnily získat kvalifikaci pro výkon některé placené dámské profese. Cílem této první průmyslové školy dívčí v Praze, otevřené roku 1865, bylo především řešit sociální situaci neprovdaných chudých dívek či ovdovělých žen – tedy žen bez jiné možnosti obživy.⁴³⁴

V druhé polovině 19. století zůstala „slečnou“ i po odkvetlém mládí zhruba každá desátá žena, svobodný mládenec byl pak každý dvanáctý.⁴³⁵ Tento stav vzala na vědomí už i preskriptivní literatura a od 70. let ustává vnímání neprovdané ženy jako poněkud nadbytečného článku ve společnosti. Tehdy se v naučných spisech objevil názor, že i tyto ženy mohou být pro společnost přínosem. V následujících desetiletích pak podobných náhledů přibývá, např. italský lékař Paolo Mantegazza brojí proti vstupu do manželství za každou cenu: „*Je lepší zůstat svobodná, než se špatně provdat.*“⁴³⁶

Během společné korespondence Zdeňky s Masarykem zazněla teoretická otázka, jakou věc by si každý z pisatelů přál pro sebe vykouzlit, pokud by měl takovou moc. Zdeňky odpověď se drží při zemi a je poplatná ideálu dívčí výchovy v 19. století: „[...] *pak si přejete, byste po mnohém rozvážení a boji upřímnou přítelkyní a věrnou společnicí i pomocnicí svého chotě' se stali? Věřu – skromnou byste byli kouzelníci; já – kdybych znal ten kumšt, přál bych si, bych nikdy neumřel na tomto světě, dokud trvati bude, bych mohl čísti svého Platona,*

⁴³² DUBY, Georges – PERROT, Martine (ed.). *A History of Women in The West. IV. Emerging Feminism from Revolution to World War.* Cambridge Mass., Londýn, 1997, s. 437. ISBN 0-674-40373-8 ISBN 0-674-40366-5.

⁴³³ LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století.* Praha, 2009, s. 166. ISBN 978-80-7106-988-1.

⁴³⁴ Průmyslovou školu dívčí v Praze provozoval Spolek sv. Ludmily. Krom základů pro výkon některé ženské profese, se tu nemajetné dívky osvěžily také základní vzdělání. Škola nakonec neměla dlouhého trvání kvůli neshodám ve vedení, avšak roku 1871 byl založen Karolinou Světlou Ženský výrobní spolek český, který otevřel vlastní dívčí obchodní a průmyslovou školu a kurzy pro vychovatelky a ošetřovatelky. V 80. letech vznikaly další dívčí průmyslové a pokračovací (později hospodyňské) v Praze i jiných městech. Posláním bylo pokaždé stejné – pomoci osamělým ženám k možnosti dopracovat se k ekonomické nezávislosti, viz: LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století.* Praha, 1999, s. 66. ISBN 80-204-0737-5.

⁴³⁵ Tamtéž, s. 73.

⁴³⁶ LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století.* Praha, 2009, s. 112. ISBN 978-80-7106-988-1.

přemýšletí o svých ‚věcech‘ a kojiti se minulostí.“⁴³⁷ Mohlo jít a patrně také šlo o signály, které Zdeňka vysílala směrem k Masarykovi, v rámci snahy, aby se zmíněným chotěm stal právě on. Přesto však její odpověď vystihuje hloubku jejího přání provdat se. Zároveň vypovídá také o omezených možnostech ženské seberealizace, která měla vycházet v první řadě z rodiny a domácnosti.

Zdeňku Šemberovou tedy potkal osud prvních učitelek, lékařek, právniček a dalších emancipovaných žen, které se až příliš lišily od představy vhodné manželky, než aby k sobě našly rovnocenného partnera, ale také žen ostatních, které k postavení neprovdaných „slečen“ odsoudila nastalá demografická situace, momentální okolnosti či jen souhra náhod. Sama se s tím vyrovnávala jen těžce, ale nakonec jí nezbylo než přijmout status neprovdané ženy jako svůj úděl. Ačkoliv se v jejím deníku čas od času objeví postesek nad touto jí zapovězenou stránkou života, ve zralém věku si v reakci na svatbu, které se zúčastnila, do deníku zapsala: *„Jak to asi jest býti skutečnou nevěstou šťastnou? Jinou jsem nechtěla býti, a proto jsem se – nevdala a podnes. Ať si povídají.*“⁴³⁸ Její slova vypovídají o způsobu ospravedlnění svého osudu a tím i smíření se s ním.

⁴³⁷ Dopis z Badenu, dne 26. 9. 1875, viz: *Nechte mne zapomenouti na sny mé. Korespondence T.G. Masaryka se Zdenkou Šemberovou.* Praha, 1996, s. 25. ISBN 80-85281-15-5 a 80-85611-97-X.

⁴³⁸ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; nedatováno, pravděpodobně rok 1884.

5. Vlastenectví

Již prostředí, z kterého Zdeňka pocházela, ji předurčovalo k podpoře národních emancipačních snah. Jednak byla příslušnicí české buržoazní inteligence, vrstvy, která během sledovaného období byla nositelem vlasteneckých ideálů a v průběhu druhé poloviny století upevňovala svou roli elit, hlavně kulturních, posléze i politických, poněkud zaostávající se německou buržoazií jen v rovině ekonomické.⁴³⁹ Ale především její rodina, hlavně pak působení jejího otce – moravského buditele, prosazující svůj národní ideál i jako profesor a politik ve Vídni – v ní vypěstovala silné základy k podporování vlastenectví.

Domácnost Šembery byla centrem střetávání se osobností stejného smýšlení už v době moravského působení, a zůstávala jím i ve Vídni. Zelený dům byl nejen místem návštěv studentů profesora Šembery a přátel Vratislava a Zdeňky, ale také baštou intelektuálů a národně smýšlejících představitelů své doby. Šembera byl přátelsky spřízněn s rodinou Jana Kollára, jehož „Slávy dcera“ se významně podílela na národním uvědomění mladého Šembery. S Kollárovými bydleli Šemberovi po příjezdu do Vídně několik let v jednom domě a jejich rodiny pojily pevná přátelská pouta. I Zdeňka se spřátelila s jejich dcerou Ludmilou, která byla o čtyři roky starší než ona. Po smrti Kollára se Ludmily Šembera ujal a stal se jejím vychovatelem a rádcem.⁴⁴⁰

Krom rodiny Kollárovy Šemberův byt hostil i další osobnosti – Zdeňčin deník zaznamenává časté návštěvy rodiny dvorského sekretáře Antonína Rybičky,⁴⁴¹ jehož žena byla kmotrou Zdeňky při biřmování, ředitele vychovávacího ústavu Petra Bílka a básníka Vincence Furcha. Docházeli také poslanci říšské rady František August Brauner, František Ladislav Rieger, Jan Helcelet, Alois Pražák, Václav Zelený, Josef Macháček, dále také František Palacký, Jan Evangelista Purkyně, Vítězslav Hálek nebo houslový virtuóz Ferdinand Laub. Náplní se staly politické a kulturní debaty, tanec, zpěv, popřípadě domácí divadlo, zrežirované Vratislavem a zahrané jeho přáteli a sestrou. I tato domácí atmosféra měla na Zdeňku a zpočátku i na jejího bratra vliv.

Tato setkávání u Šembery byly jakousi formou salonní společnosti, zažívající svůj největší rozkvět ve Francii před francouzskou revolucí, kde se scházela vzdělaná společnost k pravidelným debatám nad společenským životem. Významnou úlohu zde sehrála žena – té

⁴³⁹ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 122. ISBN 978-80-7254-956-6.

⁴⁴⁰ ŠKORPIL, Emanuel. *Alois Vojtěch Šembera. Přehled života a díla*. Vysoké Mýto, 1946, s. 102-4.

⁴⁴¹ Antonín Rybička (1812-1899) byl historik a zakladatel české heraldiky, pocházel ze stejného kraje jako Alois V. Šembera a stejně jak on pracoval na překladech říšského zákoníku, viz: Tamtéž, s. 78.

salon patřil, rozhodovala v něm, zkrátka v něm byla „múzou“, která s pomocí svého „orákula“, blízkého přítele paní salonu, organizovala sešlosti.⁴⁴² V českém prostředí byl sice podíl žen na salonních společnostech méně výrazný, avšak našlo pro ně uplatnění jinde. Od konce 30. let 19. století probíhalo zvýšené úsilí o zapojení žen do vlasteneckého hnutí.⁴⁴³ Začaly tak být vnímány jako spolupracovnice v úsilí o národní sebeuvědomění, na které se mohly podílet společně s muži, a snaha o dosažení stejného cíle alespoň částečně spojovala svět mužský a ženský, které byly v jiných ohledech dost separované. Ženin přínos byl pak především v tom, že měla za úkol vychovat národně uvědomělé děti, k tomu účelu měla oplývat i přiměřeným vzděláním a samozřejmě vlasteneckým zápallem. Prvořadým cílem jejího bytí nadále zůstala domácnost, avšak domácnost vlastenecká.⁴⁴⁴

Tento předpoklad spolu s tendencí napodobit otcovu salonní společnost stál u zrodu umělecky založené skupinky přátel mladých sourozenců Šemberových, která se scházela na přelomu 50. a 60. let v zeleném domě. U Šemberů tak vznikl jakýsi „pokus o salon“ malé skupinky vrstevníků, kteří trávili společně čas skládáním a přednášením vlasteneckých básní, zpěvem, psaním divadelních her a jejich představováním v rámci domácích oslav, diskuzemi o českém kulturním životě, to vše se silným vlasteneckým podtextem. Přitom ze svých řad nevykloučoval ani dívky – vedle Vratislavových přátel, kterými byl František Jaroslav Kubíček, Jan Ladislav Pešek, Josef Věnceslav Haman nebo později Eduard Albert,⁴⁴⁵ se setkání účastnila i Zdeňka a její přítelkyně – většinou dcery rodinných přátel, mezi nimi Ludmila Kollárová, Zdeňka Bočková či Aurelie Lorencová.

Spolek nazvali „Řád zlaté Hvězdy“, inspirovali se hierarchií rytířských řádů, přičemž Zdeňka byla „velemistryní“, ostatní rytíři, Kubíček pak dvorským ceremoniářem občas také kapitánem. Titulovali se jako vlastenky a „vlastimilové“ – milovníci vlasti, vymýšleli pro sebe i pseudonymy vystihující jejich postoje - Haman se podepisoval na „řádových listinách“ jako Slavomil Němcožrout,⁴⁴⁶ Vratislav byl Slavomilem Bodláčkem, Kubíček pak jako Jaroslav Lipovec vystupoval i ve své pozdější literární tvorbě. Charakteristické bylo i

⁴⁴² LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 324. ISBN 978-80-7106-988-1.

⁴⁴³ Toho mělo být docíleno například i prostřednictvím milostných svazků – ideálem partnera tak byl pouze Čech nebo Češka. MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. 2. vyd. Jinočany, 1995, s. 125-6. ISBN 80-85787-74-1.

⁴⁴⁴ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 236-7. ISBN 80-204-0737-5.

⁴⁴⁵ Eduard Albert se stal profesorem chirurgie na vídeňské univerzitě, dvorním a vrchním zdravotní radou ve Vídni a rovněž tvrdým odpůrcem ženského vysokoškolského vzdělávání, jehož požadavek se začal objevovat na konci 19. století, viz: LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 440. ISBN 978-80-7106-988-1.

⁴⁴⁶ Čechožroutem byl běžně označován odpůrce Čechů a jejich emancipace.

používání prostředních vlasteneckých jmen, v české společnosti móda už od doby předbřeznové, které prokazatelně začleňovalo jeho nositele do řad vlastenecky smýšlejících jedinců. Zvolené jméno mohlo být buď typicky české, mohlo odkazovat k významné historické osobnosti spjaté s českou historií, avšak nejčastěji docházelo k vytváření zcela nových jmen, jejichž význam se měl stát i charakteristikou jeho nositele. Ukazovalo pak například na jeho vztah k vlasti, k umění, k hodnotám náboženské nebo etické povahy, ale také k bojovnosti. To byl případ Aloise Šembery s prostředním jménem Vojtěch, ale také Vratislava, jehož jméno Kazimír muselo zvláště jeho blízké okolí považovat za obzvláště vystihující. U žen pak převažovala jména odkazující na náboženské ctnosti, až poté na vlastenecké nebo etické hodnoty – Zdeňčino jméno pak v sobě kloubilo oba tyto aspekty, Ludmila byla nejen významnou postavou české historie, ale také první českou sveticí.⁴⁴⁷ Pod svými pseudonymy si pak členové „řádu“ posílali naoko vážně míněné petice nebo žádosti s vykreslenými pečeti, vše s okázalou vážností, parodující sebe sama.⁴⁴⁸

Někteří členové spolku s literárními ambicemi i publikovali své básnické i prozaické počiny ve sbírce „Nezabudky Vídeňské“,⁴⁴⁹ pořadateli byli František J. Kubíček, Jan L. Pešek a František Josef Studnička, všichni tři hosti zeleného domu. Sborník byl vydán především se záměrem poskytnout příležitost mladým nadějným spisovatelům vstoupit po boku již známých literátů do povědomí vlastenecké společnosti. Vedle uznávaného básníka Vincence Furcha se v něm od autorů z prostředí zeleného domu objevily i texty od Vratislava Šembery, Františka Vinklera,⁴⁵⁰ Františka Josefa Studničky, Jana Ladislava Peška nebo Františka Jaroslava Kubíčka. Součástí sbírky je také povídka od ženské autorky Hedvivy Volfové⁴⁵¹ a v závěru sepsaný životopis Aloise Vojtěcha Šembery.

Po vypuknutí Kubíčkovy nemoci, kdy byl básník, dramatik a významný člen společnosti v jednom nucen odebrat se k léčebnému pobytu v Čechách, se i vlivem odchodu dalších členů společenství postupně rozpadávalo. V břenu roku 1862 však vznikl na jeho sutinách nový zárodek: „[...] *trojlístek* [Vratislav, Haman a Pešek, pozn. V. T.] z *bývalé*

⁴⁴⁷ MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. 2. vyd. Jinočany, 1995, s. 121. ISBN 80-85787-74-1.

⁴⁴⁸ Jedna z peticí se například týkala záležitosti, aby velmistryně Zdeňka ostatní členy „oblažila národní myšlenkou“, viz: Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, František a Dorota Šemberovi a Františka Šemberová, kart. č. 1, složka Ctitelé.

⁴⁴⁹ Předmluva byla pořadateli sepsána již roku 1861. *Nezabudky Vídeňské*. Vídeň, 1864. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=22832>

⁴⁵⁰ Spisovatel tvořící pod pseudonymem Vlastimil Venkryl.

⁴⁵¹ Povídka vypravuje o Žofii a jejím bratru, mladém lékaři Jaroslavovi, mezi kterými panuje silné, téměř až milostné vášnivé sourozenecké pouto. Tato skutečnost společně s dalšími indiciemi v povídce by mohly odkazovat na možné autorství Zdeňky Šemberové, tou dobou mající vztah s Františkem Jaroslavem Kubíčkem, viz: VOLFOVÁ, Hedviga. Sestra. In: *Nezabudky Vídeňské*. Vídeň, 1864, s. 275-308. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=22832>

*sedmikrásky přijal [Eduarda] Alberta co nového úda a nazval spolek ‚Quartetto‘, mě však udělili titul patronky spolku toho a čestným v něm hlasem svým vypomáhajícím údem.*⁴⁵²

Náplň činnosti byla podobná předešlému počínu.

S trochou nadsázky je možné říci, že Zdeňka byla mezi svými přáteli „múzou salonu“, zejména v původním spolku, kdy se v její pozůstalosti zachovaly doklady o jejím aktivním podílu v něm. Měla ostatně k zastávání této úlohy i mnoho předpokladů. Krom svého vzdělání⁴⁵³ disponovala i vhodným prostorem – tedy otcovským domem, zájmem o věc a schopností aktivně se zapojit – ať už do debat, do zábavy, nebo do hraní divadla a přednášení básní. Gratulace ke Zdeňčiným osmnáctým narozeninám od jednoho z přátel je adresována „*Češce věrné, vlastence upřímné, spanilomyslné podporovatelkyni i pěstitelkyni krásného umění, zvláště mocné povzbuzovatelkyni mladých básnických talentů [...]*“ Jako „správná múza“ muže inspirovala i jinak než jen duchaplnou konverzací – Kubíčková si vyvolila jako svého nastávajícího, Peškovi zlomila srdce.

Šedesátá léta 19. století byla díky opětovnému uvolnění poměrů dobou proklamace národní příslušnosti: na národní slavnosti na Kunětické hoře se Zdeňka seznámila v roce 1862 s Janem Nerudou,⁴⁵⁴ náboženský rozměr pak v sobě zahrnoval svátek svatého Cyrila a Metoděje. Vzdělávací, filantropické i vlastenecké zaměření měla ve Vídni „Jednota sv. Methuda“, v které působil Alois V. Šembera, a jejímž prostřednictvím úspěšně prosadil v polovině 70. let nedělní a sváteční bohoslužby v češtině.⁴⁵⁵ Vlastenecký podtext v sobě obsahovalo také obnovení tradice Mistra Jana Husa v 60. letech, která se projevovala krom budování jeho pomníků i pojmenováváním ulic mnohých měst podle slavného kazatele, a vedla také k rozšíření veřejných shromáždění pod širým nebem, tzv. „táborů lidu.“⁴⁵⁶

Na všech těchto aktivitách, považovaných za vhodný projev národního smýšlení, se hojně účastnily také ženy,⁴⁵⁷ někdy i velmi horlivě, jak dokládá i dopis Šembery Zdeňce. V něm ji informuje o pozdvižení, které způsobily ženy na nádraží v Chocni. Tam „*vezli v košatině na tábor jakési Táboritky z Mýta, které veliký hluk dělaly, při táboře pro ustavičné*

⁴⁵² Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; Zápis ze 4. 3. 1862.

⁴⁵³ Jakkoli mohl její bratr pochybovat o její míře vzdělání, jak dokládá jeho spor Zdeňkou, kdy jí vyčetl její nevzdělanost, společnou „všem ženským v Čechách.“ Viz: Tamtéž, zápis z 10. 12. 1862.

⁴⁵⁴ PRAŽÁK, Albert. *Neruda v dopisech*. 2. vyd. Praha, 1950, s. 261.

⁴⁵⁵ Jednota zřizovala opatrovny, pořádala opakovací hodiny pro učedníky a tovaryše, zakládala knihovny. Šemberou prosazené bohoslužby v českém jazyce probíhaly v kostele vlašském a kostele sv. Karla, viz: ŠKORPIL, Emanuel. *Alois Vojtěch Šembera: přehled života a díla*. Vysoké Mýto, 1946, s. 79.

⁴⁵⁶ NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* Praha, 2010, s. 287. ISBN 978-80-87271-22-3.

⁴⁵⁷ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 184. ISBN 978-80-7254-956-6.

volání ‚Sláva‘ od komisaře ostře napomínány byly a ježto po skončeném táboře samou radostí příliš hluboko do Plzeňského džbánu se podívaly, opět v košatině do Mýta odvezeny býti musily. Ačkoli v telegramě[!] osoby ze šetrnosti jmenovány nebyly, uhodl hned Vratislav, koho asi blíž nádraží Choceňského vezli, i slíbil, že oslaví ten průjezd přiměřenou básní [...]“⁴⁵⁸

Méně skandálně avšak o nic méně bujaře působí také slavnost při příležitosti svěcení pomníku českého básník a vydavatele Jana Nejedlého v Žebráku u Zdic, která se proměnila v mohutnou národní slavnost za účasti Sokolů, významných představitelů českého kulturního a společenského života, mezi kterými nechyběl ani Šembera se Zdeňkou. Celá slavnost byla prosycená vlasteneckým nadšením a atmosférou sdílených postojů, která svědčila navazování kontaktů a bratrství.⁴⁵⁹ Odjezd druhý den z Prahy do Vysokého Mýta prožívala Zdeňka emotivně: „Nemohla jsem se zdržeti slzy[!]. Tak docela opuštěna jsem jela. Po celé cestě jsem mluvila jen 20 slov po německu, víc nic a to jen ze slušnosti – krk jsem měla zatažený – žal se uhostil na tváři mé. [...] Neustále mi znělo v uších ‚Na zdar‘ a ‚Kde domov můj.‘“⁴⁶⁰

Krom navštěvování národních slavností a dodržování českých svátků v sobě vlastenecký motiv zahrnovaly také kulturní a společenské akce. V denících jsou doklady o tom, že Šemberovi navštěvovali české divadelní produkce. Divadlo mělo již od počátků národně emancipačních snah českého národa důležitou pozici v šíření češtiny a na herce bylo nahlíženo jako na osoby vázané mravním závazkem vůči českému národu.⁴⁶¹ Pokud divadlo zaujalo, ať už pozitivně či negativně, neopomenula si to poznamenat do deníku. Především pak s oblibou hodnotila výkony hlavních herců, či spíše hereček: „Včera jsem byla přítomná českému představení, v kterém spoluúčinkovala skvěle paní Pešková⁴⁶² z Prahy. ‚Hrá si na vdanou, dram[atický] žert, velmi krásně provedla, paní Pešková pak ve veselohře ‚Hloupá a učená‘ znovu své umění ukázala. ‚Obzinky,‘ které se dávali[!] podruhé, nebyli[!] hrány s takovou pozorností, jako poprvé, i sl[ečna] Hoanelova nebyla starostliva o vkusné upravení

⁴⁵⁸ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; dopis z 22. 7. 1869.

⁴⁵⁹ „Sl. Sklenářova milého chování pozvala dok. Grégra do Zdic – rozčilený lid ho ovšem nechtěl pustiti a neustále mu provolával slávu, až jsme ho šťastně vyvedly ven ze dvora. [...] Cestou jsme Hálka zaobalili v šedý šátek byl podobný Arabu. Zpíval neustále ‚Červené pivo, české koláče a ktomu[!] děvče co vesele skáče‘, pak variaci k tomu – volaly[!] jsme na okolojedoucí a jdoucí ‚Na zdar‘ a H. opět zpíval ‚Kam jdeš Jene‘ a svou píseň [...] V Zdících jsem nebyla dlouho, sotva, že jsem povečeřela musela jsem na nádraží s tat[ínkem] a Vr[atislavem], Macháčkové dcery tat. prosily, abych s nimi[!] jela, tat. nesvolil, musela jsem do Prahy – šaty byly na všech stranách roztrhány. Při velmi srdečném loučení jsme my 4 děvčata upadly na zem a málem by jsme byly rozmačkaly tat. cylindr. Najednou se vyřítíl Hálek a nevázně mne políbil, než jsem se ubrániti mohla. [...] Nikdy nezapomenu na den dnešní.“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 31. 8. 1862.

⁴⁶⁰ Tamtéž, zápis z 1. 9. 1862.

⁴⁶¹ LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 513. ISBN 978-80-7106-988-1.

⁴⁶² Pravděpodobně Eliška Pešková, známá divadelní umělkyně a učitelka herectví, viz: Tamtéž.

své *toiletu*.⁴⁶³ Koneckonců věrohodnosti ztvárnění role si všimla také v případě hraní domácích divadel v jejich domě při rodinných oslavách. Se slavnou divadelní herečkou Otýlíí Sklenářovou-Malou se v mládí přátelila, a ta občas Zdeňku navštívila v i ve stáří ve Vysokém Mýtě.⁴⁶⁴

Vlastenecký život ve Vídni se rozvíjel také prostřednictvím slovanských bálů. Bály byly tradičním místem vlasteneckého života a zpočátku i prostorem pro agitaci v řadách dívek.⁴⁶⁵ Zejména pak tzv. slovanské plesy se staly prostředkem jak k socializaci žen, tak k upevňování národního uvědomění. Svůj první velký bál si Zdeňka zaznamenala počátkem jara roku 1859: „*Okolo 9. hod. jsem vstoupila do sálu, 500 gázovými plameny osvětleného. Bylo mi dáno v červeném aksamitě vázané album co taneční pořádek, v němž byli[!] básně, podobizny slavných mužů a scény ze života slovanských národů. Ludmila Kollárová a Kuzmanová byly ustrojené co Slovenky a paní Bleiweissova co Krajinka, několik Srbů v národním kroji a pak synovec p. pr[ofesora] Sušila, [?], co Slovák od Břeclavi, ostatní společnost ve francouzském kroji.*“⁴⁶⁶ Do hanáckého kroje se Zdeňka převlékala i v rámci domácích zábav, často na výslovné přání přítomných společníků. Nošení krojů odkazovalo k lidovým kořenům, venkov platil za prostředí, kde česká kultura přežívala a odkud se šířila do poněmčených měst.⁴⁶⁷ Ovšem s odstupem času Zdeňka také reflektuje proměny dobové atmosféry: „*A před 16 lety byl poslední skvostný bál slovanský v sále Žofinském. Nyní zdejší slov[anská] společnost sežene jen Šibřinky, do kterých může každý za 60 Kr[ejcarů] vstoupiti. Tak se změnili[!] časy.*“⁴⁶⁸

Šembera občas bral Zdeňku s sebou do historického a kulturního centra českého národa – do Prahy. Díky otcovu postavení a známostem tu vždy byl zaručen zajímavý program dne. Setkali se tu pokaždé s mnohými představiteli národní elity a navštívili památky slavné české minulosti i výsledky novodobějšího snažení o povznesení kulturního národního života, tak došlo například na exkurzi v národním muzeu nebo v redakci a tiskárny Národních

⁴⁶³ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 22. 6. 1861.

⁴⁶⁴ ŠKORPIL, Emanuel. *Alois Vojtěch Šembera: přehled života a díla*. Vysoké Mýto, 1946, s. 90.

⁴⁶⁵ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 126. ISBN 978-80-7254-956-6.

⁴⁶⁶ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 1. 3. 1859.

⁴⁶⁷ Tato legenda byla otřesena některými studiiemi, např. HROCH, Miroslav. *Obrození malých evropských národů I. Národy severní a východní Evropy*. Praha, 1971. HROCH, Miroslav. *Evropská národní hnutí v 19. století*. Praha, 1986. Srov: MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. 2. vyd. Jinočany, 1995, s. 118. ISBN 80-85787-74-1.

⁴⁶⁸ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis ze 17. 2. 1878.

listů Julia Grégra.⁴⁶⁹ První cestu do Prahy zaznamenanou v denících podnikla Zdeňka coby třináctiletá dívka a návštěvu, během které navštívila chrám svatého Víta a byla představena rodině Braunerové a dvěma velkým mužům české politiky, Riegrovi a Palackému, hodnotila velmi kladně.⁴⁷⁰ Její vztah k národnímu centru již pozitivním zůstal, byla pro ni „*Královské sídlo někdejší, krásná Praha, slavné město.*“⁴⁷¹ Z Prahy rovněž Zdeňka docházela do Vídně korespondence od pražských spolků a sdružení či autorů literárních počínů za účelem svého rozšiřování mezi Vídeňské krajany. Zdeňku zkontaktoval František Ivan Dvorský, pořadatel „Písemných památek žen a dcer českých“ s žádostí o jejich distribuci ve Vídni.⁴⁷² Možného spojence v dceři českého vlasteneckého profesora vidělo také vedení Amerického klubu dám, které Zdeňka adresovalo dopis s výzvou šíření památky Boženy Němcové ve Vídni.⁴⁷³

Zelený dům rovněž zkontaktovali organizátoři⁴⁷⁴ národní loterie pro Zdeňku Havlíčkovou, třináctiletého sirotka po „mučedníku brixenském“ Karlu Havlíčku Borovském. Impulsem k tomuto počínu se stala výzva k uspořádání prodejní sbírky, uveřejněná v červnu roku 1861 v Národních listech. Její formulace byla také předobrazem pozdějšího titulování Havlíčkovy dcery jako „dcery národa,“ což se samotné dívce stalo výsadou i závazkem.⁴⁷⁵ Obě ženy Šemberovy domácnosti nejenže střídaly vlastní příspěvky do loterie, schraňovaly dary ostatních (Zdeňka se zlobila, pokud někdo donesl rozbité předměty) a posílaly je do Prahy, ale Zdeňka také losy k loterii ve Vídni prodávala a kontaktovala posléze případné výherce.⁴⁷⁶ Loterie pro Zdeňku Havlíčkovou měla za následek také konfrontaci Zdeňky

⁴⁶⁹ To bylo součástí výletu do Prahy ve dnech 28. srpna až 1. září roku 1862, viz: Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník.

⁴⁷⁰ „*V Praze se mně velice líbilo.*“ Viz: Tamtéž, zápis z 28. 9. 1854.

⁴⁷¹ Tamtéž, zápis z 28. 8. 1862.

⁴⁷² Zdeňka byla tou dobou na léčebném pobytu ve Vysokém Mýtě, proto ji o došlé žádosti informuje Šembera. Ten počín Dvorského schvaluje a po dobu Zdeňčiny nepřítomnosti se ujímá zajištění odbytu ve Vídni sám: „*Až pak se do Vídně vrátíš, že budeš hleděti, aby ještě nějaké odbíratelky vyhledala. Ku konci [dopisu panu Dvorskému, pozn. V. T.] podotkni, že Tě to těší, že budeš moci k rozšíření spisu tak důležitého přispěti. V Mýtě snad sotva se nalezne které odbíratelky neb který odbíratel?*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; dopis z 22. 7. 1869.

⁴⁷³ O tom Zdeňku do Vysokého Mýta opět informuje otec: „*Z Prahy došel dopis od klubu amerického s medailí a fotografií Bož. Němcové, abys oboje ve Vídni rozšiřovala. Odpovím prozatím sám.*“ Tamtéž, dopis z 16. 6. 1869.

⁴⁷⁴ Organizační základnou se stal Sbor pro památku Havlíčkovou a Sbor paní k uskutečnění národní loterie pro Zdeňku Havlíčkovou. Spoluorganizátorkou byla také paní Braunerová, do jejíž rodiny byla Zdeňka Havlíčková roku 1865 umístěna, a s nimiž byli také přátelsky spjati Šemberovi, viz: MACURA, Vladimír. *Český sen*. Praha, 1998, s. 134-5. ISBN 80-7106-270-7.

⁴⁷⁵ „*Nosit národní barvy nebyla pro ni osobním vyznáním, neočekávalo se ostatně od ní, že bude mít vlastní přesvědčení – v jejím případě nebylo na podobném gestu nic osobního, vyplývalo již přímo z jejího postavení. Ta dívka prostě byla skrznastrž znakem: znakem národa a jeho mravní velikosti [...], znakem nehynoucí památky otcovy, jejím pokračováním. Dívka se stala součástí Havlíčkova kultu, svým způsobem přímo relikvíí po ‚velkém muži‘, byla včleněna do mytického syžetu, jímž se národ s Havlíčkem ztotožnil – hrdina se obětoval za národ a národ ho za to zastoupil ve výchově osiřelého dítěte, jemuž se stal místo něho ‚otcem‘,*“ viz: Tamtéž, s. 131-2.

⁴⁷⁶ „*Byly nám z Prahy poslány konečně seznamy výher nár[odní] loterie a prof[esor] Škoda vyhrál 3 dětské pletené kalhotky a stínidlo. Starý mládenec, ironie strašná.*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 12. 6. 1862.

s dívkami ve Vysokém Mýtě, respektive s jejich zápallem pro vlasteneckou věc. Ten považovala za nedostatečný a označila je „ospalými vlastenkami.“⁴⁷⁷ Zaráželo ji, jak malé množství darů k národní loterii, a naopak velké množství výmluv, ospravedlňující neúčast, se sešlo v rodišti jejího otce: „*Tu jsem se dozvěděla věci! Pochopuji, proč se tak málo příspěvků pro Zdenku H. sešlo – ovšem nemohlo to ani jinak býti, když skoro v každém zámožnějším domě s jinou výmluvou sběratelku [darů pro loterii, paní Harrachovou, pozn. V. T.] odbyli! [...] Dobře pravila p. H[arrachová], že by duševní vzdělání své nedala za celé bohatství dívek z honorace, které si jí nevšímají, an v hedvábí a krajkách jako ony se neprochází po náměstí! Zaslepené ubohé dívky!*“⁴⁷⁸ Svě názory si však Zdeňka nenechávala jen svému deníku, čímž se stala i terčem pomluv místních.⁴⁷⁹

I na tom je patrné, nakolik se Zdeňka identifikovala s vlasteneckým modelem, který doma uplatňoval otec. Uplatňovala ho nejen prostřednictvím filantropie, ale aktivně zastávala vlastenecké myšlenky také se zastánci protikladných názorů, alespoň ve formě ústních polemik – vlastenecké rozepře měla se svým nápadníkem Blumem⁴⁸⁰ i s dalšími: „*měla [jsem] s horlivým Němcem Irminem krutý boj stran národnosti a naší řeči – konečně se mi musel po[d]dati, uznal, že důvody mé jsou podstatné.*“⁴⁸¹ Ostatně český nacionalismus, soupeřící v 19. století s nacionalismem německým, se prosakuje z korespondence s otcem⁴⁸² a přenesl se i do Zdeňčiných deníků, kde Zdeňka Němce nazvala „slotou.“⁴⁸³

Hlavním místem střetnutí obou nacionalismů byla ovšem politická půda. O česko-německé svárlivosti ve sněmovně informoval občas Šembera v korespondenci Zdeňku

⁴⁷⁷ Tamtéž, zápis z 29. 8. 1862.

⁴⁷⁸ Tamtéž, zápis z 14. 4. 1862.

⁴⁷⁹ O tom svědčí i doporučení otce, aby nebyla při obstarávání odbytu již zmíněného sborníku Dvorského příliš neodbytná, jak tomu bylo při výběru příspěvků na národní loterii: „*U vyhledávání prenumerantů na ‚Památky dcer českých‘ nepřicházej nikomu v obtíž; nedávej příčiny, aby se Tě lidé bály jako r. 1862. K čemu by to bylo; učíš tak, jak jsem Ti psal.*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; dopis z 28. 7. 1869.

⁴⁸⁰ Například: „*Vypravoval nám o procesu, že S., jest odsouzen na 6 měsíců! Daly jsme se do hádky politické – M. mně nazval ‚klein Slavin‘! Prosil mně[!], abych mu řekla, kam půjdu zítra odpoledne na lamentace – zamlčela jsem kostel – nechci ho. Bylo mi ho však líto a proto jsem tajně napsala lístek před spaním.*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 11. 4. 1865.

⁴⁸¹ Tamtéž, zápis z 15. 4. 1862.

⁴⁸² „*Mnoho smíchu způsobila[!] kadrylla Hellerova z moravských písní, když se zpívalo: ‚panímámo, galáni (milovníci) jedú: Moravec na voze a Němec na koze [podtrhl A. V. Š.], kterážto slova se fortissimo přednášela a učinila hlučný tleskot na galeriích Žofinský.[!]*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; dopis z 27. 1. 1863.

⁴⁸³ „*Řed[itel] mluvil neustále s Bertou německy – polohlasitě jsem řekla, že to slota – Amálie se ptala kdo, já na to Němci. P[an] děkan mi řekl, abych mlčela, aby stropem něco neprošlo – bojí se řed[itele]. Nemluvila jsem více u stolu, hlava mi šla kolem. Nevydržím dlouho ten poměr nynější k řed[iteli], buď on anebo já.*“ Tamtéž, zápis z 9. 9. 1862.

v letech 1862 – 1865, kdy držel poslanecký mandát do českého zemského sněmu.⁴⁸⁴ Ještě předtím, na začátku 60. let, navštívila sněmovnu ve Vídni a byla svědkyní průběhu bouřlivého zasedání v národnostně vyhrocené atmosféře i odchodu českých poslanců ze sněmovny. Výstup německého poslance proti „mírnému Braunerovi“ ji tak znechutil, že její první návštěva sněmovny byla také návštěvou poslední: „*Nemohu se utišiti, tak mne chování hrubého presidenta Heine rozčílilo. Mírného Braunera 4. kráte v proudu řeči zakřiknouti a konečně i slovo vzíti - toť příliš! Jízlivému Jiskrovi dovolil pres[ident] ve své řeči odskočiti a sobě na sv. Korunu Českou vyjeti, ale p. Braunera nechtěl slyšeti, když vším právem se zastal sv. Koruny a Němcům[!] pravdu řekl. Sláva Riegrovi, Braunerovi a všem, kteří takové pohanění nesnesli a ze svých sedadel odešli! Třesu se dosud, když na výstup tento pomyslím!! Však přijdou k poznání, ale - pozdě!*“⁴⁸⁵ Deníky rovněž informují, že Zdeňka se zájmem sledovala výsledky voleb do zemského sněmu i říšské rady, ve kterých kandidoval její otec.⁴⁸⁶

Politické události s přesahem pro český nárok nijak zvláště v denících nezaznamenává. Říjnový diplom je zmíněn pouze v souvislosti s oslavou dokumentu, na kterou se odebral otec do besedy.⁴⁸⁷ Také konec 60. let, kdy probíhají snahy docílit stejného statusu, jaký získalo v rámci rakouského soustátí Uhersko během rakousko-uherského vyrovnání, Zdeňka přechází bez zmínky – v tu dobu ovšem plně zaměstnávaly její pozornost problémy vztahové. Událostí, kterou na stránkách deníků ovšem refletovala se zájmem a obavami zároveň, byl válečný konflikt mezi Rakouskem a Pruskem v roce 1866. Veřejné mínění považovalo válku za neodvratnou už od jara, Zdeňka však válku registruje až po úspěšných bitvách pruské armády, první záznam pochází z druhého července, předvečera bitvy u Hradce Králové, která naprosto zaplašila poslední iluze o průběhu válečného střetnutí s podceňovaným Pruskem.⁴⁸⁸ V denících si pak všímá záležitostí, které měly bezprostřední vliv na její každodenní život – zaznamenává hlavně strach, šířící se v hlavním městě Rakouska, který se projevoval skupováním potravin a balením domácích cenností. Zprávy chodily do Vídně také

⁴⁸⁴ Například v dopise z Prahy: „*V pátek šlo to ve sněmu [z]ostra; presid. Waidele, jeden z urputných Němců, vyjel si skrz zajíce v debatě o zákoně myslivosti na velkostatkáře, na čež mu hr. Clam-Martinec dobře odpověděl, že 'Němci mají pořád v ústech liberálnost, a když něco nejde podle jejich chuti, že volají policajty na pomoc', načez povstal mezi Němci hrozný hlomoz, že se podobalo, že budeme provozovati na sebe první myslivost dle nového zákona; pro štěstí nebylo pušek při ruce, včera pak, když jsme měli míti sezení na večer, Němci nám utekli, tak že jsme nemohli dokončiti zákona, jak jsme chtěli.*“ Tamtéž, zápis z 11. 2. 1866.

⁴⁸⁵ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 26. 7. 1861.

⁴⁸⁶ „*V čas volby v Mýtě jsem byla v kostele. [...] Odpoledne v 3 ¼ došel telegram, že tat[ínek] [byl] jednohlasně zvolen za poslance na sněmu českém - neodolala jsem a několika slovy jsem J[aroslavovi] událost tuto oznámila.*“ Tamtéž, zápis z 16. 6. 1862.

⁴⁸⁷ Zápis je však z 19. října roku 1865, jednalo se tak patrně o oslavu výročí jeho vydání.

⁴⁸⁸ URBAN, Otto. *Česká společnost 1848-1918*. Praha, 1982, 200-211.

z Vysokého Mýta, které bylo posádkovým městem pro vojsko.⁴⁸⁹ Prusové obydleli i rodný dům Šembery: „Dostaly jsme psaní od Literbacha. Psal, že v našem domě bydlel vojvoda Meklenburg – Schwerinský a panující Coburg-Gotha s dvořany svými – p. Hüttel ujel – Mančinka byla tlumočnicí – nepokazili v domě pranic.“⁴⁹⁰ Deníky jsou dokladem toho, že během krátkého ale pro Rakousko nepříznivého válečného konfliktu probíhal každodenní život bez vážnějšího narušení – Zdeňka stále udržovala ty stejné společenské kontakty a během války se dokonce stihla rozejít i s Blumem, ačkoliv jen na pár dnů.

Národně uvědomělé středostavovské prostředí, jehož byla Zdeňka Šemberová součástí, se vyznačovalo také oslabenou snášenlivostí nejen k příslušníkům německého národa. Ze Zdeňčiných deníků už od 60. let jasně prosvítají antisemitistické postoje,⁴⁹¹ které obecně v českém prostředí stoupají na intenzitě až od posledních desetiletí 19. století.⁴⁹² Nenávisť k příslušníkům židovského národa má biblické kořeny, ovšem v 19. století se velká část Židů přiklonila německému jazyku a kultuře ve století, což mělo za následek velké protizidovské pogromy během tohoto období.⁴⁹³ Zdeňka s nelibostí zaznamenává, když se Blume v rozhoru s ní nebo s jejím otcem zastává Židů,⁴⁹⁴ o nichž sama měla nelichotivý obrázek, vycházející z hluboko zakořeněných stereotypů. Židé byli spojováni se zlomyslností, vypočítavostí a byli jimi pohrdáni, jak prosvítá i ze Zdeňkou spáchané škodolibosti: „Náhodou jsem se dozvěděla, že p. ředitel nenávidí hlavy kuřecí i odevzdala jsem jednu dobře zapečetěnou p. H., aby ji co dar žida jednoho p. řed. odevzdal.“⁴⁹⁵

Obecně lze říci, že vlastenectví bylo Zdeňce vznešeným ideálem, který je ovšem třeba prakticky prosazovat. Zdeňka pak v průběhu života zažila rozvoj českého kulturního, společenského i politického života, byla svědkyní odchodu mnohých významných vlasteneckých umělců. Ve zralém věku a stáří pociťovala obavy z toho, že veliké národní

⁴⁸⁹ Historie Vysokého Mýta. *Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě* [online]. [cit. 2013-06-20]. Dostupné z: <http://muzeum-myto.cz/3-souvisly.php?menu=historie-mesta&stranka=historie-mesta>

⁴⁹⁰ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 16. 8. 1866.

⁴⁹¹ Jsou patrné nejen v prostředí středního měšťanstva, ale i venkovských vrstev, jak dokládají lidové písně se zřetelnými prvky antisemitismu, viz: FIALA, Jiří. Z pololidové milostné lyriky národního obrození. In *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha, 1999, s. 33-47. ISBN 80-200-0685-0. Zde s. 41.

⁴⁹² LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 126. ISBN 978-80-7254-956-6.

⁴⁹³ Ke sblížení s českým národem, jeho jazykem a kulturou docházelo významnější měrou až po roce 1867, viz: PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2. vyd. Praha, 2001, s. 127. ISBN 80-85924-33-1.

⁴⁹⁴ „Po 7h. přišel M., chtěl, abych s ním trochu šla procházeti se – zůstala jsem doma – mluvily[!] jsme o židech. Velice věle se jich ujal – byla to nemilá rozprávka – plná těžkosti.“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 22. 7. 1866.

⁴⁹⁵ Tamtéž, zápis z 5. 8. 1862. Žert měl i pokračování v podobě odvety pana ředitele: „Když jsem přišla dnes z kostela, dala mi sl. Lizi poštou doručený balíček z Prahy, dle udání krajky obsahující. Sl. Lizi se nemohla dočkat a otevřela ho a našla tam na plocho roztlučenou hlavu kuřete, tu samou, kterou jsem já p. řed[iteli] byla poslala.“ Tamtéž, zápis z 8. 8. 1862.

osobnosti z její doby upadnou v zapomnění, starosti si dělala zejména o ty, které znala osobně: „Dnes před 32 lety byl v podvečer ve Vídni pochován Jan Kollár na hřbitově sv. Marka a již 20 let tam odpočívá přeskromný Vincenc Furch. Kdo nyní na oba vzpomene?“⁴⁹⁶ Nakonec se obávala, že stejný osud potká i jejího otce. Jak se zdá, její obavy byly zčásti zbytečné, zčásti i opodstatněné.

⁴⁹⁶ Tamtéž, zápis z 26. 1. 1884.

6. Tělo nemocné a stárnoucí

Ačkoliv prožitek stáří nebyl zkušeností zdaleka všech jedinců, žijících v 19. století, nemoc již byla zkušeností mnohem častější a nezdědka kdy končila smrtí. V období 19. století byla kvalitní zdravotní péče pouze záležitostí privilegovaných, přesto mu nelze upřít, že bylo zároveň obdobím (zejména jeho druhá polovina), kdy se tato péče významně zkvalitňuje. Vlivem pokroků v medicíně a její specializace se zdravotní péče stává dostupnější i pro skupiny na dolních příčkách společenského žebříčku, výrazně se zkvalitňuje komunikace mezi lékařem a pacientem a dochází i k šíření zdravotní osvěty.⁴⁹⁷ Zvýšený strach z onemocnění nicméně nadále přetrvával. Stále platilo, že i banální nemoc mohla končit fatálně.

V druhé polovině 19. století byl ovšem narušen i dlouhotrvající konstrukt ženství, podle kterého byla žena vlivem svých biologických dispozic nedostatečným a nedokonalým tvorem, ať už fyzicky nebo psychicky. To se mělo projevovat i její permanentní náchylností k nemocem – platila představa „věčně nemocné“ ženy. Toto zdání však ve skutečnosti bylo dáno vědomým zanedbáváním dívek již od mala po zdravotní stránce.⁴⁹⁸ Ženy se měly z preventivních důvodů vyvarovat náročnější fyzické zátěži, ale také přílišnému namáhání mozku, které mohlo způsobit i zastavení vývinu vaječníků a tím neplodnost.⁴⁹⁹ Na rozdíl od lékařských dobových pojednání není tento konstrukt na stránkách Zdeňčiných deníků viditelný, což platí pro ženské deníky 19. století obecně,⁵⁰⁰ ačkoliv nemoci byly častým tématem nejen deníků ale také korespondence.

Recepce stáří ve Zdeňčiných denících pak do značné míry splývá opět s reflexí nemocí – konkrétně s nemocí a stářím její matky. Prožitek vlastního stáří se pak vlivem jen velmi kusého dochování deníků z tohoto období jejího života ztrácí a nelze jej tedy důkladněji prozkoumat. Zdeňka nakonec přežila celou svou nukleární rodinu. Po otci a matce ji zastihla i smrt bratra, kterého přežila o více než dvacet let. Až na Vratislava, zemřelého před prahem

⁴⁹⁷ LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie (edd.). *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha, 2009, s 92-100. ISBN 978-802-4616-834.

⁴⁹⁸ Dáno nedostatečným jídelníčkem, nevhodným dámským oblečením, a obecnou nízkou úrovní hygieny, viz: LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 129-30. ISBN 80-204-0737-5.

⁴⁹⁹ LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 50. ISBN 978-80-7106-988-1.

⁵⁰⁰ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 179. ISBN 978-80-7254-956-6.

padesátky, se Alois Vojtěch Šembera, jeho žena Františka i dcera Zdeňka dožili na svou dobu velmi vysokého věku – všem bylo v době úmrtí přes sedmdesát let.⁵⁰¹

6. 1. Nemoci

I přes nesporný pokrok ve zdravotní péči nebyl zdravotní stav většinové populace stále uspokojivý.⁵⁰² Prevence nemocí byla záležitostí, kterou si bylo třeba v dlouhém 19. století teprve osvojit. Stále ještě přetrvávala vysoká úmrtnost dětí a nízký průměrný věk, velmi časté byly i venerické choroby, a zejména v nižších sociálních kruzích i onemocnění, plynoucí z nesprávné a chudé výživy, přesto se však průměrný dožitý věk populace postupně zvyšoval.

V denících Zdeňky Šemberové jsou zdravotní problémy častým námětem, toto téma bylo pro ni obzvláště palčivé – tuberkulóza Františka Jaroslava Kubička zkomplikovala Zdeňce naděje na provdání se, špatný zdravotní stav byl příčinou předčasného úmrtí blízkého přítele Jana Nerudy a různá onemocnění dovedla znepríjemnit život i jí samotné.

První zmínky o závažnější nemoci se objevují už v počátcích psaní deníku a týkají se jejího bratra.⁵⁰³ Celkově zmiňuje Zdeňka nejčastěji vlastní zdravotní obtíže, ovšem jen ty běžně se vyskytující a nikterak závažné – v největší míře ji pak obtěžovala bolest hlavy, která byla ještě v 19. století vnímána za typickou ženskou potíž.⁵⁰⁴ V čase svého vážného onemocnění si deník nevedla. Hned potom sleduje nejvíce zdravotní stav matky, u ní převládala onemocnění zrakového ústrojí, což byl ostatně častý zdravotní problém ve sledovaném období.⁵⁰⁵

⁵⁰¹ V době úmrtí Aloise V. Šembery a Františky Šemberové se počet osob nad sedmdesát let pohyboval v rozmezí 2,6 až 3 procent z celkového počtu obyvatelstva. V době úmrtí Zdeňky pak kolem 3,3% a tento stav konstantně vzrůstal, viz: FIALOVÁ, Ludmila et al. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Vyd. 2. Praha, 1998, s. 391. ISBN 80-204-0720-0.

⁵⁰² LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie (edd.). *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha, 2009, s. 93. ISBN 978-802-4616-834.

⁵⁰³ „Dne 12. června 1856 se Vr[atislav] roznemohl na zapálení krku – přes týden byl doma. Dne 18. omdlel 2krát.“ Dále pak: „22. června 1859 přišel Vr[atislav] domů dostal zapálení mozku. Ležel více než 14 dní.“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník.

⁵⁰⁴ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 129. ISBN 80-204-0737-5.

⁵⁰⁵ MOCNÁ, Dagmar. Tělo jako limit tvorby. Poslední desetiletí života a díla Jana Nerudy. *Tělo a tělesnost v české kultuře 19. století*. Praha, 2010, s. 318-330. ISBN 978-80-200-1833-5. Zde s. 319.

Uvedené symptomy odpovídaly dobové diagnostice⁵⁰⁶ - nejčastěji je stav popsán slabostí, mdlobami, zimnicí či bolestí. V denících pak první místo v četnosti záznamů zaujímá nachlazení a z jeho projevů pak rýma. Velmi častým problémem byla bolest zubů. Nejčastěji se však bolesti zubů řešily doma obklady a ponechával se jim prostor k samovolnému odeznění. Občas však byly bolesti tak intenzivní, že vyžadovaly zásah odborníka. Nejen u Šemberů stále převládal postup, kdy lékař docházel za pacientem, zejména pokud se jednalo o vážnější případ: „*Maminka na naličenou domluvu Vr[atislava] si dala zavolati p. dok. Michálka, protože tvář jest k nepoznání oteklá. Doktor přišel odpoledne, a řekl že má ‚zahngeschwür‘ [zubní absces, pozn. V. T.], musely jsme vařiti fíky v mléce.*“⁵⁰⁷ S rozšířením dostupnosti lékařského ošetření už privilegium mít k dispozici „vlastního rodinného“ lékaře přestává být výsadou pouze horních vrstev obyvatelstva a tato praxe se postupně zabydluje i u buržoazie.⁵⁰⁸ Také v 80. letech, již za pobytu ve Vysokém Mýtě, docházel za Zdeňkou s matkou pravidelně doktor na kontrolu matčina zdravotního stavu a stal se členem i jejich bližšího okruhu známých, které Zdeňka ve sváteční čas navštěvovala.

V denících je však zachycen zubařský zákrok podstoupený Zdeňkou, který již předpokládal navštívení lékaře pacientem. Zdeňka se mu podrobila ve Vídni i v Brně, kdy využila příležitosti cesty s otcem do moravské metropole a propojila ji s návštěvou tamního zubaře: „[...] *já spěchala k p[anu] dok[otorovi] Met. Velmi vlídně mně uvítal, znaje mně od včerejška již z nádraží a prohlédl zuby. Bez prodlení nejslabší vypiloval a řekl, abych zítra opět přišla.*“⁵⁰⁹

Krom lékařem předepsaných léků a mastí se stále ve velkém množství užívalo podomácku vyrobených a připravených léčivých prostředků⁵¹⁰ - vedle již zmíněných fiků byla podávána „šumící voda“⁵¹¹ doma vyráběné masti a přípravky,⁵¹² nebo teplé a studené obklady. Za výživný i léčivý nápoj zároveň byl považován i alkohol. Vzpružit tělo i ducha

⁵⁰⁶ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 180. ISBN 978-80-7254-956-6.

⁵⁰⁷ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 10. 4. 1867.

⁵⁰⁸ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 180. ISBN 978-80-7254-956-6.

⁵⁰⁹ Druhý den pak procedura pokračuje: „*Asi za hodinu byly zuby v pořádku a já byla propuštěná.*“ Po návratu do Vídně neopomene připsat informaci, že „*zoubky se líbějí.*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 24-25. a 27. 7. 1867.

⁵¹⁰ Na horečku se používalo i přikládání slaniny, viz: LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 180 a 198-9. ISBN 978-80-7254-956-6.

⁵¹¹ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 13. 6. 1901 nebo 1902.

⁵¹² V pozůstalosti je zachován recept na výrobu masti na vředy a tinktury na cholery, viz: Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník.

mohlo několik doušků vína⁵¹³ nebo pivo⁵¹⁴ – ačkoliv z deníků prosvítá, že se obojí pilo hojně i za normálních okolností, kdy tělu nic nescházelo, navíc se zdaleka nepředpokládalo pouze mužskými konzumenty. Ostatně pivo bylo jako posilující prostředek podáváno i dětem, jak dokládá i dopis od otce osmnáctileté Zdeňce: „*Dotýkáš v listu svém, že ses naučila nyní v Mýtě pivo pít; nerozumím, co tím chceš říci, ježto jsi již od r. 1854* [to bylo Zdeňce třináct let, pozn. V. T.] *z Uherska pověstná pivařka, snad nebumbáš teď již na másy!*“⁵¹⁵ V nižších vrstvách se nebránili ani lihovinám, které byly podávány dítěti především ke ztišení a klidnému spánku.⁵¹⁶

Blahodárné účinky venkovského vzduchu, na které spoléhali nemocí i lékaři, vedl ke každoročním pobytům ve Vysokém Mýtě⁵¹⁷ – cesty do Šemberova rodiště tak získávaly na významu i ve zdravotním ohledu. V denících se často objevuje proklad města, představovaného Vídní a venkovem: „*Jaký to rozdíl vzduchu vídeňského a venkovského! Včera v poledne, když jsem šla polemi[!] jetelinkou zelenající se posetými jen hodin[u] za Vídní, jaké to čerstvé povětří vanulo z hor a dnes bych málem byla v městě zklesla[!] v tom dusivém vzduchu! Věřím ráda, že se J[aroslav] nechce do města, an může celý den býti na zahradě a v lukách, a já?*“⁵¹⁸ Na druhou stranu Vídeň poskytovala druhy kulturního vyžití, které Vysoké Mýto nabídnout nemohlo. Jakkoli na venkov v mládí jezdila ráda, ve zralosti, kdy přesídlit tam byla nucena s ohledem na matčín zdravotní stav a v důsledku uskromnění se v poměrech po smrti otce, přirovnávala dokonce své pobývání ve Vysokém Mýtě k životu ve vězení.⁵¹⁹

Pokud byl i čistý venkovský vzduch na neduh krátký, předepisoval lékař lázně. Zdeňka se takto odebrala jako společnice matky na její léčebný pobyt v Badenu. Procedury tam probíhaly formou pití léčivé vody a navštěvováním studených, horkých nebo sirných koupelí.⁵²⁰ Zdeňka také využívala lázní, které si připravila přímo v domácím prostředí –

⁵¹³ „[...] najednou jsem ale velmi ochabla – musela jsem si odpočinouti a po obědě mi bylo trochu lépe, pila jsem několik kapek dobrého vína a to mně[!] dílem posílilo.“ Tamtéž, zápis z 8. 1. 1866

⁵¹⁴ „Odpoledne u doktora. Jen vzduch venkovský mně uzdraví. Dnes jsem pila opět pivo, protože mam[inka] myslí, že jest lepší mléka!“ Tamtéž, zápis z 5. 6. 1868.

⁵¹⁵ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; dopis z 22. 8. 1859.

⁵¹⁶ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 29. ISBN 80-204-0737-5.

⁵¹⁷ „[...] odpoledne u p. Lacknera. Předepsal mi prášky na 6 dní. Hněval se, že jsem nebyla letos na venkově.“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 15. 11. 1865.

⁵¹⁸ Tamtéž, zápis z 5. 4. 1862.

⁵¹⁹ „Vcelku šťastně přešel 19. máj v zajetí poprvé.“ Tamtéž, zápis z 19. 5. 1883.

⁵²⁰ Měsíční pobyt Františky Šemberové v lázních v Badenu probíhal od 17. 8. do 17. 9. 1867, viz: Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník.

hlavně v době, kdy byla stížena neštovicemi.⁵²¹ Krom zdravotního měly koupele také hygienický význam.⁵²² Spolu s rozšiřujícím se požadavkem na pravidelnou hygienu se i ve Zdeňčiných denících od poloviny 60. let objevují informace o pravidelných týdenních koupelích – respektive registruje pouze vlastní a matčinu očistu – otce v souvislosti s osobní hygienou zmiňuje jen jednou v dopise matce a její informace nepostrádá známky dramatickosti: „*Tatínek se koupal!!*“⁵²³

Zdeňka prožila také několik závažnějších nemocí. Nemoc, která si vyžádala dlouhodobější pobyt na klidném venkově, přišla ke konci 60. let. Diagnosa není v denících uvedena, ale pravděpodobně nemoc souvisela s psychickým vypětím, protože se odehrála v době, kdy vztah s Blumem šel k neodvratnému konci.⁵²⁴ Nejtěžší prodělaná nemoc se ovšem dostavila na jaře roku 1876, kdy onemocněla neštovicemi,⁵²⁵ nemocí, který bývala smrtelná dětem i dospělým.⁵²⁶ Vlivem neexistence deníků z té doby lze průběh nemoci a postupné zlepšování stavu sledovat pouze mimoděk díky odeslaným dopisům Masarykovým, s kterým si ta léta dopisovala – ostatně velká část jejich korespondence se týká zdravotních problémů obou adresátů.

Také v korespondenci rodinné se oboustranně ve velké míře řešila možná zdravotní rizika - zdánlivě obyčejné nachlazení mohlo mít za případných komplikací fatální důsledek, a proto je před ním patřičně varováno.⁵²⁷ Velké rozrušení vzbudil také Vratislavův dopis do Vídně, ve kterém oznámil (latinsky, jazykem učenců, aby příliš nepoděsil matku a Zdeňku,

⁵²¹ Bylo to v polovině 70. let a léčila se ve Vysokém Mýtě. O koupelích a správných postupech také pojednává otcův dopis Zdeňce z té doby. K tomu účelu obdržela také vanu na koupání: „*Vratislav, s nímž jsme o té věci mluvili, divil se nemálo, že ses posud koupala v teplé vodě, kterou prý slábněš a nesesiluješ se. K sesílení nervů potřebí prý lázni studených dle teploměru, v nichž nejprv zůstaneš jen asi minutu, podruhé 3 minutě a tak dále až do 10 a více minut. Takových lázní užívati nejlépe ráno před snídaní, která pak výborně chutná a pak [za]potřebí asi hodinu odpočinouti si na lůžku, na diváně nebo ve trávě na zahradě. K tomu máš si přát pokrmu a nápoje, jak hrdlo ráčí a nemáš v tom skrbiti, jak prý Ti kdosi radí.*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; dopis z 2. 7. 1875.

⁵²² Pravidelné koupele propagoval již lékař a spisovatel Filip Stanislav Kodým ve spise z roku 1853, ve kterém se zmiňuje i o vodoléčbě a studených lázních. Jeho myšlenky měly ohlas zejména v českém vzdělaném prostředí středních vrstev, které se koupaly několikrát týdně, viz: LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie (edd.). *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha, 2009, s. 76-9. ISBN 978-802-4616-834.

⁵²³ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, František a Dorota Šemberovi a Františka Šemberová, kart. č. 1., dopis z 29. 7. 1862. Není jasné, zda vykřičník za větou značí překvapení, plynoucí z nepřilísné četnosti provádění tohoto úkonu otcem, nebo zda vyjadřuje zděšení, pokud se například oddával tělesné očistě v době nemoci, což bylo považováno za nepříhodné.

⁵²⁴ Uvedeno je pouze „píchání ve vnitřnostech“, na které brala předepsané léky, viz: Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 23. 5. 1867.

⁵²⁵ Svou nemoc ovšem Zdeňka zaznamenala retrospektivně: „[...] před 17 lety 23. března jsem ulehla v podvečer, bolela mně hlava – dostala jsem zlé neštovice.“ Tamtéž, zápis z 23. 3. 1893.

⁵²⁶ „[...] sestřenice Litterbachová náhle skonala. Měla neštovice, vrazily se jí na mozek a v okamžení zemřela včera v 1h. odp[oledne].“ Tamtéž, zápis ze 17. 3. 1868.

⁵²⁷ Například: „*Bud' opatrná při koupání, aby ses nezachladila, byla by to velká chyba.*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; dopis z 15. 7. 1875.

keré v tomto jazyce nebyly schopné číst) zlomení ruky, ačkoliv celá situace nakonec byla méně dramatická, než jak se obávali.⁵²⁸ Zajímavostí je, že starosti projevovala Zdeňka také do dalšího „člena rodiny“ – z deníků je patrná obava o jejího psa, u kterého Zdeňka bděla dlouho do noci a dávala mu obklady, když mu bylo zle.⁵²⁹

Probíhaly zároveň preventivní snahy případnému nachlazení i jiným nemocem předejít, obecně tomu odpovídalo chození k lékaři včas i udržování čistoty nejen vlastního těla, ale i celého bytu.⁵³⁰ Ačkoliv se bytové podmínky i komunální hygiena v 19. století stále zlepšovala a ve větší míře se začínalo dbát na čistou domácnost, velký úklid byl prováděn pouze jednou za delší dobu a s tehdy dostupnými prostředky zabral stále mnoho času.⁵³¹ Také přítomnost domácích zvířat, která u Šemberů zpravidla nikdy nescházela, naznačuje, že požadavek čistoty byl úměrný dobovému chápání, jak dokládá i dopis matky: „*Vr[atislav] přives [s] sebou heskyho pe[j]jska, černiho, neviš od koho je. Neni ho mnoho cetit', je malo doma.*“⁵³²

Vážná nemoc poskytla Zdeňce zkušenost, která v 19. století nebývala zdaleka ojedinelou – ztrátu partnera. S tou se musel potýkat také její bratr Vratislav i jejich společný přítel Jan Neruda. Oba dva o své partnerky přišli, stejně jako Zdeňka přišla o muže, s kterým plánovala společnou budoucnost. Nejprve se projevy nemoci Františka J. Kubíčka zdály být pouze jeho přehnanou choulostivostí,⁵³³ záhy ale nastalo zhoršení stavu, ačkoliv diagnózu tuberkulózy Zdeňka do deníků zaznamenala až na konci května roku 1862. Od listopadu roku 1861, kdy se Kubíček odjel léčit do Čech, se už nikdy osobně nesetkali, ačkoliv jejich vztah prostřednictvím korespondence pokračoval ještě více než rok. S obdivuhodnou trpělivostí se Zdeňka snažila střídavě těšit se společně s ním ze zlepšování jeho stavu a povzbuzovat ho, pakliže se mu opět přitížilo, maskující přitom svou vlastní bolest a zažívající v té době jen málo rozptýlení. Až v červenci následujícího roku její úzkostlivé sevření trochu povolilo: „*Jsem veselá jako kdybych byla docela šťastná a raději bych měla naříkati nad osudem*

⁵²⁸ Mezi rodiči zavládl zmatek, který Zdeňka vystihla jako „hrozný nářek a lamentování“ a otec telegrafoval do Vysokého Mýta, kde Vratislav pobýval. Ruka nakonec byla jen poraněná, což stejně způsobilo „nový strach a zmatek.“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 3. a 4. 10. 1865.

⁵²⁹ Tamtéž, zápis z 27. 6. 1867.

⁵³⁰ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 180. ISBN 978-80-7254-956-6.

⁵³¹ LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie (edd.). *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha, 2009, s. 87. ISBN 978-802-4616-834.

⁵³² Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; dopis z 28. 10. 1866.

⁵³³ „*Jest to divno, že jest tak choulostivý a že několik kapek stačí ho z návštěvi[!] k nám zdržeti - co nejdříve se mu vysměji - cukrovému J[aroslavovi]*.“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 28. 6. 1861.

svým!“⁵³⁴ Od listopadu se již častěji objevují zmínky o tom, že se dokáže dobře bavit s návštěvami a na výletech. Přesto byla dlouho rozhodnuta zachovat Kubíčkovu věrnost: „*J[aroslava] neopustím – kdyby ho více ani nebylo mezi námi.*“⁵³⁵ Kubíček ještě cestuje v říjnu roku 1862 do Vídně, ale přes snažení Zdeňky a její matky k setkání z ne příliš jasných důvodů nedošlo – nebyla k tomu ostatně ani vůle u Šembery, který si o jeho stavu, o kterém se nechal informovat od Kubíčkovy lékařky, nedělal žádné iluze. Zdeňka tuto promarněnou šanci, spatřit téměř po roce Kubíčka, nesla těžce: „*S pocitem radostným ho rozpečetím, však strašně jsem byla zklamaná! Neuvidím ho více – na vždy se se mnou loučil! Bože! Bože! Kdo as jest vražedníkem štěstí našeho! Svěřily jsme Kovářovi událost tuto – přislíbil zítra Jar[oslava] vyhledati a mu domluviti, aby nás navštívil. Nevěřím, že to vše pravda.*“⁵³⁶ Ač Zdeňka a její matka podnikly zběsilé pátrání po Kubíčkovu, nenechal se nakonec zastihnout a byl ochoten sejít se pouze s Františkou Šemberovou. Vztah Kubíčka a Zdeňky byl však neudržitelný a jeho zdravotní stav nenaznačoval, že by nemoc byla na ústupu. Do toho přibývalo na konci roku začátek Kubíčkovy vyšetřování za článek v Moravanovi, za který byl od února do května v roce 1864 vězněn. Vztah Zdeňka ukončila na konci roku 1862,⁵³⁷ Kubíček přežil vztah se Zdeňkou ještě o více než dva roky, rozchod jí však do té doby zřejmě neodpustil.⁵³⁸ Konec vztahu znamenal pro Zdeňku i delší přestávku ve psaní deníku, zápisy se objevují až v době, když už započala vztah nový. Během té doby se však nezdá, že by se o Kubíčkovu život ani zdraví zajímala, minimálně se s tím nesvěřuje deníku. Zapisuje si až zprávu o jeho smrti, kterou ovšem prožívá emotivně: „*Teprve nyní vím, čím mi byl ubohý K[ubíček].“* „*Ve 3h. vyšel průvod pohřební a já musela zde zůstat, ukrývajíc lítost svou co nejvíce! [...] M. hrál na piano, já nebyla slabotou sto ho doprovázeti. Netěší mně nyní pranic a předce to nesmím dáti na jevo!*“⁵³⁹

Záznam téměř celého roku 1862 je dokladem především toho, v čem pociťovala ve svém žalu potřebou útěchu - vedle matky jí oporu poskytovala víra, často se Boha ve své zoufalosti dovolává a nakonec svěřuje svůj osud s důvěrou do jeho rukou: „[...] *však nebojím se starostí a žalu, zažila jsem mnoho trpkého v [roce] právě minulém – odhodlaně hledím*

⁵³⁴ Tamtéž, zápis z 31. 8. 1861.

⁵³⁵ Tamtéž, zápis z 18. 7. 1862.

⁵³⁶ Tamtéž, zápis ze 14. 10. 1862.

⁵³⁷ „*Dostala jsem psaní radostného obsahu – nechtěla jsem hned odpovědět, ale mam[inka] mi domlouvala, abych se ještě před Vánoce vyrovnala!*“ Tamtéž, zápis z 19. 12. 1862.

⁵³⁸ Kubíček odmítl před svou smrtí vrátit Zdeňce její dopisy, viz: Tamtéž, zápis z 4. 12. 1864.

⁵³⁹ Tamtéž, zápis z 18. a 19. 2. 1865.

*budoucnosti vstříc! Bůh vládne osudem mým – on mně[!] i drahé mi duše neopustí – v něho budu důvěřovati – on mne posílí v době žalu!*⁵⁴⁰

6. 2. Víra jako opora

Zdeňka byla celý život hluboce oddaná své víře, navzdory tomu, že jeho podstatnou část prožila ve století, jehož závěrečné období bylo ve znamení prohlubující se sekularizace. Odcírkevnění 19. století nebylo pouze nevyhnutelným důsledkem rozvíjející se modernizace, urbanizace a celkové racionalizace společnosti. Ústup náboženství do intimní sféry jedince byl dán z velké části také vlnou kritiky církvi a jeho záměrného odstraňování. Víra pak ze životů lidí na konci 19. století zdaleka nemizí, stává se pouze intimnější záležitostí každého jednotlivce.⁵⁴¹

Doklady sekularizace jsou ovšem patrné i ze Zdeňčiných deníků – velikou oblibu si jeden čas získala zábavná opereta „Der Teufel auf Erden“ o ďáblech a pekle, kterou Zdeňka hodnotila jako příjemný kulturní zážitek: „*Hudba [byla] pekelná, neb vyděsila a to peklo omámilo. Bavily jsme se velmi dobře, Zd[enka] [přítelkyně Zdeňky Šemberové, pozn. V. T.] byla ráda, že viděla operetku příjemnou. Budeme často vzpomínati na ‚Der Teufel auf Erden‘. [...] Koupila jsem na památku trumpetku – pekelnou.*“⁵⁴² To souviselo s tím, že křesťan už se v 19. století pekla nebál, strach z pekla a víra v něj průběžně mizela.⁵⁴³ Rovněž korespondence Zdeňky s Tomášem Masarykem ukazuje, že vývoj směřující k sekularizaci a racionalizaci ve věcech víry umožňoval i filozofické zaobírání se nad někdejšími křesťanskými dogmaty. Závěry těchto úvah pak mnohdy neměly daleko k rouhání se – v několika dopisech se korespondenti zamýšleli nad posmrtným životem⁵⁴⁴ nebo nad samou

⁵⁴⁰ Tamtéž, zápis z 1. 1. 1863.

⁵⁴¹ NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* Praha, 2010, s. 12-3. ISBN 978-80-87271-22-3. Autoři zmíněné knihy tento přerod z téměř bigotně katolické české společnosti na začátku 19. století v její „odcírkevnění“ vysvětlují důsledky náboženských reforem Josefa II. i převratných událostí, jako byla Francouzská revoluce a rozpad Svaté říše římské, mající za následek náboženské zlostejnění, které podporovalo důležitost ostatních zájmů, dostávajících se do popředí - národních, kulturních či ekonomických. Svůj vliv měly také národní revoluce v polovině století, kdy katolická církev schválila jejich porážku a stala se formální oporou „bachova absolutismu“ viz: Tamtéž s. 284-287.

⁵⁴² Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 19. 1. 1878.

⁵⁴³ ARIES, Philippe. *Dějiny smrti II.* Praha, 2000, s. 214-5. ISBN 80-7203-293-3.

⁵⁴⁴ „*Vyděsil Vás pohled na pozůstatky lidské, který Vám spolu vnutil otázku, zpráchniví-li zároveň s tělem i duše; dále myslíte, že není s to, by veleduchové zanikli se schránkou svou.*“ Dopis z 26. září 1875, viz: KRULICHOVÁ, Marie (ed.). *Nechte mne zapomenouti na sny mé. Korespondence T. G. Masaryka se Zdenkou Šemberovou.* Praha, 1996, s. 23-4. ISBN 80-85281-15-5 a 80-85611-97-X. s. 23-4.

podstatou víry v Boha.⁵⁴⁵ Představa o názorech Zdeňky je vlivem neexistence její části korespondence značně mlhavá, nicméně už sama skutečnost, že tyto otázky Masaryk před Zdeňku předestíral, ukazuje, že byla ochotná se nad nimi zamýšlet a diskutovat o nich.

To ovšem jejím silným náboženským přesvědčením nemohlo otrást. Víra byla natolik pevnou součástí jejího života, že krom zápisů o každodenním docházení do kostela nijak zvlášť svou víru v denících nereflektuje. I během slavení dvou nejvýznamnějších křesťanských svátků se více zaměřuje na jejich světskou část – chození s pomlázkou nebo předávání vánočních dáreků. To se poněkud mění po smrti otce, v době nemoci matky, kdy návštěvy kostela rozlítostněnou Zdeňku často dojímaly až k slzám. V této době také více reflektuje církevní stránku svátků, zřejmě z toho důvodu, že nebylo mnoho jiných podnětů, které by stály za zaznamenání.⁵⁴⁶

Výchova Zdeňky směřovala ke zbožnosti od jejího útlého věku. Už samo intelektuální prostředí, ze kterého Zdeňka pocházela, bylo samo o sobě značnou měrou spojeno s katolickou církví a ve 40. letech, kdy probíhala její raná výchova, platilo katolictví za součást národní identity.⁵⁴⁷ Žena byla v 19. století nejen „strážkyní krbu“, ale také víry.⁵⁴⁸ Dodržování náboženských rituálů a slavení náboženských svátků v rodině se stalo kompetencí ženy, které měla svým příkladným životem odvádět své bližní od hříchu. Ačkoliv ještě na počátku novověku byla zbožnost především výsadou mužů, počátkem století devatenáctého byla významně feminizována a stala se také jedním z ideálů dívčí výchovy.⁵⁴⁹

K víře byla v první řadě vedena oběma svými rodiči. Šembera udržoval vždy dobré vztahy s duchovenstvem i díky tomu, že toto povolání si za své vyvolili dva z jeho bratrů. Výrazné náboženské cítění jeho manželky pak dokazují i deníky Zdeňky. Tento postoj

⁵⁴⁵ „Oddávaje se ‚prozřetelnosti božské‘ snadno lidé fatalismu hoví; neboť co to značí oddáti se prozřetelnosti? = Já, člověk, jsem sláb si pomoci, já nevím cesty k uspokojení svých tužeb a přání, a proto nechci o tom dále přemýšlet a – věřím, že se jiný o mne stará. Není snadno víru v prozřetelnost a sprosté osudovíry rozlišiti; proto snad mnozí v boha věřiti nechtěli, tvrdíce, že víra taková člověka jest nehodná, jsouc nemravná: pramínek pravdy i v tomto rouhavém tvrzení vězí!“ Dopis z 1. května 1877, viz: Tamtéž, s. 80.

⁵⁴⁶ „[...] rychle jsem se ustrojila a šla poprvé na jitřní. Hvězdičky se třpítily[!], přeběhla jsem náměstí s lucerničkou v ruce, sto lidí, dosti bylo veselo. V kostele plno, ale dostala jsem se na mé nedělní místo a sedla jsem dlouho jako ve snu. Začaly hodinky, a když se bila na věži půlnoc, odtroubil – 2 hodinu na kůře a p. děkan zazpíval gloria. Bylo to okamžení slavné dojemné. Po jitřní zpívali Narodil se Kristus pán a já se dala také do zpěvu, co hlas stačil – mlčeti jsem nemohla.“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 24. 12. 1883.

⁵⁴⁷ V druhé polovině 19. století býval intelektuál ještě běžně nějakým způsobem spojen s církví, převážně pak římskokatolickou, v druhé polovině se toto spojení začínalo vytrácet. Nicméně zejména v první polovině 50. let bylo katolictví vnímáno jako součást národní identity, viz: NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* Praha, 2010, s. 92. ISBN 978-80-87271-22-3.

⁵⁴⁸ „Strážkyní víry“ nazval ženu v sekularizujícím se 19. století Alain Corbin, viz: LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století.* Praha, 2008, s. 174. ISBN 978-80-7254-956-6.

⁵⁴⁹ Spolu s vzrůstající oblibou ženských řádů, viz: ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy. Evropa 1789-1918.* Brno, 2005, s. 40-1. ISBN 80-7325-060-8.

předávala i svým dětem – ač u Vratislava se tato snaha minula pravděpodobně účinkem, s přihlédnutím k jeho rezistenci ke všemu tradičnímu, u Zdeňky však padla na úrodnou půdu. Nejenže chodila do kostela každou neděli na mši, což už dříve společnost v druhé polovině 19. století považovala za nadsazené,⁵⁵⁰ ale navštěvovala společně s matkou kostel denně, někdy i vícekrát – tento zvyk byl u Šemberových natolik ustálen, že matku mrzelo, pokud se některý den nemohla dostavit do kostela kvůli své zdravotní indispozici.⁵⁵¹

Také její vzdělávání mimo rodinu, které se jí dostalo v klášteře Uršulek, mělo silný náboženský podtext. Opuštění kláštera Zdeňka oplakala, nicméně nabídku řádových sester, aby se stala jednou z nich, odmítla.⁵⁵² Do zeleného domu docházel duchovní otec z kostela na Landstrasse, který byl Zdeňce důvěrníkem. Dobré vztahy také udržovala s děkany ve Vysokém Mýtě. Svou hlubokou zbožnost si Zdeňka uchovávala i po celou druhou polovinu století, v době, kdy církevní autoři začínají reflektovat upadávající ochotu svobodných dívek projevovat své náboženské cítění veřejně.⁵⁵³

Zdeňčino silné náboženské přesvědčení může zdánlivě odporovat jejímu častému navštěvování tanečních zábav – mnoho církevních autorů normativních příruček pro dívky tanec považovalo za příliš riskantní vzhledem k hrozbě mravní úhony, které přispívala uvolněná zábava a nevyhnutelnost dotyků při tanci. Tato varování byla ovšem spíše směřována na dívky chudé a nevzdělané, převážně z prostředí venkova, kde byl prostor pro „morální selhání“ otevřenější.⁵⁵⁴ Jak už bylo naznačeno, navštěvování bálů a společenských akcí vůbec patřilo ke statutu rodiny a mělo své místo v procesu výběru ženicha. Rodiče Zdeňky proto podobnou nedůvěrou k tanečním zábavám nesdíleli, ani tehdy, pokud se odehrávala na venkově, jak dokládá dopis matky Zdeňce do Vysokého Mýta: „[...] *at' jen se tancuje, aby mladí lidi[!] také měli radost [...]*“⁵⁵⁵

Síla Zdeňčina náboženského cítění byla umocněna životními zkušenostmi. Už zde byla naznačena spojitost s Kubíčkovou vážnou nemocí. Přímá hrozba jeho smrti donutila Zdeňku přimknout se pevněji k církvi a Bohu, které se projevilo odhodláním docházet do kostela k modlitbám za uzdravení každý den: „*Půjdu v tomto měsíci denně do kostela, aby*

⁵⁵⁰ ČEVELOVÁ, Zuzana. *Gender, víra a manželství v „dlouhém“ 19. století. Možnosti interpretace katolických normativních pramenů*. Pardubice, 2009, s. 92. Disertační práce. Univerzita Pardubice.

⁵⁵¹ „*M[aminka] velice rozmrzelá po celý den – nemohla do kostela.*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 17. 1. 1884.

⁵⁵² Tamtéž, zápis z 23. a 25. září 1856.

⁵⁵³ ČEVELOVÁ, Zuzana. *Gender, víra a manželství v „dlouhém“ 19. století. Možnosti interpretace katolických normativních pramenů*. Pardubice, 2009, s. 89-90. Disertační práce. Univerzita Pardubice.

⁵⁵⁴ Tamtéž, s. 105-6.

⁵⁵⁵ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; dopis z 28. 10. 1866.

mně[!] má mocná orodovnice neopustila, jak až posud, neb jen Bůh může J[aroslava] uzdravit – učiní to?“ Ve víře spatřovala útěchu a zároveň vysvětlení událostí, které se děly ze zdánlivě nepochopitelných příčin, s odkazem na nevyzpytatelnost božích cest.

Druhou významnou skutečností, která rozhodla o její naprosté oddanosti katolické církvi, byl i fakt, že se neprodala. Pocit přebytečnosti z nedostání svého ženského údělu nepostihl jen Zdeňku, ale byl problémem i mnohých dalších žen, které zůstaly svobodné. Ačkoliv svůj život považovala za nenaplněný, Bůh byl její jistotou a útočištěm proti nevděčnému světu. Katoličtí autoři navíc nesouhlasili s přesvědčením, že neprovdaná žena má menší hodnotu než žena matka a manželka.⁵⁵⁶

Náboženství neposkytovalo ženám pouze jeden z mála přípustných způsobů, čím se vedle starání se o domácnost zaměstnat, stávalo se také prostředkem k sebehodnocení a motivací k sebezdokonalování.⁵⁵⁷ Zdeňce rovněž poskytovalo oporu a představovalo způsob, jak se vyrovnat s ranami osudu. Bůh byl nadosobní entitou, ke které se upínala v těžkých dobách a projevovala vděčnost v obdobích šťastných. Byl věčný a nepodléhající smrti – ten, který ji nemohl opustit tak, jako to udělali mnozí její blízcí.

6. 3. Stáří

Vnímání stáří procházelo vývojem a pohledy na něj se různě mísily. Na jedné straně s ním mohly být spojovány kladné vlastnosti jako zkušenosti, životní nadhled a moudrost - starý člověk byl pak hoden úcty.⁵⁵⁸ Druhý pohled hleděl na stáří jako na selhávání tělesných a rozumových sil a v tomto případě byl stařec spíše na obtíž. Německý historik Peter Borscheid poukázal na to, že vnímání stáří jako objektu úcty se neobjevovalo v minulosti se samozřejmostí a prosadilo se teprve v osvícenství. Ani tehdy se však druhý, méně příznivý pohled na stáří nevytratil a přežíval i nadále, zejména v lidovém prostředí, odtud také postavy zlých „ježibab“ a zlomyslných stařen a starců.⁵⁵⁹ Dosti jasnou a nelichotivou představu o starých ženách, zejména ve spojitosti s jejich uvadajícím vzhledem, vyjádřil ve svém díle o

⁵⁵⁶ ČEVELOVÁ, Zuzana. *Gender, víra a manželství v „dlouhém“ 19. století. Možnosti interpretace katolických normativních pramenů*. Pardubice, 2009. s. 107 a 109-10. Disertační práce. Univerzita Pardubice.

čevelová 109-110.

⁵⁵⁷ ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy. Evropa 1789-1918*. Brno, 2005, s. 45. ISBN 80-7325-060-8.

⁵⁵⁸ Ztělesněním toto ideálu se od svého vydání stala Babička Boženy Němcové.

⁵⁵⁹ LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 161. ISBN 978-80-7106-988-1.

ženské fyziologii na konci 19. století Paolo Mantegazza. Podle něj jsou staré ženy, tedy ty, které vlivem věku přijdou o schopnost plodit, téměř odpudivou hříčkou přírody.⁵⁶⁰

Méně negativní pohled, který lze zaznamenat i v denících Zdeňky, shovívavě nazíral na stáří jako na stav cyklicky se vracející k dětství, mající na svědomí dětinskost starců, jejich rostoucí nesamostatnost a myšlenkovou nedostatečnost, v lepším případě pouze roztržitost.⁵⁶¹ Se shovívavostí, trpělivostí a smyslem pro sebeobětování také Zdeňka pečovala o svou stárnoucí nemocnou matku.

Ačkoliv si Zdeňka poslední zápis do svého deníku pořídila jenom deset let před svou smrtí, prožitek stáří, který z deníků prosvítá nejvíce, je stáří její matky po odstěhování se do Vysokého Mýta po smrti profesora Šembery. Ve středních vrstvách ovdovělí rodiče běžně dožívali u svých ženatých synů či vdaných dcer.⁵⁶² Sourozenci Šemberovi, i když vlastní rodiny nezaložili, se pravděpodobně příliš nerozmýšleli, u kterého z nich jejich matka zůstane – Vratislav byl příliš pracovně zaneprázdněn a Zdeňka by se společnosti matky těžko vzdala. Tak se jí dostalo té smutné možnosti vrátit matce na sklonku jejího života veškerou péči, kterou zahrnovala Zdeňku v dětství. Do jejich vysokomýtské domácnosti přibyla v té době i pomocnice Marie, která dělala Zdeňce společnost po skonu matku. „Márinku“ si oblíbil také Jan Neruda, který ji spolu se Zdeňkou několikrát pohostil v Praze.⁵⁶³

Úmrtí profesora Šembery i přes jeho pokročilý věk a starosti, kterým byl vystaven v souvislosti s jeho rukopisným výstupem, byl jistě pro jeho rodinu šok. Zdeňka ve svých denících vzpomíná, že několik dní před osudným 23. březnem ještě běžně pracoval a přednášel, na počátku 80. si stále dopisovali. I přes známky stáří byl v ještě dobrém zdravotním stavu – to se však během dvou týdnů v březnu roku 1882 změnilo. Ve Vysokém Mýtě pak téměř každý den chodila Zdeňka na jeho hrob a velmi často si ve výročích připomínala poslední chvílky s ním, ať už se týkali posledního divadla, poslední procházky či jen posledního vyjití z domů.⁵⁶⁴

⁵⁶⁰ Popisuje průvodní jevy stáří, zejména pak změny těla patrné na pohled – ukládání tuků, povolování kůže, řídnutí vlasů, které nazývá „ztroskotáním tvarů“ a staré ženy označuje „přesmutnými zříceninami“, viz: MANTEGAZZA, Paolo. *Physiologie ženy*. Praha, 1894, s. 42-3. Dostupné z:

<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/10694416>

⁵⁶¹ Tak zaznamenala Zdeňka návštěvu pětasedmdesátiletého profesora Purkyněho v zeleném domě: „*Starý učenec jest posud čerství[!], jen velmi tékavý a někdy i roztržitý – velmi horlivě, pozorlivě jsem musela jemu naslouchati a zdlouhavě mluvit, aby mně dobře rozuměl. Při odchodu daroval Toni místo peněz omylem popsané lístky – stáří.*“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 28. 5. 1862.

⁵⁶² LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 160. ISBN 978-80-7106-988-1.

⁵⁶³ První zmínka již od konce 80. let, viz: PRAŽÁK, Albert. *Neruda v dopisech*. 2. vyd. Praha, 1950, s. 298-9.

⁵⁶⁴ Například: „*Dnes před 2 roky jsem byla s tatínkem naposledy v opeře!*!“ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 10. 2. 1884.

Zdeňčiny deníky z Vysokého Mýta v 80. letech se stávají záznamem postupného chřadnutí Františky Šemberové a trpělivé péče, kterou Zdeňka matku zahrnuje. Z deníků se však nezdá, že by rodiště Šembery představovalo vítané útočiště – scházela jim zde možnost společenského vyžití, jakou poskytovala Vídeň a zvláště Zdeňka trpěla i odloučením od vídeňských přátel a známých. Přestěhování tak patrně proběhlo z ekonomických důvodů, jelikož si již bez otcova příjmu nemohly dovolit platit nájem za vídeňský byt. Ve Vysokém Mýtě měl Šembera také odpůrce, o čemž informují dopisy Zdeňky na konci 70. let, v kterých ho o situaci v „nepřátelských řadách“ pravidelně zpravuje. Vysokému Mýtu pravděpodobně Zdeňka také více vyčítala, že se v těžkém Šemberově období nepostavilo za svého rodáka, který toho pro své město vykonal tolik.

Ani přes počáteční ucházející zdravotní stav matky nepanovala v jejich domácnosti bezproblémová atmosféra, to ani bezprostředně po přestěhování se - Zdeňka nesla s velikou nelibostí matčino usměrňování, týkající se Zdeňčina programu dne, který se ve Vysoké Mýtě, alespoň dle deníků, zcela podřídil matčiným potřebám a přáním: „*Začala jsem psáti do P[enzingu], M[aminka] četla, tu najednou řekla, že o mně řeknou, jak mám mnoho času, že hned odpisují – to mne tak rozlítavalo, že jsem málem šlela – nikam nejdu, s nikým se nesejdu, abych mohla upřímně mluvit – dnes jsem nezmeškala něco a ani to psaní nemám dovoleno a čtení beztoho nejde. Tak žiji hůře než ve vězení.*“⁵⁶⁵ Zdeňka si často stěžuje také na matčinu bezdůvodnou „nevrlost“, ovšem nejvíce z deníků prosvítá, nakolik se matka stala ke stáru zcela závislou na Zdeňčině neustálé společnosti, což mělo výrazný vliv na dceřin společenský život a sociabilitu.⁵⁶⁶ Velmi často se v tomto období objevují zápisy typu: „*V 7h. jsem byla doma a M[aminka] naříkala, že byla tak dlouho sama! Můj bože, mně jest strašně smutno, i když vyjdu.*“⁵⁶⁷ Také z toho důvodu svůj vysokomýtský pobyt srovnávala se „zajetím“⁵⁶⁸ a svou nespokojenost vyjadřuje i v dopisech Nerudovi.

Podrážděný tón vůči matce z počátku pobytu je se zhoršujícím se zdravotním stavem vystřídan stupňujícím se strachem o její zdraví a Zdeňka se stává shovívavější k jejím požadavkům. Deník se tak stává téměř „lékařskou zprávou“ zdravotního stavu Františky Šemberové, Zdeňka pečlivě sleduje a zaznamenává každý projev zhoršení nebo zlepšení,

⁵⁶⁵ Tamtéž, zápis z 1. 12. 1883.

⁵⁶⁶ „*Dávaly operetku ‚Studenti na Děvohradě‘ - Bylo plno – hráli a zpívali jak uměly[!] a pozdržely nás do ¼ 11! Měsíc jasně svítil, Marie pro mě došla – M[aminka] nespala, naříkala, že ji bylo tak úzko a tím jsem měla hned po nepatrném pobavení. Podruhé již jít nemohu. Když sedím doma, touží po spaní časně večer.*“ Tamtéž, zápis z 6. 2. 1884. Výjimečně ji matka nějakou formu rozptýlení dovolila, například jít po smrti Bedřicha Smetany večer na operu Prodaná nevěsta – přesto ji ale strávila v napětí, jak bude matce, viz: Tamtéž, zápis z 27. 5. 1884.

⁵⁶⁷ Tamtéž, zápis z 20. 3. 1884. Písmo je v poslední větě rozklepané a špatně čitelné.

⁵⁶⁸ Tamtéž, zápis z 19. 5. 1883.

přičemž se snaží vyrovnat se s blížícím se matčiným skonem: „[...] v ½ 7. došel lékař a radil i mně, abych měla courage! Rozčilením neštěstí neodvrátím – to vím, ale nemohu, [cítím] jen úzkost, která mně neustále mučí. Odešel v 7 [hodin] a velice M[aminku] upokojil. V ½ 8. ulehla do vyhrátých peřin. Nemohla jsem dnes ani večeřeti. [...] Můj Bože jak bude za rok?“⁵⁶⁹ S potěšením Zdeňka zaznamenává, pokud matce chutnalo jídlo, ve prospěch zdraví ustupuje i sváteční postní jídelníček.⁵⁷⁰ Obavy naopak provází každé očekávání průběhu noci, kdy se matka často probouzela s nářkem a všimá si postupného slábnutí matčiných duševních sil.⁵⁷¹ Snažila se předcházet rozrušení matky, proto jí nepřipomínala výročí úmrtí otce, tajila došlá parte, oznamující smrt přátel a známých a nedávala před ní najevo ani své vlastní obavy.⁵⁷² V té době už začíná lékař za účelem průběžné kontroly stavu docházet pravidelně, zatímco předtím byl přivoláván pouze v případě, že se matce přitížilo.

Depresivnost celého období 80. let jasně prosvítá i ze stránek deníků. Záznamy pak budí dojem, že myšlenky Zdeňky se točily výhradně kolem smrti a zániku. Tomu odpovídá fakt, že v den nedožitych otcových 80. narozenin vyjádřila svou lítost nad svým uzdravením se z těžké nemoci před jedenácti lety,⁵⁷³ i veliká míra detailnosti, s jakou si zapsala přípravy k pohřbu velebné sestry vysokomýtského kláštera, na jehož zařizování se spolupodílela⁵⁷⁴ - Zdeňka „záviděla to štěstí“ zemřelé velebné sestře.⁵⁷⁵ Tohoto psychického rozpoložení si všiml i Neruda, který se v dopisech snaží Zdeňku povzbuzovat. Ovšem jeho slova útěchy často zanikla v proudu stížností na vlastní špatné zdraví, které se postupně stalo ústřední tématem jeho korespondence se Zdeňkou.⁵⁷⁶

Společné dopisování si s Nerudou stouplu na intenzitě po smrti Šembery, v době, kdy se také začalo zhoršovat Nerudovo zdraví.⁵⁷⁷ Jeho dopisy jsou plny stížností na mizérii svého

⁵⁶⁹ Tamtéž, zápis z 14. 4. 1884.

⁵⁷⁰ Tamtéž, zápis z 10. 4. 1884.

⁵⁷¹ „Mam[inka] se mi poroučela, jakoby dnes odjeti měla do Vídně. Děkovala mi! [...] Večer byla M[aminka] veselá, očka měla jasná – vždyť neví, že tatínek odpočívá na 5 rok u sv. Trojice – žije ve Vídni.“ Tamtéž, zápis z 1. 11. 1887.

⁵⁷² „Mezi zpěvem [v kostele] jsem usedavě plakala, ulevila jsem si srdce – doma to nejde.“ Tamtéž, zápis z 1. 11. 1885.

⁵⁷³ „Před 11 roky též v dnešní den jsem byla s otcem v besedě zpěv[áckého] spolku – o několik dní později jsem se na smrt roznemohla. Proč jsem se uzdravila?“ Tamtéž, zápis z 21. 3. 1887.

⁵⁷⁴ Zápis z tohoto dne se vyznačuje rozsahem, který ční nad ostatní zápisy z téhož období, viz: Tamtéž, zápis z 13. 3. 1886.

⁵⁷⁵ „Chtěla jsem se poroučeti, přemluvily mně – čekala jsem, až zesnulou uložily do rakve – musela jsem se ní zadívat – záviděla jsem jí to štěstí. Tak upřímně jí všichni[!] poslouchaly a mně?“ Tamtéž.

⁵⁷⁶ Čerpala jsem z edice dopisů, v které byly k dispozici pouze dopisy psané Nerudou, viz: PRAŽÁK, Albert. *Neruda v dopisech*. 2. vyd. Praha, 1950.

⁵⁷⁷ Byl stížen zánětem žil, který ho obtěžoval až do konce života, ke kterému přibýly i chronické problémy s hemeroidy, revmatismus a oční záněty. Jeho pohyblivost v posledních letech života značně zhoršil úraz, následkem kterého si rozdrtil koleno, viz: MOCNÁ, Dagmar. *Tělo jako limit tvorby. Poslední desetiletí života a*

těla a z toho plynoucích nálad, na omezenost pohybu a tím i neschopnost práce. Zdeňka ho potom informuje hlavně o zdravotním stavu matky, na který se Neruda vyptává, občas si napíše také o Vratislavovi. Se Zdeňkou si vzájemně vyměňují pozornosti, ze strany Zdeňky proudí do Prahy hlavně úroda z její zahrady, Neruda pak do Vysokého Mýta posílá časopisy, hlavně pak časopis „Poetické besedy.“

Jejich korespondence byla vzhledem k převládajícím tématům, které tvořily informace o špatném zdravotním stavu Nerudy a Františky Šemberové značně pochmurná. Oba si toho byli vědomi, proto se snažili občas naladit se na pozitivnější notu. Dokladem toho je, že ani během tělesného vyčerpání mnohými chorobami v Nerudovi neumlkly jeho pověstné „donchuánské“ sklony.⁵⁷⁸ Ani Zdeňka se nenechávala svou sklíčeností zcela ochromovat, jak svědčí Nerudou složená poklona: „*Že vy sama, vysoce ctěná přítelkyně, jste zdráva, nepochybuju bohudík. Vždyť vím, že jste napořád i pružného ducha a často obdivuju se Vašemu humoru. Jeť věru těžko zachovati si jej v poměrech takých. Hled'te si ho jako nejvzácnější květiny!*“⁵⁷⁹ Zejména pak po smrti matky a tím i opadnutí neustálé tísně, putují do Prahy z Vysokého Mýta už i vyrovnanější dopisy.⁵⁸⁰

Poslední Nerudova slova určená Zdeňce se týkala návštěvy její služebné Marie u něho v Praze. Jsou přátelským „vyčiněním“ Zdeňce za to, že Marii nabádala k přílišné zdvořilosti, protože při odjezdu ani nepřijala pečivo od Nerudovy služebné: „*Proč to? Však já se pomstím! Než to ale učiním – srdečný pozdrav!*“⁵⁸¹ Jeho pomsta byla dalekosáhlejší, než sám zamýšlel, zemřel pět dní poté, 22. srpna roku 1891. Návštěva Zdeňky v Praze, kterou společně tak dlouho plánovali, pak byla pouze účastí na jeho pohřbu, kterou zaznamenala také ve svých denících.

Z jejich vzájemné korespondence je patrný hřejivý přátelský cit dvou osamělých lidí, kteří se svým osudem cítili v mnohém spřízněni. Neruda řadí Zdeňku mezi své tři jediné opravdové přátele,⁵⁸² jeho dopisy do Vysokého Mýta pak Zdeňce byly rozptýlením v pochmurných dnech. Oba se také cítili jistým způsobem „uvězněni.“ Pro Nerudu bylo

díla Jana Nerudy. *Tělo a tělesnost v české kultuře 19. století*. Praha, 2010, s. 318-330. ISBN 978-80-200-1833-5. Zde s. 319.

⁵⁷⁸ Neruda posílá Zdeňce na konci dopisu „pac a pusu“, kterou mu Zdeňka v dopise oplatila. Následně pak Neruda děkuje za zásilku, která „*měla věru veškeré vlastnosti dobré! A přišla z nejlepšího srdce na světě. Především ale děkuji za pac a pusu – jediná pusa, kterou jsem od Vás dostal, a i ta je jenom papírová! Co ale dělat, když jiných není!*“ Dopis z 22. 5. 1889, viz: PRAŽÁK, Albert. *Neruda v dopisech*. 2. vyd. Praha, 1950, s. 300.

⁵⁷⁹ Dopis z 22. 3. 1887, viz: Tamtéž, s. 286-7.

⁵⁸⁰ „*Ale nejvíc mne těší od Vás Váš sprovázející lístek. Je jarní, svěží, skutečně jasný, mladistvě jasný, potěšně hravý.*“ Dopis ze 7. 4. 1889, viz: Tamtéž, s. 289.

⁵⁸¹ Dopis ze 17. 8. 1891, viz: Tamtéž, s. 310.

⁵⁸² Při děkování za narozeninové přání: „*Vy a přítel Lev! A je mi to neskonale příjemno – takový má být ten kroužek: jen ti, na kterých člověku skutečně nejvíc záleží.*“ Dopis z 12. 7. 1887, viz: Tamtéž, s. 288.

pomyslným vězením jeho nemocné tělo a pražský byt, který v posledním desetiletí života už prakticky nebyl schopen opouštět - Neruda jej nazývá „pouští“ či „opuštěným ostrovem,“⁵⁸³ pro Zdeňku pak bylo Vysoké Mýto „zajetím.“ Zároveň však mezi nimi panovaly propastné rozdíly – Neruda došel na konci života uznání veřejnosti, uznání Zdeňčiny rodiny bylo v 80. letech ještě v nedohledu. Mnoho pracovních povinností, kterými byl Neruda zahrnován, pak bylo v přímém rozporu s pozvolna ubíhajícím tempem života ve Vysokém Mýtě.

Zdeňčin vlastní prožitek stáří se do značné míry zaniká v nutnosti postarat se o matku. O posledních více než dvaceti letech života Zdeňky Šemberové mnoho nevíme. Eduard Škorpil, který sbíral materiál k monografii jejího otce ještě v době, kdy Zdeňka žila, charakterizoval její život ve stáří jako samotářský a trochu podivínský. Její pozůstalost ovšem naznačuje, že od okolí zcela izolována nebyla. Ve Vysokém Mýtě si stále udržovala svůj okruh známých,⁵⁸⁴ společnost přímo v domácnosti jí dělala Marie, ve svém domě pohostila občas návštěvy,⁵⁸⁵ udržovala stále korespondenci s přáteli, starala se o vysokomýtský kostel, věnovala se charitě a zajímala se o činnost muzea, kterému pronajala přízemí svého domu, dokonce se zajištěním jeho chodu vypomáhala v době bezprostředně následující po smrti ředitele Šímy.⁵⁸⁶ Ačkoliv finančních prostředků neměla nazbyt, což dědictví po rodičích a bratrovi příliš neřešilo, podnikala občas kratší i delší cesty. V pozůstalosti se zachoval nákres prázdninové cesty přes Německo do Nizozemí a zpět, který měla údajně podniknout v roce 1899, zda byl tento plán vykonaný či zůstal pouze na papíře, není jasné.⁵⁸⁷ Stejně dojemně, jako se starala o svoji matku v posledních letech jejího života, pečovala také o hrob rodičů, který se počátkem 90. let po smrti bratra stal hrobem rodinným.

Jednu z mála radostí jí ve stáří činila přilehlá zahrada u rodného domu otce, kde vysazovala květiny a starala se o ovocné stromy, jejichž sladké plody s oblibou zasílala jako pozornost svým přátelům. Ke zvířatům a rostlinám měla vůbec velmi pozitivní vztah – sama sebe nazvala jako „ochranitelku zvířat,“⁵⁸⁸ ta jí také byla krom občasných návštěv jedinými společníky.

⁵⁸³ Neruda přestal od začátku 80. let chodit do hostinců a na návštěvy, kvůli obavám z nachladnutí se také přestal bavit s lidmi na ulici, viz: MOCNÁ, Dagmar. Tělo jako limit tvorby. Poslední desetiletí života a díla Jana Nerudy. *Tělo a tělesnost v české kultuře 19. století*. Praha, 2010, s. 318-330. ISBN 978-80-200-1833-5. Zde s. 321.

⁵⁸⁴ Ke Zdeňce přišlo relativně hodně gratulantů blahopřát k novému roku 1991.

⁵⁸⁵ Otýlie Sklenářová-Malá, Teréza Nováková, Jaroslav Vrchlický, viz: ŠKORPIL, Emanuel. *Alois Vojtěch Šembera: přehled života a díla*. Vysoké Mýto, 1946, s. 90.

⁵⁸⁶ To prosvítá z korespondence s moravským učitelem Josefem Bartochou, viz: Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná.

⁵⁸⁷ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník.

⁵⁸⁸ Zdeňka v dopise, jehož součástí je apel na jeho uveřejnění v časopise „Osvěta“ nabádá, aby byli v mrazech venku nechaní koně a psi chráněni před průvanem „*aspoň ohražením slamou a nějakou přikrývkou,*“ a rovněž „v

Velkou část svého podzimu života zasvětila uchování otcovy památky. Z deníku je patrné především velké ukřivdění, které pociťovala vůči širokému okolí za lhostejný postoj k odkazu jejího otce: „[...] dne 19/11 po 8h. r[áno] kopali [vodovod, pozn. V. T.] v dešti právě před pokojem, v kterém se narodil spisovatel neznámý, nevděkem národa usmrčený, univ[erzitní] prof[esor] Vid[eňský], Alois V. Šembera.“⁵⁸⁹ Rovněž reflektuje nezájem okolí, s kterým byla přecházena významná výročí otce: „Neustále vzpomínám dnes, jak bylo dnes před 10 lety [oslava 70. narozenin A. V. Šembery, pozn. V. T.] a před – 5. [úmrtí A. V. Šembery, pozn. V. T.] Před 10 r[oky] jsme v 9h. vstoupily do sálu hostmi[!] naplněného a uvítání bylo přeslavné – a dnes? Ani jeden z těch mnoho set si nezpomenul slovem, že před 10 roky byl u nás! [...] otevřela jsem skříň, v které jest uschováno poprsí dnes zapomenutého upřímného vlastence [...] mohla jsem vzpomínati na – minulost a nevděk přítomnost. V ¼ 7. jsem stála u hrobu, svíčky hořely, plápolaly divoce – tak nebylo ještě smutně v křivdě dne 21. jako letos.“⁵⁹⁰ Podobná lítost se v denících objevuje také ve dnech výročí úmrtí její matky.⁵⁹¹

Na sklonku života se však dočkala jistého zadostiučinění. Vysoké Mýto se rozhodlo uspořádat roku 1907 oslavu při příležitosti uplynutí sto let od narození Aloise V. Šembery a k prokázání úcty vysokomýtskému rodáku se postupně přidala i Olomouc a Kolín. Zdeňku v té době zkontaktoval také moravský učitel Josef Bartocha, který připravoval podklady pro sepsání životopisu Aloise V. Šembery, se zaměřením na jeho moravské vlastenecké působení. Korespondence, která se zpočátku týkala hlavně informací o Šembery, přerostla posléze v dopisování si v přátelském duchu.⁵⁹² V té době už byly pochybnosti ohledně pravosti rukopisů vysloveny z mnohých stran, Šemberovo jméno začalo být očišťováno a jeho památka ožívána.

Posledním dokladem života Zdeňky Šemberové je dopis psaný půl hodinu před smrtí ze dne 30. července 1912.⁵⁹³ Zdeňce byla dopřána relativní dlouhověkost, ačkoliv dle statistiky se svobodné ženy dožívaly méně let, než provdané.⁵⁹⁴ Jako dar svůj vysoký věk

prospěch ptactva má se na místo, kam sníh zaletětí nemůže, nasypati zrní, drobečky a jiné zbytky.“ Viz: Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná; nedatováno.

⁵⁸⁹ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis ze 17. 11. 1888.

⁵⁹⁰ Tamtéž, zápis z 21. 3. 1887.

⁵⁹¹ V souvislosti s nedožitými narozeninami její matky: „Nikdo si dnes kromě Emilie a u Zpěv[áků] nezpoměl[!] na 2. dubna. A byla tak dobrá paní!“ Tamtéž, zápis z 2. 4. 1889.

⁵⁹² Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná.

⁵⁹³ Dopis je adresovaný Oldřichu Karáskovi, týká se finančních záležitostí. Písmo je velmi rozklepané a špatně čitelné, píše o „šilených“ bolestech, viz: Tamtéž.

⁵⁹⁴ LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 163. ISBN 978-80-7106-988-1.

nevnímala – odsoudil ji k tomu, provést posledními dny života všechny své nejbližší. Na konci roku 1876, v den výročí úmrtí svého bratra, který zemřel ve třech letech života, se v denících objevil i zápis, týkající se pocitů vlastní nadbytečnosti: „*Dnes den úmrtí Přemečka. Mohla jsem raději já tak časně umřít – co nyní zde?*“⁵⁹⁵ Zřejmě není náhodou, že to bylo ve dnech, ve kterých proběhlo několik korespondenčních sporů Zdeňky s Masarykem, které ji začínaly přesvědčovat o tom, že svému ženskému údělu – založení rodiny - už nedostojí.⁵⁹⁶

⁵⁹⁵ Archiv Městského muzea Vysoké Mýto, Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník; zápis z 12. 12. 1876.

⁵⁹⁶ O čemž svědčí i dotčené zápisy v jejím deníku: „*A tenkrát bylo věru lépe – neznala jsem faleš lidskou – věřila jsem v upřímnost a pravdu, soudíc dle sebe jiných. Svět je zlý.*“ Tamtéž, zápis z 6. 11. 1876.

7. Závěr

Cílem této diplomové práce bylo osvětlit osudy Zdeňky Šemberové, dcery významného českého vědce a představitele procesu vzniku moderního českého národa, a pohlédnout do života Šemberovy rodiny. Východiskem k tomu mi byly prameny osobní povahy. Po kapitole následující za úvodem, která přibližuje podobu a rozsah hlavního stavebního kamene mé práce – deníků Zdeňky Šemberové, jsem se již soustředila na několik klíčových témat, která z deníků prosvítají.

Rodina byla prvním a také samozřejmým tématem – strávila v její společnosti celé své rané dětství na Moravě i ve Vídni. Rodiče (matka ve větší míře) a bratr provázeli také její dospívání a vlivem skutečnosti, že se Zdeňka nevdala, zůstala u svých rodičů i ve své dospělosti a zralosti. Jejích vzájemné vztahy tak měly prostor se výrazně vyprofilovat. Z deníků je patrné, že její vztah k rodičům ve velké míře odpovídal čtvrtému přikázání „Cti otce svého a matku svou,“ a že tento náboženský předpis nebyl jen povinností, ale skutečnou citovou vřelostí, kterou ke své rodině a matce zejména pociťovala. Rodinné vztahy naopak kalily spory s Vratislavem díky jeho komplikované povaze, která se mnohdy odrážela i do jeho činů.

V kapitole o milostných vztazích, znázorňující všechny pokusy Zdeňky na cestě za vlastní seberealizací, kterou viděla v manželství, se ukázalo, že mnoho preskripcí ze stránek normativní literatury zůstávalo tabu pouze na papíře. Zohlednila jsem zde všechny fáze v procesu výběru partnera, přístup Zdeňky k této predestinaci, i důvody, proč svého vysněného stavu nakonec nikdy nedosáhla. Ukázala jsem, že pro Zdeňku byla názorová shoda v milostném vztahu velmi důležitá a toužila být nejen manželkou, ale také družkou a společnicí, s kterou manžel mohl mluvit o všech problémech.

Ukázalo se, že její neprovdání bylo způsobené vnějšími okolnostmi místo vnitřního přesvědčení, a fakt, že zůstala pouze „dcerou“ a ne „manželkou“ jí poskytoval prostor k věcem, na které by ve vlastní domácnosti nemusel zbýt čas – kupříkladu její chození na přednášky v druhé polovině 70. let. Skutečnost, že rodiče proti tomu nic nenamítali, zároveň vyvrací panující představu o konzervativnosti Aloise Vojtěcha Šembery a jeho ženy, přestože veliký vliv na tomto pochopení měl fakt, že sám otec byl univerzitní profesor a záznamy o navštěvování přednášek se objevují v době, kdy už Zdeňka s případným provdáním se nemohla počítat.

Kapitola o vlastenectví ukázala, že ctít národní myšlenky nemuselo být pro ženy, vyrůstající a žijící v době „národního obrození“ pouze imperativem z normativní literatury, ale mohlo být povýšeno i na skutečný hluboký zájem podílet se na národním snažení. Navíc také sbližovalo mužský a ženský svět, což se v případě Zdeňky Šemberové projevilo nejvíce v době jejího mládí v souvislosti s „Řádem zlaté hvězdy“ – skupinky básníků a písařů vlastenců, jejíž členy byly oba sourozenci Šemberovi.

Konečná kapitola o tělesném chátrání reflektovala poslední nejvíce se objevující téma v denících, které Zdeňku pronásledovalo celým životem a zvláště tíživé se stalo s pokročujícími lety, kdy jí postupně opouštěli všichni, na kterých jí záleželo. Víra jí pak byla oporou zejména v těžkých chvílích a poskytovala jí i v sekularizujícím se světě křesťanskou naději na lepší „život po životě.“

Výběr právě těchto témat má ještě druhý důvod. Vzhledem k tomu, že deníkové záznamy jsou vysoce subjektivní podstaty, více než o realitě okolního světa podávají záznam o stylu, jakým vnímá okolí jejich autor. Mnou vybraná témata se dotýkají ve větší míře vnitřního světa pisatelky – proto je práce tolik zaměřená na vztahy, z nichž plynou silné pocity, vyvolávající emoce. Ty Zdeňce zavedly příčinu reflektovat svůj prožitek, místo pouhého zachycení denního sledu činností, ke kterému měla v ostatních případech sklon. Z toho zároveň i vyplývá, na jaká témata se v mé diplomové práci nedostalo – pominuty zůstaly například svátky a oslavy, oděvní móda, zábava a divadla, cestování nebo nákupy a finance – to vše jsou v denících také frekventovaná témata, na které se může zaměřit další bádání. Fond Zdeňky Šemberové je nadto velmi obsáhlý a zdaleka není vytěženo vše, co by stálo za prozkoumání. Nezpracována například zůstala česky i německy psaná korespondence s přáteli Zdeňky i jejího otce, v které by bylo možno nalézt mnoho informací o Zdeňčiných aktivitách zejména z doby po smrti matky.

Z deníků neprosvítá, jak nazírala na dobový konstrukt ženství, a zda vůbec četla normativní literaturu. Některé jeho projevy zažívala ve vlastním životě – zejména protěžování bratra Vratislava, které nesla s tak silným pocitem ukřivdění. Vzhledem k jejím aktivitám nebyla Zdeňkou ženou, která by se s genderovým konstruktem feminity zcela ztotožnila, jejím případem nebyl ani druhý extrém, kdy by uvědoměle popírala jeho opodstatněnost a vymezovala se vůči němu. Setrvala v umírněném postoji, kdy hlavní poslání ženy stále

viděla v rodině po boku muže a dětí, ovšem tato žena měla být všestranně vzdělanou a rovnocennou společnicí svého muže.⁵⁹⁷

Ve svých pamětech charakterizoval Tomáš Garrigue Masaryk Zdeňku Šemberovu krom její vzdělanosti a energičnosti také tím, že „studenti v ní viděli emancipovanou.“⁵⁹⁸ Na závěr bych se tedy ráda zamyslela, do jaké míry emancipovanou ženou opravdu byla. Na jednu stranu může být totiž Zdeňka nazírána jako typická představitelka své generace, se svou silnou zbožností, kterou se ani v sekularizující se době neostýchala projevovat otevřeně. Z deníků se také zdá, že její největší starostí v době mládí bylo spokojeně se provdat a být svému manželovi dobrou manželkou. Skutečnost, že k sobě nenašla nikoho vhodného, který by její představy sdílel, v sobě nenesl žádný podtext revolty proti platnému konstruktu ženství. Ovšem požadavek na ženu v první řadě jako na manželku, matku a hospodyni, platil ještě v poslední třetině 19. století i u žen, považovaných společností za feministky.⁵⁹⁹

Na straně druhé společnost zeleného domu, návštěvy zástupců národních elit, profesorů i studentů, samotné otcovo zaměstnání a politická funkce, ale také vlastní kontakty s přáteli poskytly Zdeňce Šemberové ojedinělé životní zkušenosti, které dohromady s jejím vzděláním přerostly v nevšední rozhled v kulturním a společenském dění. Ve Vídni pak navštěvovala přednášky,⁶⁰⁰ ve Vysokém Mýtě se podílela na organizaci sbírky pro Zdeňku Havlíčkovou, příležitostně překládala texty, otec jí svěřoval výpomoc s korekturami a nebál se ani pověřit jí mnohými záležitostmi k vyřízení ve Vysokém Mýtě.

Ženou ze stránek normativní literatury pak nebyla ani tím, že neodmítla vždy alkohol a to nejen v „léčebném“ množství, dokázala si prosadit svou i ve vztahu s jejími momentálními partnery a nebyla vždy předpisovým vzorem poddajnosti a nekonfliktnosti. Za pravdu ženským stereotypům zase spolu s matkou dávala svou „vynalézavostí,“ kterou by současníci označili za ženskou lstivost, s jakou dokázaly v nápadnicích Zdeňky uměle vyvolat žárlivost za účelem prosazení si svého. Ve stáří se pak věnovala charitě, pečovala o vysokomýtský kostel a žila ve společnosti zvířecích miláčků – její život byl poplatný mnoha stereotypům, kolujícím o „starých pannách.“ Tomuto období podzimu života se však její deníky věnují jen

⁵⁹⁷ Toto schéma dělení do tří skupin v závislosti na přístupu ke konstruktům feminity jsem převzala z knihy A LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má--: ženské deníky 19. století*. Praha, 2008. ISBN 978-80-7254-956-6. s. 257.

⁵⁹⁸ ČAPEK, Karel. *Hovory s T.G.M.* Praha, 2009, s. 75. ISBN 978-80-253-0752-6.

⁵⁹⁹ To byl případ především Sofie Podlipské, sester Riegrových či Růženy Svobodové, viz: LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má--: ženské deníky 19. století*. Praha, 2008. ISBN 978-80-7254-956-6. s. 257.

⁶⁰⁰ Dívčák byla v Předlitavsku umožněna hospitace na univerzitách ministerským nařízením z 6. května 1878, u Zdeňky se v deníku záznamy o navštěvování přednášek – není jasné, zda univerzitních nebo jiných – objevují od téhož roku.

v omezené míře a celkový obraz Zdeňky Šemberové je obrazem samostatné, schopné ženy plné energie, ne prosté některých lidských nedostatků.

8. Použité prameny a literatura

Prameny archivní

Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě:

- Alois Vojtěch Šembera, kart. č. 11, Korespondence rodinná, Šemberová Zdeňka
- František a Dorota Šemberovi a Františka Šemberová, kart. č. 1.
- Zdeňka Šemberová, kart. č. 1, Ctitelé, přátelé, básně
- Zdeňka Šemberová, kart. č. 2, Vzpomínky, poznámky, Deník
- Zdeňka Šemberová, kart. č. 3, Korespondence – osobní, úřední, rodinná

Prameny editované

KRULICHOVÁ, Marie (ed.). *Nechte mne zapomenouti na sny mé. Korespondence T. G. Masaryka se Zdenkou Šemberovou*. Praha, 1996. ISBN 80-85281-15-5 a 80-85611-97-X.

PRAŽÁK, Albert. *Neruda v dopisech*. 2. vyd. Praha, 1950.

VOREL, Petr (ed.). *Deníky Františky Honlové z České Třebové*. Pardubice, 2005. ISBN 80-7194-823-3.

Prameny tištěné

Nezabudky Vídeňské. Vídeň, 1864. Dostupné z:

<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=22832>

MANTEGAZZA, Paolo. *Physiologie ženy*. Praha, 1894, s. 42-3. Dostupné z:

<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/10694416>

ČAPEK, Karel. *Hovory s T.G.M.* Praha, 2009. ISBN 978-80-253-0752-6.

Literatura

ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy. Evropa 1789-1918*. Brno, 2005. ISBN 80-7325-060-8.

ADÁMKOVÁ, Veronika. *Sto let představ o ideální ženě*. Pardubice, 2010. Diplomová práce. Univerzita Pardubice.

ARIES, Philippe. *Dějiny smrti II*. Praha, 2000. ISBN 80-7203-293-3.

ČEVELOVÁ, Zuzana. *Gender, víra a manželství v „dlouhém“ 19. století. Možnosti interpretace katolických normativních pramenů*. Pardubice, 2009. Disertační práce. Univerzita Pardubice.

- ČEVELOVÁ, Zuzana. Normativní církevní prameny jako jeden ze zdrojů genderových konstruktů v 19. století. In *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice, 2006, s. 495-500. ISBN 80-7194-920-5.
- ČEVELOVÁ, Zuzana – STRÁNÍKOVÁ, Jana. Přítel příteli, bratr bratru, muž muži. Jan, František, Josef a Alois Vojtěch Šemberovi ve své vzájemné korespondenci. In: *Theatrum historiae 5*. Pardubice, 2009, s. 245-261.
- DUBY, Georges – PERROT, Martine (ed.). *A History of Women in The West. IV. Emerging Feminism from Revolution to World War*. Cambridge Mass., Londýn, 1997. ISBN 0-674-40373-8 ISBN 0-674-40366-5.
- FIALA, Jiří. Z pololidové milostné lyriky národního obrození. In *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha, 1999, s. 33-47. ISBN 80-200-0685-0.
- FIALOVÁ, Ludmila et al. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Vyd. 2. Praha, 1998. ISBN 80-204-0720-0.
- LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008. ISBN 978-80-7254-956-6.
- LENDEROVÁ Milena. Dívčí a ženské deníky 19. století. In: LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha, 2002. ISBN 80-246-0375-6.
- LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie (edd.). *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha, 2009, ISBN 978-802-4616-834.
- LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999, ISBN 80-204-0737-5.
- LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, ISBN 978-80-7106-988-1.
- LENDEROVÁ, Milena. Reflexe identity v ženských denících 19. století. In *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha, 2007. s. 251-257. ISBN 978-80-86197-83-8.
- LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel (edd.). *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha, 2006. ISBN 8071856479.
- LENDEROVÁ, Milena. Zpovědní zrcadla jako pramen k sexualitě druhé poloviny 19. století. In *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha, 1999, s. 94-104. ISBN 80-200-0685-0.
- MACURA, Vladimír. *Český sen*. Praha, 1998. ISBN 80-7106-270-7.

- MACURA, Vladimír. Sex a tabu. In *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha, 1999, s. 7-19. ISBN 80-200-0685-0.
- MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. 2. vyd. Jinočany, 1995. ISBN 80-85787-74-1.
- MOCNÁ, Dagmar. Tělo jako limit tvorby. Poslední desetiletí života a díla Jana Nerudy. *Tělo a tělesnost v české kultuře 19. století*. Praha, 2010, s. 318-330. ISBN 978-80-200-1833-5.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *T. G. Masaryk*. Praha, 1931.
- NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* Praha, 2010. ISBN 978-80-87271-22-3.
- OSSOWSKA, Maria. *Měšťanská morálka*. Praha, 2012. ISBN 978-80-200-2053-6.
- OTRUBA, Mojmír. *Hledání národní literatury*. Praha, 2012. ISBN 978-80-200-2179-3.
- PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Vyd. 2. Praha, 2001. ISBN 80-85924-33-1.
- ŘEPA, Milan. *Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě v 19. století*. Brno, 2001. ISBN 80-7239-084-8.
- SOCHOROVÁ, Ludmila. Muž a žena v české vlastenecké společnosti doby biedermeieru. In *Biedermeier v českých zemích*. Praha, 2004, s. 92-103. ISBN 80-86791-08-4.
- STRAKOVÁ, Eva. *Alois Vojtěch Šembera a jeho vídeňské působení*. Brno, 2006. Diplomová práce. Masarykova univerzita.
- ŠIMŮNKOVÁ, Alena. Statut, odpovědnost a láska. Vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti v 19. století. In *Český časopis historický*. Praha, 1997, roč. 95, č. 1., s. 55-109.
- ŠKORPIL, Emanuel. *Alois Vojtěch Šembera. Přehled života a díla*. Vysoké Mýto, 1946.
- ŠTĚPÁNOVÁ, Irena. Konvence a láska. Z dopisů Terézy Lanhausové-Novákové. In *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha, 2007, s. 251-257. ISBN 978-80-86197-83-8.
- TINKOVÁ, Daniela. *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvícenské Evropě*. Praha, 2010. ISBN 978-80-257-0223-9.
- TUREČEK, Dalibor. Vídeňská erotika a pražská pruderie (K obrozeneckým adaptacím rakouského Volksstücku). In *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha, 1999, s. 48-57. ISBN 80-200-0685-0.
- URBAN, Otto. *Česká společnost 1848-1918*. Praha, 1982.
- VÍTOVÁ, Andrea. Vděčné srdce. Blahopřejné verše v 19. století. In *Biedermeier v českých zemích*. Praha, 2004, s. 317-326. ISBN 80-86791-08-4.

Internetové zdroje

Encyklopedie dějin města Brna: František Jaroslav Kubíček. [online]. 16. 3. 2013 [cit. 2013-03-19]. Dostupné z: http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=14391

Historie muzea. *Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě* [online]. [cit. 2013-16-11]. Dostupné z: <http://muzeum-myto.cz/3-souvisly.php?menu=historie-muzea&stranka=historie-muzea>

Historie Vysokého Mýta. *Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě* [online]. [cit. 2013-06-20]. Dostupné z: <http://muzeum-myto.cz/3-souvisly.php?menu=historie-mesta&stranka=historie-mesta>

ZEMANOVÁ, Blanka. 230 let píseckého gymnázia. *Písek a Písecko* [online]. 26. 1. 2009 [cit. 2013-05-20]. Dostupné z: <http://www.icpisek.cz/docs/cz/gymnazium230let.xml>

9. Obrazové přílohy

Příloha č. 1.: Fotografie Zdeňky Ludmily Šemberové z roku 1870

Příloha č. 2.: Fotografie Františky Šemberové

Příloha č. 3.: Fotografie Vratislava Kazimíra Šembery

Příloha č. 4.: Fotografie Aloise Vojtěcha Šembery

Příloha č. 1.

Zdeňka Ludmila Šemberová, rok 1870

(KRULICHOVÁ, Marie (ed.). *Nechte mne zapomenouti na sny mé. Korespondence T.*

G. Masaryka se Zdenkou Šemberovou.

Praha, 1996, s. 97. ISBN 80-85281-15-5 a

80-85611-97-X.)

Příloha č. 2.

Františka Šemberová
(PRAŽÁK, Albert. *Neruda v dopisech*.
2. vyd. Praha, 1950, s. 289)

Příloha č. 3.

Vratislav Kazimír Šembera
(PRAŽÁK, Albert. *Neruda v dopisech*.
2. vyd. Praha, 1950, s. 642)

Příloha č. 4.

Alois Vojtěch Šembera, 60. léta

(STRAKOVÁ, Eva. *Alois Vojtěch Šembera a jeho vídeňské působení*. Brno, 2006, s. 82. Diplomová práce.

Masarykova univerzita.)

10. Resumé

The thesis is devoted to the diaries of Zdeňka Šembera that she kept with smaller or larger intervals from girlhood to old age. The aim was to give a contribution to women's history, the everyday history and history of mentalities. The thesis focused on a woman living in the second half of the “long” 19th century, growing up in Vienna in a patriotic family of an university professor. However, Ms. Šembera remained unmarried and unemployed.

The thesis also looks deeper into the family life of the famous Czech patriot and “national revivalist” Alois V. Šembera who was very sceptical about so-called Könighofer and Grünberger manuscripts. It also contains several important topics that accomanied the life of Zdeňka Šembera that were examined in more detail. It was the family who played the key role in her life. She was bound to the family also financally. Her diaries provide insight into the background of Šembera's house where the the meetings with senior representatives of patriotic intelligentsia often took place. Education in the family proceeded according to contemporary gender constructs – over Zdeňka was to hold more supervision than of her brother, who could afford more in relation to their parents in love affairs.

I devoted the most extensive chapter to her amorous relations. Showed that some of the contemporary taboo was valid only in prescriptive literature and in practice it did not comply strictly. Zdeňka did not challenge contemporary beliefs, according to which there was no other place for woman than in household with her husband and children. The failed relationships were the only reason for that she remained unmarried. She demonstrated a certain degree of emancipation because she did not want to settle for just the wedding, but she wanted her husband to be an equal partner with whom he could discuss all problems.

Another chapter is focused on the deseases which played an important role in her life. Tuberculosis took her fiancé's life. Zdeňka was also a witness of deaths of all her closest people and so she spent her old age in Hohenmauth (birthplace of her father) where she stayed alone. Despite the process of the 19th century secularization, she kept deep religiousness. She went everyday to the church and her faith was always supportive, especially in diffuculttimes. In oldage, she kept his father in her memory. She suffered from the fact that he was being forgotten. Love oft he Czech nation, to which she was raised, formed then extfaith second major feature of her life.

At the end of the thesis I expressed the opinion on the Zdeňka's emancipation. She was a very religious woman who saw fulfillment in marriage and family. But she was also well educated and interested in national affairs and broad cultural perspective.